

SAYI: 5 NİSAN-MAYIS-HAZİRAN 2026

TÜM AFRIKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ

TADD

AFRİKA

AFRİKA'DA Turizm

AFRİKA'NIN
İNCİSİ UGANDA

HİNT OKYANUSU'NDA
BATIK GEMİLER

KIŞLA İKTİDARLARI:
AFRİKA'DA YENİ DARBE
DALGASININ ANATOMİSİ - 2

SAHRA ALTI AFRİKA TURİZMİ:
POTANSİYEL, DURUM VE TÜRKİYE

SITMA VE AFRİKA

ALMANYA'NIN
HOLOKOST VİCDANI VE
NAMİBYA'DA
UNUTULAN SOYKIRIM

KRİZ ALGISINDAN
FİRSAT COĞRAFYASINA:
AFRİKA'DA TURİZM

HAT SANATI VE
AFRİKA'DAKİ ÇEŞİTLERİ

KUZAY AFRİKA'DA
SİNEMA

AFRİKA'DAKİ
MİSTİK İNANÇLAR

ÇÖL, MODERNİTE VE
KİMLİK

"HEPİMİZİN İYİLİK YAPMAYA İHTİYACI VAR!"

TADD **AFRİKA**

TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ (TADD) ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ
Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

SORUMLU MÜDÜR
Gökhan AYDOĞDU

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Serhat ONUR

YAYIN KURULU
Dr. Bilgehan GÜNTEKİN
Gökhan AYDOĞDU
Dr. Serhat ONUR
Doç. Dr. Yunus TURHAN
Gökhan YILMAZ

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Ahmet Emre BİLGİLİ, *Eğitim*
Prof. Dr. Ahmet KAVAS, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Elem EYRİCE TEPECİKLIĞLU, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Enes BAYRAKLI, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Hasan Hüseyin EKER, *Tıp*
Prof. Dr. İsmail ERMAĞAN, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Orhan ALİMOĞLU, *Tıp*
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, *Tarih*
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN, *Tarih*
Doç. Dr. Abdurrahim SIRADAĞ, *Uluslararası İlişkiler*
Doç. Dr. Murat YİĞİT, *Uluslararası İlişkiler*
Doç. Dr. Yunus NAMAZ, *Sinema*
Dr. Gökhan KAVAK, *Tarih*
Dr. Huriye YILDIRIM ÇINAR, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Mayada KAMAL ELDEEN, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Seniye Selcen ONUR, *Mimarlık*
Dr. Serhat ORAKCI, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Zeynep OKTAY, *Arap Dili ve Edebiyatı*
İbrahim TİĞLİ, *Medya*

EDİTÖR
Gökhan YILMAZ

TASARIM VE UYGULAMA
Ayhan ŞENSOY

REKLAM
Funda ABAKAY

YÖNETİM YERİ (DERGİ İLETİŞİM)
Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD)
Merkezefendi, Merkez Efendi Cd. No:13,
34015 Zeytinburnu/İstanbul

REKLAM REZERVASYON Funda ABAKAY
TEL: (0212) 533 28 20 - (0541) 330 03 85
E-POSTA: info@tadd.org.tr

BAŞKI VE ÇİLT:
TURA BAŞKI ÇÖZÜMLERİ SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ
İkitelli Osb Mah. Hürriyet Blv Ss Deparko Sanayi Sitesi
No: 1/38 İç Kapı No:3003 Başakşehir/İstanbul
TEL: 0533 643 01 37
Sertifika No: 73951

YAYIN TÜRÜ Üç ayda bir yayımlanır.

COPYRIGHT © 2025 TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ.
TÜM HAKLARI SAKLIDIR. www.tadd.org.tr

LİSANS SAHİBİ
TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ
Merkezefendi, Merkez Efendi Cd. No:13,
34015 Zeytinburnu/İstanbul
TEL: (0212) 533 28 20

HER HAKKI SAKLIDIR. BU DERGİDE YER ALAN; YAZI, MAKALE,
FOTOĞRAF, KARİKATÜR, İLLÜSTRASYON, VB. NİN, ELEKTRONİK
ORTAMLAR DA DAHİL OLMAK ÜZERE, KULLANIM HAKLARI
TADD (TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ)'A VE/ VEYA ESER
SAHİPLERİNE AİTTİR. İZİN ALMAKSIZIN, HANGİ DİLDE VE HANGİ
ORTAMDA OLURSA OLSUN, MATERYALİN TAMAMININ YA DA BİR
BÖLÜMÜNÜN KULLANILMASI YASAKTIR.

BU DERGİ, BASIN MESLEK İLKELERİNE UYMAYA SÖZ VERMİŞTİR.
ISSN 3062-2344

İçindekiler

04 **KEŞFEDİLMİYİ BEKLEYEN KITA: AFRİKA**
Dr. BİLGEHAN GÜNTEKİN

06 **SAFARI Mİ GERÇEKLER Mİ?**
Dr. SERHAT ONUR

08

**KRİZ ALGISINDAN FIRSAT COĞRAFYASINA:
AFRİKA'DA TURİZM**

TUNÇ DEMİRTAŞ

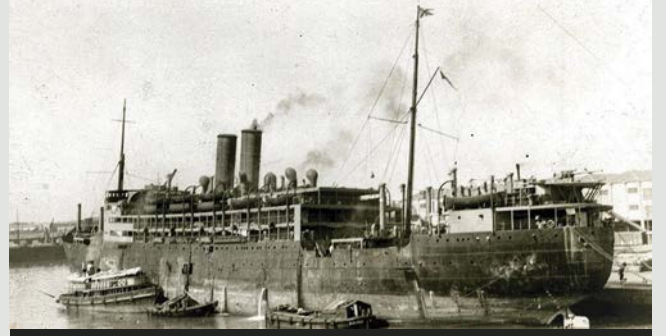

16 **SAHRA ALTI AFRİKA TURİZMİ: POTANSİYEL,
DURUM VE TÜRKİYE**

Dr. KADİR TEMİZ

22 **AFRİKA'NIN İNCİSİ**
UGANDA
GÖKHAN AYDOĞDU

30 **HİNT OKYANUSU'NDA BATIK**
GEMİLER
ÜMİT KÖKSAL

36 **KIŞLA İKTİDARLARI:**
AFRİKA'DA YENİ DARBE DALGASININ
ANATOMİSİ - 2
Dr. ENSAR KÜÇÜKALTAN

42 **ALMANYA'NIN HOLOKOST VİCDANI VE**
NAMİBYA'DA UNUTULAN SOYKIRIM
SARE ŞANLI

50 **SITMA ve AFRİKA**
Dr. SERHAT ONUR

58 **AFRİKA'DAKİ MİSTİK**
İNANÇLAR
GÜNEŞ FATMA EROĞLU

66 **KUZEY AFRİKA'DA SİNEMA**
Doç. Dr. YUNUS NAMAZ

80 **ÇÖL, MODERNİTE VE KİMLİK**
ZİYA OKTAY

72 **HAT SANATI VE AFRİKA'DAKİ ÇEŞİTLERİ**
Dr. SAVAŞ ÇEVİK

KEŞFEDİLMİYİ BEKLEYEN KITA: AFRİKA

Dr. Bilgehan GÜNTEKİN
Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan

Afrika, çoğu zaman yoksulluk, kuraklık ve krizlerle anılan bir kıta olarak algılansa da gerçekte dünyanın en zengin kültürel ve doğal çeşitliliğine sahip coğrafyalarından biridir. Turizm açısından bakıldığında Afrika hem keşfedilmemiş potansiyeli hem de sunduğu eşsiz deneyimlerle adeta saklı bir hazinedir.

Afrika denildiğinde ilk akla gelenlerden biri uçsuz bucaksız savanlar ve vahşi yaşamdır. Serengeti Milli Parkı ve Kruger Milli Parkı gibi dünyaca ünlü parklar, ziyaretçilere doğal yaşamın en saf halini sunar. Aslanların avlanma anına, fillerin göçüne ya da zürafaların zarif yürüyüşüne tanıklık etmek, Afrika turizminin en büyüleyici yönlerindedir.

Ayrıca Victoria Şelalesi gibi doğa harikaları, yalnızca Afrika'nın değil dünyanın en etkileyici manzaraları arasında yer alır. Bu tür destinasyonlar, macera turizmi ve doğaseverler için vazgeçilmezdir.

Afrika, 50'den fazla ülkenin ve binlerce etnik grubun bir arada yaşadığı kıtadır. Bu çeşitlilik, turizme de doğrudan yansımaktadır. Marakeş'in renkli çarşıları, Dakar'ın müzik dolu sokakları, Zanzibar'ın tarih kokan sahil kasabaları ve Hint Okyanusu'nun gelgitleri, ziyaretçilere farklı kültür ve coğrafi olayları deneyimleme imkânı sunuyor.

Sabahın ilk ışıklarında Masai Mara'da bir zürafa sürüsünün ufka doğru yürüyüşünü izlemek, öğlen sıcağında St. Louis'in caddelerinde bir at arabasında geçmişe yolculuk yapmak, Sudan'da Nil'in kenarında çayını yudumlarken gün batımını izlemek, akşamüstü Lagos'ta bir sokak yemeği tezgâhında jollof pilavı yerken gece yarısına kadar en yüksek sesle çalan müziğin ritmine kapılmak, Viktorya Gölü'nde bir sandala binerek Beyaz Nil'in kaynağına giderek suyun akışını seyretmek.

Her Őeyden öte Afrika insanının önyargıdan uzak maskesiz gülen yüzleri ve konukseverliği ile kucaklaşmak. Dünya tatlısı çocuklar ile uzun uzadıya sohbetler edip, yokun çok olduğu coğrafyalarda bu kadar neşeli ve mutlu insanların nasıl var olabildiklerini sorgulamak.

Afrika; eşsiz doğası, kültürel çeşitliliği ve misafirperver insanlarıyla dünya turizminde benzersiz bir yere sahiptir. Altyapı, güvenlik ve pazarlama gibi zorlukların aşılması durumunda, turizm sektörünün kıtanın sürdürülebilir kalkınmasında itici bir güç olma potansiyeli oldukça yüksektir. Sorumlu ve sürdürülebilir bir turizm anlayışıyla Afrika hem ziyaretçilerine unutulmaz deneyimler sunmaya hem de kendi toplumlarının refahını artırmaya devam edecektir. Unutmayalım: Afrika'da turist olmak, aynı zamanda bu kıtanın aydınlık geleceğine ortak olmaktır.

Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

SAFARI MI GERÇEKLER MI?

Dr. Serhat ONUR

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan Yardımcısı,
Genel Yayın Yönetmeni

Kıymetli okuyucularımızı en içten dileklerimizle selamlıyor, 5. sayımızda sizlerle buluşmanın heyecan ve memnuniyetini yaşıyoruz.

Bu sayımızın ana teması: **Turizm**. İnsanların temel yaşam şartlarını sağlamadığı, temiz içme suyuna ulaşamadığı, geceleri milyonlarca çocuğun yatağa aç olarak girdiği, basit ilaçlarla tedavi edilebilecek sıradan hastalıklarda dahi yüzbinlerce insanın öldüğü, darbelerle, siyasi istikrarsızlıklarla, savaş ve gözyaşı ile anılan bir kıtada, bir nevi keyfin, huzurun, sakinliğin, mutluluğun ifadesi olan turizmden bahsetmek tezat gibi görünse de son yıllarda Afrika turizmindeki gözle görülür olumlu gelişmeler, bu sektörün mazlum kıtanın makus kaderinin değişiminde önemli bir rol alabileceği kanaati uyandırmıştır.

Birleşmiş Milletler Turizm Örgütü'nün paylaştığı Dünya Turizm Barometresi raporunda, 2025'te dünya genelinde 1.52 milyar uluslararası turist dolaşımı gerçekleştiği, yaklaşık 800 milyon turistin Avrupa'yı ziyaret ettiği, yüzölçümü olarak Avrupa'nın 3 katı olan sadece 80 milyon kişinin seyahat ettiği ifade edilmektedir. 2025 yılında Türkiye'ye 63 milyon civarı turistin gelmiş olmasını da göz önüne alırsak, kıtanın turizm pastasından cüzi bir pay aldığını daha net anlayabiliriz. Bunun yanında 2025'te, 2024 yılına kıyasla Afrika'daki turist sayısında %8'lik bir artış yaşanmış ve bu yükseliş Afrika'yı turizm sektöründe en hızlı büyüyen kıta konumuna getirmiştir.

Afrika ve turizm denince ilk akla gelen olgu safari olmaktadır. Kıtanın muhteşem turizm potansiyelini sadece safariye indirgemek büyük bir yanılgıdır. Turizm başlığı altındaki ilk yazımızda Afrika'yı genel çerçevede ele alıp, kıtanın safari dışındaki tarih, kültür, çöl, dağ, yayla, macera, şehir, deniz turizmi çeşitliliğini değerlendireceğiz. Sonraki yazılarımızda ise ilk önce Sahraaltı Afrika'ya yönelip, bu coğrafyadaki turizm olgusu ve Türkiye'nin Sahraaltı ülkeleri ile turizm temelli ilişkilerini inceleyeceğiz. Akabinde ülke bazlı olarak konuya eğilip, dernek olarak defalarca gönüllü sağlık yardımları için gittiğimiz Afrika'nın incisi Uganda'nın turistik yönünü mercek altına alacağız.

Uganda'dan sonra durağımız Hint Okyanusu olacak. Tarih boyunca çok önemli bir deniz ticaret yolu vazifesi gören Hint Okyanusu'nun dibinde sessizce yatan batık gemilere doğru bir sefere çıkacağız. İlerleyen sayfalarda

batık gemilerden batık iktidarlara uzanıp bir önceki sayımızın ana teması olan darbelerle ilgili yazımızın ikinci kısmını okuyacağız.

Mağdur olan güçlüyse hiçbir şey unutulmaz, güçsüzse her şey unutulur. 1900'lü yılların başında Alman sömürgecilerin Namibya'da gerçekleştirdiği yüzyılın ilk soykırımında da mağdurlar Afrikalı olduğu için, mağduriyet tarihin tozlu raflarının en dibinde durmakta ve kimse tarafından hatırlanmamaktadır. Sizlere, güçlünün haklı olduğu bir düzenin neticesi olan bu katliamları "*Almanya'nın Holokost Vicdanı ve Namibya'da Unutulan Soykırım*" yazımızla hatırlatmak istedik.

Soykırımı her zaman insanlar yapmaz, bazen de müsebbip küçük bir sivrisinektir. Gelişmiş toplumlarda tamamıyla ortadan kalkan sıtma hastalığı, ne yazık ki Afrika kıtasında en fazla can kaybına yol açan etken konumunda. Modern 21. asırda sıtma nedeniyle her yıl yaklaşık 600.000 kişinin öldüğü Afrika'yı ve bir nevi soykırım yapan sivrisinek kaynaklı bu hastalığı ele alacağız.

"*Bedene şifa, ruha şifadır*" düsturunu hayat anlayışlarına nakşeden Mali'deki Dogonlardan, Güney Afrika'daki Zululara, Nijerya'daki Yorubalardan Namibya'daki Himbalara uzanan bir mistik yolculuğa çıkacağız. Mistik seyahatimizi nihayetlendirdikten sonraki rotamız Kuzey Afrika, tamamız ise sömürge dönemi sineması olacak. Hemen ardından Kuzey rotamıza devam edip, Sudanlı yazar Tayeb Salih'in 1966 yılında kaleme aldığı ve Arap edebiyatının 20. yüzyıldaki en iyi romanlarından biri olarak kabul edilen "*Kuzeye Göç Mevsimi*" eseri üzerinden sömürge ve sömürge sonrası döneme Doğu-Batı ekseninde bakacağız.

Son yazımız ise gözbebeğimiz hat sanatı ile ilgili. Bu sanatı zirveye taşıyan ecdadımızı medh-ü sena eden "*Kur'an Mekke'de indi, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı*" deyişi meşhurdur. Hem sizlere Hüsn-ü hat ile ilgili malumatlar vereceğiz, hem de Kuzey Afrika özelinde, kıtadaki hat sanatı hakkındaki bilgileri aktarmaya çalışacağız.

İster turistik, ister iş, ister gönüllü faaliyet amacıyla olsun, hayatınızda bir kez Afrika'ya gitmeniz, oradaki bozulmamış maddi ve manevi havayı teneffüs etmenizi temenni eder, sağlık ve huzur dolu günler dileriz. Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere efendim.

Dr. Serhat ONUR

Tunç DEMİRTAŞ
SETA Araştırmacısı

*KRİZ ALGISINDAN
FIRSAT COĞRAFYASINA:
AFRİKA'DA TURİZM*

Afrika, uzun yıllar boyunca küresel kamuoyunda büyük ölçüde çatışmalar, yoksulluk, darbeler, salgınlar ve insani krizlerle anılan bir kıta oldu. Bu algının tarihsel ve yapısal sebepleri bulunuyor elbette. Ancak günümüzde Afrika'yı sadece bu çerçeve üzerinden okumak, kıtadaki dönüşümü eksik değerlendirmek olacaktır. Zira Afrika artık sadece güvenlik riskleri üzerinden dar perspektiften okunacak bir coğrafya değildir. Bununla birlikte doğal zenginliği, çok katmanlı kültürel mirası, farklı iklim kuşakları, sahil hatları, vahşi yaşam alanları ve hızla büyüyen hizmet ekonomileriyle de öne çıkmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre Afrika, 2024 yılında yaklaşık 74 milyon uluslararası ziyaretçi ağırlamış olup bu rakam 2019 seviyesinin yüzde 7, 2023'ün ise yüzde 12 üzerine çıkmıştır. Bu tablo, kıtanın küresel turizmde toparlanan ve yeniden konumlanan bir alan haline geldiğini göstermektedir.

Bu nedenle Afrika turizmine seyahat sektörü olarak ve kıtanın ekonomik çeşitlenmesi, dış imaj dönüşümü ve uluslararası entegrasyonu açısından stratejik bir alan olarak yaklaşmak gerekir. Küresel ölçekte turizm sektörünün 2024 itibarıyla dünya ekonomisine katkısı yaklaşık 10,9 trilyon dolar düzeyine ulaşmış ve sektör toplamda 357 milyon işi desteklemiştir. Seyahat ve turizm, günümüzde dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde

10'unu oluşturmaktadır. Bu genel eğilim, Afrika açısından da önemlidir. Zira kıta, klasik sanayi rekabetinde yapısal sınırlamalarla karşı karşıya kalsa da deneyim ekonomisi, doğa temelli turizm, kültürel miras turizmi ve sürdürülebilir destinasyon arayışı bakımından önemli bir avantaja sahiptir.

AFRİKA TURİZMİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

Afrika'da turizmin ekonomik ağırlığı ülkelere göre değişmektedir. Bazı ekonomilerde sektör destekleyici bir gelir kalemi niteliğindedir, bazı ada ve kıyı ülkelerinde ise doğrudan ekonomik omurgaya dönüşmüş durumdadır. Dünya Bankası verilerine göre örneğin, Seyşeller'de turizm doğrudan GSYH'nin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Benzer şekilde ada ekonomileri ve turizm yoğun küçük devletlerde sektör döviz gelirleri, istihdam, altyapı yatırımları ve dış görünürlük açısından belirleyici rol üstlenmektedir. Bu gerçek, Afrika'da turizmin tatil ya da tanıtım meselesinin ötesinde; kalkınma, hizmet sektörü genişlemesi ve uluslararası ekonomik bağlantılar bakımından temel bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Dahası, turizmin Afrika'da oluşturduğu katma değer doğrudan gelirle sınırlı değildir. Ulaşım, havacılık, konaklama, restoran, yerel el sanatları, rehberlik, etkinlik yönetimi ve dijital rezervasyon altyapıları gibi çok sayıda yan sektörü harekete geçirmektedir. Bu nedenle turizm, özellikle genç nüfusu yüksek olan Afrika ülkeleri için istihdam üretme kapasitesi bakımından da kritik önemdedir. Sektörün güçlenmesi yerel üreticilerin uluslararası pazarlara erişimini kolaylaştırabilir, küçük işletmeleri büyütebilir ve bazı ülkelerde bölgesel eşitsizlikleri azaltıcı rol üstlenebilir. Bu yönüyle turizm, Afrika'nın doğal güzelliklerini pazarlayan bir alan olmakla birlikte yerel kalkınmayı hızlandırabilecek çok katmanlı bir ekonomik ekosistemdir.

“

*AFRİKA, 2024 YILINDA
YAKLAŞIK 74 MİLYON
ULUSLARARASI
ZİYARETÇİ AĞIRLAMIS
OLUP BU RAKAM 2019
SEVİYESİNİN YÜZDE 7,
2023'ÜN İSE YÜZDE 12
ÜZERİNE ÇIKMIŞTIR.*

”

KITANIN ÇOK KATMANLI TURİZM COĞRAFYASI

Afrika turizmi çoğu zaman safari ile özdeşleştirilir. Gerçekten de safari, kıtanın en güçlü ve en tanınmış turizm başlıklarından biridir. Kenya, Tanzanya, Güney Afrika, Botswana, Namibya, Zimbabve, Zambia, Uganda ve Ruanda gibi ülkeler vahşi yaşam turizmi bakımından dünyanın en özgün destinasyonlarını barındırmaktadır. Serengeti, Masai Mara, Kruger, Etosha ve Okavango gibi sahalar doğa meraklıları ve yüksek gelir gruplarına hitap eden nitelikli turizm modelleri açısından da önem taşımaktadır. Özellikle Ruanda ve Uganda'da öne çıkan goril turizmi, Afrika'nın geniş hacimli ve yüksek değerli turizm alanları geliştirebildiğini göstermektedir. Bu tür örnekler, koruma politikaları ile ekonomik getirinin birlikte yürütülebileceğini de açıkça göstermektedir.

Görsel: pexels-taryn-elliott-5993602

Görsel: schupp-schuss-elephantis-8171393_1920

Görsel: pexels-9245667-728191464

“ *AFRİKA’NIN TURİZM POTANSİYELİNİ YALNIZCA SAFARIYE İNDİRGEMEK CİDDİ BİR EKSİKLİK OLUR* ”

Bununla birlikte Afrika'nın turizm potansiyelini yalnızca safariye indirgemek ciddi bir eksiklik olur. Kıta aynı zamanda son derece güçlü bir deniz ve ada turizmi coğrafyasıdır. Mauritius, Seyşeller, Zanzibar, Madagaskar, Cibuti, Kabo Verde ve Mozambik kıyıları, beyaz kumlu plajları, mercan resifleri, dalış imkanları ve uzun konaklamaya uygun iklim yapısıyla küresel deniz turizminde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Hint Okyanusu hattındaki ada destinasyonları, Afrika'nın macera ya da doğa arayan gezginlere ve lüks turizm, balayı turizmi ile üst segment dinlenme turizmine de hitap ettiğini göstermektedir. Ayrıca Somali'nin sahip olduğu kıyı şeridi ve turizm potansiyeli önümüzdeki yıllarda ciddi turizm potansiyeli barındırmaktadır. Bu durum, kıtanın turizm markasının daha çeşitlendirilmiş bir anlatıyla inşa edilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Afrika, vahşi doğa alanları ile güçlü bir kıyı ekonomisi ve yüksek nitelikli bir tatil coğrafyasıdır.

Görsel: hariskhan488-desert-7386004

KÜLTÜR, MİRAS VE ŞEHİR TURİZMİ

Afrika'yı benzersiz kılan bir diğer boyut da tarihsel ve kültürel yoğunluğudur. Mısır'ın ve Sudan'ın anıtsal mirası, Fas'ın tarihi şehirleri, Etiyopya'nın dini ve tarihi yapıları, Tunus ve Cezayir'in Akdeniz havzasıyla bütünleşen miras alanları, Senegal ve Gana'nın hafıza mekanları ve Güney Afrika'nın modern siyasal tarihine ilişkin sembolik durakları, kıtanın kültür turizmi bakımından son derece geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Afrika turizmi sadece doğa görüntülerinden ibaret değildir. Aynı zamanda medeniyet, tarih, hafıza, müzik, gastronomi ve şehir deneyimi üzerinden de gelişmektedir. Özellikle yeni kuşak turist profilinin tek tip tatil yerine deneyim, hikâye ve kimlik arayışına yöneldiği düşünüldüğünde, Afrika'nın kültür ve miras turizmindeki değeri önümüzdeki dönemde daha da artabilir.

ÇÖL, DAĞ, YAYLA VE MACERA TURİZMİ

Afrika hakkında en az konuşulan ancak en dikkat çeken alanlardan biri de çöl, dağ, yayla ve macera turizmidir. Namibya gibi ülkeler, okyanusun çöl manzaraları ile birleşen kumul sistemleri, kanyonları ve fotoğrafçılık açısından eşsiz doğal kompozisyonlarıyla öne çık-

maktadır. Doğu Afrika ve Orta Afrika'nın bazı bölgeleri ise daha yüksek rakımlı, serin iklimli ve yürüyüş odaklı turizm için elverişli imkanlar sunmaktadır. Ruanda'nın bin tepe ülkesi kimliği veya Kenya ile Etiyopya'nın yüksek yayla coğrafyası, Afrika'nın yalnızca sıcak sahiller ve savanlardan ibaret olmadığını açık biçimde göstermektedir. Trekking, kampçılık, kuş gözlemciliği, volkanik alan gezileri, dağ yürüyüşleri ve jeolojik keşif rotaları da kıtanın giderek daha fazla öne çıkan turizm başlıkları arasındadır. Bu çeşitlilik, Afrika'nın farklı gelir gruplarına ve farklı turizm motivasyonlarına hitap edebilmesini sağlamaktadır.

Çoğu zaman gözden kaçırılrsa da Afrika'da kış ve kayak turizmi de belirli ölçülerde mevcuttur. Fas'taki Atlas Dağları üzerinde yer alan kayak merkezleri ile Lesotho'daki Afriski benzeri destinasyonlar, kıtanın turizm portföyünün sanıldığından çok daha çeşitli olduğunu göstermektedir. Elbette bu alanlar Avrupa'daki büyük kış turizmi merkezleriyle aynı ölçekte değildir. Ancak burada asıl önemli olan ölçek değil çeşitliliktir. Afrika'nın tek bir iklim, tek bir coğrafya ve tek bir turizm türüyle özdeşleştirilmesi, kıtanın sahip olduğu imkanları perdelemektedir.

ALGI SORUNU VE GELECEĞE YÖNELİK POTANSİYEL

Afrika turizminin önündeki en büyük sorunlardan biri sadece altyapı açığı ya da güvenlik kırılganlığı değildir. Aynı zamanda algı problemi. Kıta çoğu zaman homojen bir risk alanı gibi sunulmakta, bir ülkedeki istikrarsızlık tüm coğrafyanın imajını etkileyebilmektedir. Oysa Afrika son derece heterojen bir yapıya sahiptir. Bazı ülkeler güvenlik, altyapı ve yatırım ortamı bakımından daha kırılgan, bazıları ise son derece gelişmiş turizm altyapısına, güçlü havayolu bağlantılarına ve yüksek uluslararası görünürlüğe sahiptir. Bu nedenle Afrika'yı bölgesel ve ülke bazlı farklılıkları dikkate alarak okumak gerekir. Zaten son yıllarda gözlenen toparlanma da bu çeşitliliğin daha görünür hale gelmeye başladığını göstermektedir.

Önümüzdeki dönemde Afrika'da turizmin daha da büyümesi muhtemeldir. Ancak bu büyümenin kalıcı hale gelebilmesi için ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi, kıta içi turizmin teşvik edilmesi ve güvenlik-altyapı dengesinin iyileştirilmesi önem taşımaktadır. Kıta içi uçuşların pahalı oluşu, vize prosedürlerinin parçalı yapısı ve sınır ötesi turizm entegrasyonunun zayıflığı hala önemli sınırlayıcı faktörlerdir. Buna rağmen mevcut eğilim, Afrika'nın küresel turizm pazarında daha görünür ve daha rekabetçi hale geldiğine işaret etmek-

tedir. Üstelik bu ekonomik ve jeopolitik bir dönüşümdür. Zira turizm, Afrika'nın dünyaya kendisini krizler üzerinden ziyade kapasite, zenginlik, çeşitlilik ve gelecek vadeden bir kıta olarak anlatabilmesinin de etkili araçlarından biridir.

Sonuç olarak Afrika'da turizm, kıtanın dönüşen küresel konumunun en görünür ve en stratejik alanlarından biri haline gelmektedir. Safari, deniz, ada, kültür, miras, çöl, dağ, yayla, macera ve sınırlı da olsa kış turizmi gibi farklı alanlar, Afrika'nın tek boyutlu bir destinasyon olmadığını açık biçimde göstermektedir. Eski olumsuz algının ötesine geçildiğinde, kıtanın aslında son derece zengin, çok katmanlı ve gelecek vadeden bir turizm coğrafyası sunduğu görülmektedir. Bu nedenle Afrika turizmine dair yaklaşımın da değişmesi gerekir. Bu noktada turizmi yerel kalkınma, istihdam, altyapı dönüşümü ve uluslararası itibar üretimiyle birlikte düşünebilmek asıl mesele olarak öne çıkmaktadır. Eğer potansiyeller değerlendirilebilirse, Afrika 21. yüzyılın en dikkat çekici turizm bölgelerinden biri haline gelebilir. ■

“

*AFRİKA TURİZMİNİN
ÖNÜNDEKİ EN BÜYÜK
SORUNLARDAN BİRİ
SADECE ALTYAPI AÇIĞI
YA DA GÜVENLİK
KIRILGANLIĞI DEĞİLDİR.
AYNI ZAMANDA ALGI
PROBLEMİDİR.*

”

Tunç DEMİRTAŞ

Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2012'de mezun oldu. 2013'te Uludağ Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2015'te BUÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Türkiye'nin Afrika Politikasında Yumuşak Güç" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2022'de doktorasını aynı üniversitede "Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Riskler ve Fırsatlar: Afrika Boynuzu Örneği" adlı tez çalışmasıyla tamamladı. Çalışma ve ilgi alanları arasında Afrika Boynuzu siyaseti, Afrika'da küresel/bölgesel güç rekabeti ve Türkiye-Afrika ilişkileri yer almaktadır.

Dr. Kadir TEMİZ
ORSAM Başkanı

*SAHRA ALTI AFRİKA TURİZMİ:
POTANSİYEL,
DURUM VE TÜRKİYE*

Sahraaltı Afrika (SAA), doğa (safari, kıyı/ada, dağ, göl/nehir) ve kültür (tarihsel kentler, inanç turizmi, müzik-festival, gastronomi) alanlarında küresel ölçekte güçlü bir karşılaştırmalı avantaja sahip olsa da turizm performansı önemli bir fark ortaya çıkarmaktadır. Bu farkı oluşturan başlıca etkenler olarak hava bağlantısallığı ve maliyetleri, güvenlik algısı, vize/kolaylaştırma, destinasyon içi altyapı, insan kaynağı, standartlar ve yatırım finansmanı belirtilebilir. Bu çerçevede, kıtada turizm arzı güçlü; ancak erişilebilirlik, çeşitlilik ve yerel imkanlar üçlüsünün her ülkede aynı gelişmişlik seviyesinde olmadığına işaret edilebilir. Nitekim bu tespit, destinasyon rekabetçiliğini çok boyutlu ölçen endekslerde de (iş ortamı, altyapı, hizmet kapasitesi, sürdürülebilirlik vb.) görünmektedir.

Pandemi sonrası toparlanmanın SAA için stratejik bir pencere açtığı söylenebilir. Küresel ölçekte uluslararası turist sayısı (en az bir gece kalanlar) 2019'da yaklaşık 1,4 milyar iken 2020'de yaklaşık 407 milyona gerileyerek tarihi bir şok yaşadı, bu hem gelir hem istihdam kanallarından SAA ekonomilerine güçlü bir negatif aktarım oluşturdu. 2023'te küresel uluslararası turist sayısı 1,2 milyara çıkarak toparlanmanın ivmelendiği; 2024'te ise küresel düzeyde "krizden çıkış" eşiğinin aşıldığı raporlanmıştır. Afrika ölçeğinde 2024'te 74 milyon ziyaretçiyle 2019'un %7 üzeri ve 2023'ün %12 üzeri bir seviyeye işaret eden veriler, kıtanın toparlanmada görece güçlü seyrettiğini gösterir.

Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ile turizm ilişkileri üç kanalda büyüme potansiyeli taşıyor:

- (i) Erişilebilirlik
- (ii) Karşılıklı ziyaretçi akışlarının çeşitlenmesi (iş, eğitim, sağlık, diasporik ziyaret, kültür)
- (iii) Türk turizm-müteahhitlik-havacılık ekosisteminin (otelcilik, altyapı, operasyon, eğitim) yatırım ve ortaklıkları

Karimojong ve Masai Ritüelleri (Uganda & Kenya): Bu kabilelerin geleneksel sıçrama dansları (Adumu) ve topluluk yaşamına tanıklık etmek bölgedeki en popüler kültürel deneyimlerdendir.

Fotograf: pexels-mmmshakir-35034054

Bu denklemde hava bağlantısallığı kritik bir kaldıraçtır. Örneğin Türk Hava Yolları'nın Afrika'da 39 ülkede 53 noktaya uçtuğu resmî olarak bildirilmektedir.

KITA ÖLÇEĞİNDE TURİZM POTANSİYELİ VE YAPISAL KISITLAR

SAA'nın turizm potansiyeli doğal sermaye, kültürel sermaye, altyapı/erişilebilirlik ve insan sermayesi olmak üzere dört sermaye başlığında okunabilir. Doğal sermayede, safari-yaban hayatı, korunan alanlar, dağ ve su ekosistemleri gibi doğal yapılar yoluyla dünyanın diğer coğrafyalarından kıtayı farklılaştırır. Bu ürünler aynı zamanda iklim ve biyoçeşitlilik politikalarıyla (koruma finansmanı, doğa turizmi) iç içe çalıştığından, gelir koruma dengesinin yönetimi turizmin sürdürülebilirlik performansını belirlemektedir. Bu dengenin zayıf kurulduğu bölgelerde ise çevresel dışsallıklar (habitat bozulması, atık/su stresi, taşıma kapasitesi aşımı gibi) eleştiri konusu olur.

Kültürel sermaye tarafında, SAA'nın şehir turizmi, endüstriler, tarihi mirasları ve çağdaş kültür (müzik/festival) üzerinden çeşitlenme şansı yüksektir; ancak bu alanlar için güvenlik algısı, şehir içi ulaşım, etkinlik altyapısı ve müze kapasitesi gibi tamamlayıcılar gerekmektedir. Rekabetçilik ve turizm geliştirme bileşenlerini çok boyutlu ölçen endeksler, birçok Afrika ülkesinde güçlü kaynak varlığına karşın altyapı ve hizmet ekosisteminin ölçek ve kalite açısından sınırlayıcı olabildiğini vurgulamaktadır.

Erişilebilirlikte havayolu arzı da belirleyicidir. Kıtada havacılık talebi büyürken yapısal maliyet ve kârlılık sorunları sürmektedir, yine de uzun dönem projeksiyonlar Afrika havacılık pazarının önümüzdeki 20 yılda genişleyerek ikiye katlanabileceğine işaret etmektedir.

İnsan sermayesi açısından turizm, kadınlar ve gençler için istihdam oluşturma potansiyeline sahip bir hizmet sektörüdür, ancak verimlilik veya ücret artışı için mesleki eğitim, standartlar ve yerel girişimciliği büyütecek finansman araçları gerekmektedir. Turizmin kapsayıcı istihdam rolü, küresel tartışmalarda da dikkat çekmektedir.

MEVCUT TURİZM GÖSTERGELERİ VE 2010 SONRASI EĞİMLER

SAA'nın 2010 sonrası turizm eğilimi Grafik 1'den hareketle, 2010'lar boyunca kademeli büyüme, 2020'de pandemiye bağlı çöküş ve 2022'den itibaren kademeli toparlanma ve 2024 itibarıyla küresel düzeyde kriz öncesi seviyelere dönüş olarak yorumlanabilir.

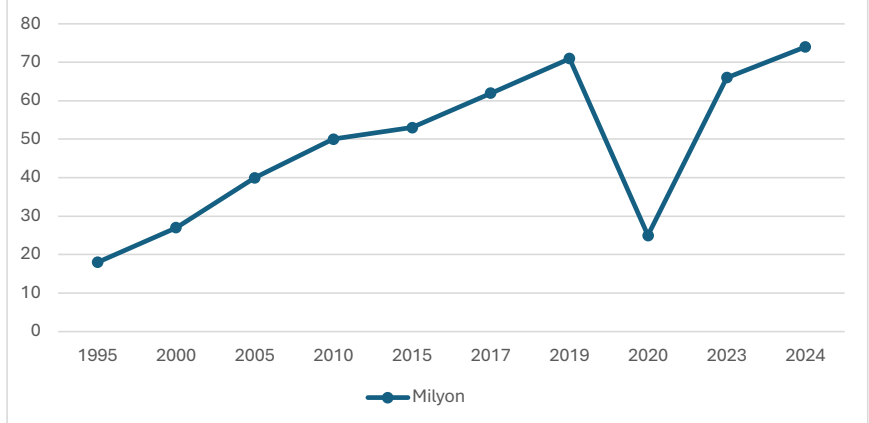
2010–2019 arasında Afrika'ya gelen turist sayısının 50,5 milyondan 68,1 milyona yükseldiği, aynı dönemde küresel turist sayısının 956 milyondan 1,4 milyara çıktığı raporlanmakta, ancak SAA'da büyümenin devam etmesine rağmen

Lalibela Kaya Kiliseleri (Etiyopya): 12. yüzyılda tek bir kaya kütesinin oyulmasıyla yerin altına inşa edilmiş muazzam kiliselerdir. "Afrika'nın Kudüs'ü" olarak bilinir.

KITADA TURİZM ARZI GÜÇLÜ; ANCAK ERİŞİLEBİLİRLİK, ÇEŞİTLİLİK VE YEREL İMKÂNLAR ÜÇLÜSÜNÜN HER ÜLKEDE AYNI GELİŞMİŞLİK SEVİYESİNDE OLMADIĞINA İŞARET EDİLEBİLİR.

Afrika'yı Ziyaret Eden Turist Sayısı Trendi (1995-2024)

küresel pastadaki payın sınırlı kaldığını gösterir. Ayrıca, Afrika özelinde 2024'te 74 milyon ziyaretçi hem 2019'un üzerine çıktığını hem de 2023'e göre güçlü bir artış olduğunu göstermektedir.

SAFARİ ODAKLI VE BATI MERKEZLİ TURİZM MODELİNİN ANALİZİ

SAA'da uluslararası görünürlük açısından baskın imge safardır. Bu alana ilgi duyan turistler literatürde uzun menzilli uçuşla gelen, nispeten yüksek para harcayan, korunan alanlarda konaklayan ve deneyim satın alan ziyaretçi profili olarak tanımlanır. Ancak bu modelin sürükleyicileri, küresel tur operatörleri ve marka destinasyonlar (Serengeti), havayolu bağlantısallığının belirli merkezlerde yoğunlaşması ve kolonyal dönemin miras bıraktığı mekânsal ürün kurgusudur. Model, döviz girdisi ve koruma finansmanı oluşturmaktadır. Ancak safari temelli destinasyonlarda çevresel baskılar (araç yoğunluğu, atık/su yönetimi gibi) ve yerel faydanın düşük algılanması, uzun dönemli sosyal riskleri doğurmaktadır.

Ekonomik etkiler ise iki uç arasında seyretmektedir. Bir uçta, yüksek harcama düzeyi (rehberlik, iç hat uçuşları gibi) oluşturulan katma değeri artırır, diğer uçta ise yabancı mülkiyet, ithal girdi oranı ve kâr transferi, "yerel çarpan"ı zayıflatabilir. Sosyal etkilerde, turizmin iş oluşturma kapasitesi yüksek olmakla birlikte, işlerin mevsimselliği, ücret hiyerarşisi ve mekânsal yoğunlaşma (korunan alan çevresi-kent merkezleri) eşitsizlik tartışmalarını besler. Çoban topluluklar, koruma-turizm-mera kullanımı gerilimi gibi arazi rejimi sorunları da safari genişlemesinin kritik bir siyasal-ekonomik boyutudur.

TÜRKİYE - SAHRAALTI AFRİKA TURİZM İLİŞKİLERİ VE FIRSAT ALANLARI

Türkiye-SAA ilişkilerinde turizm giderek daha fazla havacılık bağlantısallığı, ticaret, eğitim, sağlık ve diaspora eksenleriyle birlikte çalışmaktadır. Türkiye'nin SAA ile etkileşiminde en somut kaldıraç hava ağıdır. Nitekim Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdülkadir Uraloğlu'nun da 5. Türkiye-Afrika İş Forumu'nda vurguladığı gibi THY'nin Afrika'da 39 ülkede 53 noktaya aktif uçuş gerçekleştirmesi ve kıta dışı havayolları arasında en geniş ağlardan birine sahip olması kritik faktörlerden biridir. Bu erişim, İstanbul merkezli aktarma üzerinden Doğu-Batı Afrika ve Güney Afrika rotalarında zaman ve maliyet avantajı sağlamakta dolayısıyla Türk tur operatörleri için mevcut ilişkileri geliştirme zemini güçlenmektedir.

”

*TÜRKİYE'NİN SAA İLE
ETKİLEŞİMİNDE EN
SOMUT KALDIRAÇ
HAVA AĞIDIR.*

”

Fotoğraf: wikipedia.org/

Djinguereber Camii

Timbuktu (Mali): Sahra ticaret yollarının merkezi olan bu antik kent, kerpiçten yapılmış tarihi camileri ve binlerce yıllık el yazması kütüphaneleriyle tanınır.

Ziyaretçi akımları tarafında ise açık erişimli ülke bazlı karşılıklı gidiş-geliş verisi sınırlı olmakla birlikte, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 yılı için hazırladığı il düzeyi turizm raporları (özellikle İstanbul sınır girişleri) SA-A'dan gelen ziyaretçilerin ülke ziyaretlerinde izlenebildiğini göstermektedir. Örneğin İstanbul'a giriş yapan yabancı ziyaretçiler dağılımında SAA ülkeleri (bilhassa Güney Afrika, Kenya, Sudan, Etiyopya, Tanzanya, Uganda vb.) ayrı satırlarda raporlanmaktadır. Bu tür veriler, Türkiye'nin SAA ile ilişkilerinde turizmin yalnız tatil değil; iş, eğitim, sağlık ve diaspora ziyaretleriyle de beslendiğini göstermektedir.

Türkiye açısından turizm alanındaki fırsatlar dört temel başlık altında somutlaşmaktadır. İlk olarak, destinasyonların ortak pazarlanmasının geliştirilmesi öne çıkmaktadır. İstanbul aktarmalı safari, kıyı veya ada turizmi ile şehir turizmini birleştiren paketler hem Türk turistlerin Sahraaltı Afrika destinasyonlarına erişimini kolaylaştırmakta hem de söz konusu destinasyonların yeni kaynak pazarlara açılmasına katkı sağlamaktadır.

İkinci olarak, turizm yatırımları ve hizmet ihracı önemli bir potansiyel alanı oluşturmaktadır. Türkiye'nin otelcilik, inşaat ve turizm işletmeciliği konularındaki deneyimi bu alanda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Sahraaltı Afrika'da otel ve kongre altyapısının geliştirilmesi, havalimanı çevresi projeleri, turizm eğitimi ve sertifikasyon programları ile dijital dağıtım kanallarında ortaklıklar kurulmasına imkân tanıyabilir.

Üçüncü olarak, bağlantısallık ve maliyet unsuru turizm talebinin yapısal belirleyicilerinden biridir. Afrika havacılık pazarının büyüme projeksiyonları, bölgeye yönelik turizm hareketliliğini destekleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Son olarak, sürdürülebilirlik ve topluluk faydası perspektifine dikkat çekilebilir. Türkiye, turizm politikaları ve özel sektör girişimleri açısından stratejik bir rekabet avantajı sunmaktadır. Türk tur operatörleri ve yatırımcıları, safari merkezli turizm modeline yöneltilen eleştirilere yanıt verebilecek "yerel tedarik zinciri, toplumlar arası iş bölüşümü ve düşük karbonlu operasyonlar" temelli yeni turizm tasarımlarının geliştirilmesine odaklanarak katkı sağlayabilir. ■

Kadir TEMİZ

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Modern Türk Tarihi Enstitüsü'nden doktora derecesine sahiptir. Pekin Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü ve Yabancı Dil Okulu ile Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Temiz, İstanbul Şehir Üniversitesi Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yardımcı doçent olarak çalışmıştır. George Washington Üniversitesi Avrupa, Rusya ve Avrasya Çalışmaları Enstitüsü'nde Fulbright misafir araştırmacısı olarak görev yapmıştır. Temiz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde Doğu Asya Politikası, Dünya Politikasında Çin, Çin Dış Politikası ve Çin Dış Politikasında Güncel Konular dersleri vermekte olup, 2022 yılında Routledge tarafından "Çin'in Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası" adlı bir kitap yayınlamıştır.

Fotoğraf: pexels-zachaeus-rains-262050732-20523197

Gökhan AYDOĞDU
Akademisyen/Farmakoloji ve
Toksikoloji

AFRİKA'NIN İNCİSİ UGANDA

Fotograf: pexels-mwanda-lens-2151341471-31665038

Turizm sektörü günümüzde dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülke için turizm, ekonomik kalkınma, istihdam oluşturma ve uluslararası tanınırlık açısından stratejik bir araç niteliği taşımaktadır.

Afrika kıtası sahip olduğu doğal zenginlikler, biyolojik çeşitlilik ve kültürel miras sayesinde küresel turizm sektöründe önemli bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda Doğu Afrika'da yer alan Uganda, son yıllarda turizm alanında dikkat çeken ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Uganda'nın 2026 yılı ortası itibarıyla nüfusunun yaklaşık 52,76 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yıllık %2,68 civarında yüksek bir büyüme oranı sergileyen ülke, dünya nüfusunun %0,64'ünü oluşturmakta ve nüfus yoğunluğu kilometre kare başına 264 kişi civarındadır.

"Afrika'nın İncisi" olarak da anılan Uganda, zengin doğal yaşamı, milli parkları, gölleri, dağları ve kültürel çeşitliliği ile turizm açısından önemli bir destinasyon haline gelmektedir. Turizm sektörü Uganda ekonomisinin önemli bileşenlerinden biri olup, ülkenin kalkınma stratejilerinde öncelikli sektörler arasında yer almaktadır. Son yıllarda uluslararası turist sayısındaki artış ve turizm gelirlerindeki yükseliş, Uganda'nın küresel turizm pazarında giderek daha görünür hale geldiğini göstermektedir.

Bu yazımızda, Uganda turizminin mevcut durumu, turizm potansiyeli, turizm yatırımları ve Türkiye ile Uganda arasındaki turizm ilişkileri ele alınacaktır.

UGANDA'DA TURİZMİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Uganda turizm sektörü son yıllarda önemli bir büyüme göstermiştir. Özellikle pandemi sonrası dönemde sektör hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Turizm, Uganda'nın döviz gelirleri açısından en önemli sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası ziyaretçi sayısı son yıllarda önemli ölçüde artmış ve ülkeye gelen turist sayısı bir milyonu aşmıştır. Turizm gelirleri de milyarlarca dolarlık bir hacme ulaşarak Uganda ekonomisine ciddi katkı sağlamaktadır.

Turizm sektörü aynı zamanda yüz binlerce kişiye doğrudan ve dolaylı istihdam oluşturmaktadır.

Uganda hükümeti, turizmi ülkenin ekonomik büyümesinin temel motorlarından biri olarak görmekte ve bu doğrultuda sektörü geliştirmeye yönelik çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Turizm politikaları özellikle sürdürülebilir turizm, doğa koruma ve yerel kalkınma ilkeleri üzerine kurulmuştur.

UGANDA'NIN DOĞAL TURİZM POTANSİYELİ

Uganda'nın turizm potansiyelinin temelini doğal zenginlikleri oluşturmaktadır. Ülke, Afrika kıtasının en zengin biyolojik çeşitliliklerinden birine sahiptir.

Uganda'da çok sayıda milli park ve doğal koruma alanı bulunmaktadır.

Bunların arasında özellikle **Bwindi Impenetrable National Park**, **Queen Elizabeth National Park** ve **Murchison Falls National Park** uluslararası turizm açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu milli parklar safari turizmi açısından oldukça popülerdir. Ziyaretçiler bu bölgelerde fil, aslan, leopar, bufalo ve birçok vahşi hayvan türünü doğal ortamlarında gözlemleme fırsatı bulmaktadır.

Uganda ayrıca dünyanın en zengin kuş çeşitliliğine sahip ülkelerinden biridir. Ülkede binden fazla kuş türü bulunmakta ve bu durum Uganda'yı kuş gözlemciliği açısından önemli bir destinasyon haline getirmektedir.

GORİL TURİZMİ: UGANDA TURİZMİNİN SİMGESİ

Uganda turizminin en önemli çekim unsurlarından biri goril turizmidir. Dünyadaki dağ gorillerinin önemli bir bölümü Uganda'da yaşamaktadır.

Özellikle **Mountain Gorilla** popülasyonu Uganda için büyük bir turizm değerine sahiptir. Dünya çapında vahşi doğada kalan yaklaşık 1064 dağ gorilinin yarısından fazlası Uganda'dadır. Turistler **Bwindi Impenetrable National Park** ve **Mgahinga Gorilla National Park** gibi koruma alanlarında goril trekking turlarına katılmaktadır.

”

*AFRİKA’NIN İNCİSİ
OLARAK DA ANILAN
UGANDA, ZENGİN
DOĞAL YAŞAMI, MİLLİ
PARKLARI, GÖLLERİ,
DAĞLARI VE KÜLTÜREL
ÇEŞİTLİLİĞİ İLE TURİZM
AÇISINDAN ÖNEMLİ BİR
DESTİNASYON HALİNE
GELMEKTEDİR.*

”

Goril turizmi Uganda için oldukça yüksek gelir sağlayan bir turizm ürünüdür. Bu faaliyetler aynı zamanda doğa koruma çalışmalarını desteklemekte ve yerel halkın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Uganda, dünyadaki dağ gorili (*Gorilla beringei beringei*) popülasyonunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan ve bu nesli tehlike altındaki türü doğal ortamlarında (Bwindi Geçilmez Milli Parkı ve Mgahinga Milli Parkı) görme imkânı sunan başlıca turizm merkezidir. Turlar genellikle yürüyüş (trekking) şeklinde yapılır ve rehber eşliğinde gorillerle bir saat geçirmeyi içerir

GÖL VE NEHİR TURİZMİ

Uganda, Afrika kıtasının en büyük göllerinden bazısına ev sahipliği yapmaktadır. Bunların başında **Lake Victoria** gelmektedir. Afrika'nın en büyük gölü olan Victoria Gölü, Uganda turizmi açısından önemli bir cazibe merkezidir.

Ayrıca dünyanın en uzun nehirlerinden biri olan **Nile River**'ın kaynağı da Uganda'dadır. Nil Nehri üzerinde

Fotoğraf: unsplash.com

rafting, kano ve tekne turları gibi macera turizmi faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Özellikle **Jinja** şehri macera turizmi açısından Uganda'nın en popüler merkezlerinden biridir. Rafting ve su sporları, bölgeye gelen turistler için önemli bir çekim unsuru oluşturmaktadır.

DAĞ VE MACERA TURİZMİ

Uganda aynı zamanda dağ turizmi açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Ülkede bulunan **Rwenzori Mountains** dağları Afrika'nın en etkileyici dağ silsilelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Rwenzori Dağları trekking ve dağcılık faaliyetleri açısın-

dan uluslararası turistler tarafından tercih edilmektedir. Bölge aynı zamanda **UNESCO Dünya Mirası** listesinde yer almaktadır.

Bu tür macera turizmi faaliyetleri Uganda turizminin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır.

UGANDA'DA TURİZM YATIRIMLARI

Uganda hükümeti, turizmi ekonomik kalkınmanın temel sektörlerinden biri olarak görmektedir. Bu nedenle son yıllarda turizm altyapısının geliştirilmesine yönelik önemli yatırımlar yapılmaktadır.

Turizm yatırımları özellikle şu alanlarda yoğunlaşmaktadır:

- Ulaşım altyapısının geliştirilmesi

- Turizm tesislerinin artırılması
- Milli park altyapısının iyileştirilmesi
- Turizm tanıtım faaliyetlerinin artırılması

Başkent **Kampala** ve turizm merkezi olan **Entebbe** şehirlerinde yeni otel ve konaklama yatırımları hız kazanmıştır. Uluslararası otel zincirleri de Uganda turizm pazarına ilgi göstermektedir.

Eko turizm projeleri de yatırım alanları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu projeler hem doğanın korunmasını hem de yerel halkın turizm gelirlerinden faydalanmasını amaçlamaktadır.

”

TURİZM, UGANDA’NIN DÖVİZ GELİRLERİ AÇISINDAN EN ÖNEMLİ SEKTÖRLERİNDEN BİRİ OLARAK KABUL EDİLMEKTEDİR.

”

UGANDA TURİZMİNİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR

Her ne kadar Uganda turizmi büyük bir potansiyele sahip olsa da sektör bazı zorluklarla karşı karşıyadır.

Bu zorluklar arasında:

- Turizm altyapısının bazı bölgelerde yetersiz olması
- Uluslararası tanıtım eksikliği
- Yatırım finansmanının sınırlı olması
- Bölgesel güvenlik algısı

Bu sorunların çözülmesi Uganda turizminin daha hızlı büyümesini sağlayacaktır.

TÜRKİYE VE UGANDA ARASINDA TURİZM İŞ BİRLİĞİ

Son yıllarda Türkiye ile Uganda arasındaki ilişkiler önemli ölçüde gelişmiştir. Diplomatik, ekonomik ve ticari ilişkiler turizm alanında da iş birliği fırsatları oluşturmaktadır.

Özellikle **Türk Hava Yolları** tarafından gerçekleştirilen İstanbul-Entebbe uçuşları iki ülke arasındaki turizm hareketliliğini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye, turizm sektöründe sahip olduğu deneyim sayesinde Uganda için önemli bir iş ortağı olabilir. Otel işletmeciliği, turizm eğitimi, destinasyon yönetimi ve tur operatörlüğü gibi alanlarda yapılacak iş birlikleri Uganda turizminin gelişmesine katkı sağlayabilir.

Ayrıca Uganda, Türkiye'nin Afrika turizm pazarındaki açılımı açısından stratejik bir konuma sahiptir.

Sonuç olarak, Uganda, sahip olduğu doğal zenginlikler,

vahşi yaşam çeşitliliği ve kültürel mirası ile Afrika kıtasının en önemli turizm potansiyeline sahip ülkelerinden biridir. Son yıllarda turizm sektöründe yaşanan büyüme ve artan yatırımlar Uganda'nın küresel turizm pazarındaki konumunu güçlendirmektedir.

Doğru turizm politikaları, sürdürülebilir turizm uygulamaları ve uluslararası iş birlikleri sayesinde Uganda turizminin gelecekte çok daha güçlü bir konuma ulaşması beklenmektedir.

Türkiye ile Uganda arasındaki gelişen ilişkiler de turizm alanında yeni fırsatlar oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki iş birlikleri hem turizm sektörünün gelişmesine hem de kültürel ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. ■

KAYNAKÇA

1. Uganda Bureau of Statistics (UBOS). Uganda Tourism Satellite Account Report 2023. Kampala: UBOS.
2. Uganda Tourism Board (UTB). Destination Uganda: Tourism Development Reports. Kampala.
3. International Institute for Environment and Development (IIED).
4. Local Economic Development Through Gorilla Tourism.
5. UNWTO – United Nations World Tourism Organization.
6. Tourism and Sustainable Development in Africa. Madrid: UNWTO.
7. Uganda Ministry of Tourism, Wildlife and Antiquities.
8. Tourism Trends and Statistics Report. Kampala.
9. African Wildlife Foundation.
10. Conservation and Tourism in East Africa. Nairobi.
11. Uganda Tourism Board.
12. Bwindi Impenetrable National Park and Mountain Gorilla Conservation Reports.
13. Uganda'nın dünyadaki dağ gorillerinin yaklaşık yarısına ev sahipliği yaptığı belirtilmektedir.

Gökhan AYDOĞDU

Üniversite eğitimine 1992-1994 yılları arasında Oxford Üniversitesi Cavendish College'da Havayolları ve Turizm Sanayi alanında başlayan Aydoğdu, daha sonra Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. Sağlık alanına duyduğu ilgiyle 2012-2013 yıllarında Acupuncture College Colombo'da "Akupunktur Diploması" aldı. Akademik çalışmalarını sürdüren Aydoğdu, 2018-2022 yılları arasında Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans yaparak "Arı Zehri" konulu tezini hazırladı.

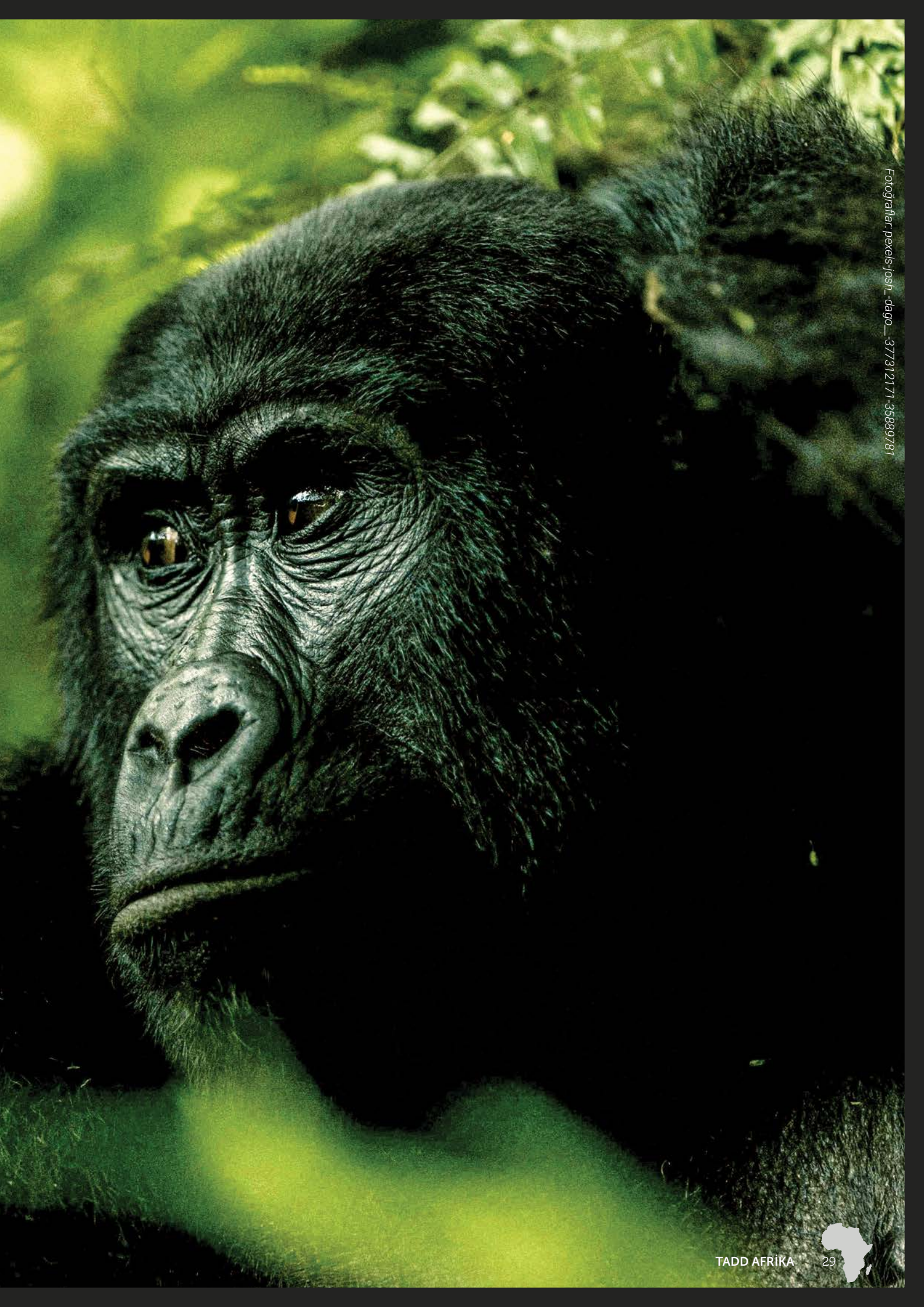
1998 yılından bu yana arı ve arı ürünleri üzerine çalışmalar yürüten Aydoğdu, yurt dışında akupunktur ve apiterapi temelli Geleneksel Tıp Bilimleri alanında eğitim aldı. Özellikle apiterapi konusunda yurt içi ve yurt dışında birçok sertifika programına katıldı ve çeşitli kongre ve seminerlerde konuşmacı olarak yer aldı.

Ayrıca Afrika'ya olan ilgisi doğrultusunda Sudan Yatırım Grubu'nun kurulmasına destek verdi ve özellikle tarım projeleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda katkı sağlamaya çalıştı. Son on yıldır TADD ile birlikte Afrika'yı daha yakından tanıma ve kıtadaki ihtiyaç sahiplerine ulaşma konusunda aktif olarak çalışmalar yürütmektedir.

“

*DÜNYADAKİ DAĞ
GORİLLERİNİN ÖNEMLİ
BİR BÖLÜMÜ UGANDA'DA
YAŞAMAKTADIR.*

”

Fotografar: pexels-josh-dago - 377312171-35889781

HİNT OKYANUSU'NDA BATIK GEMİLER

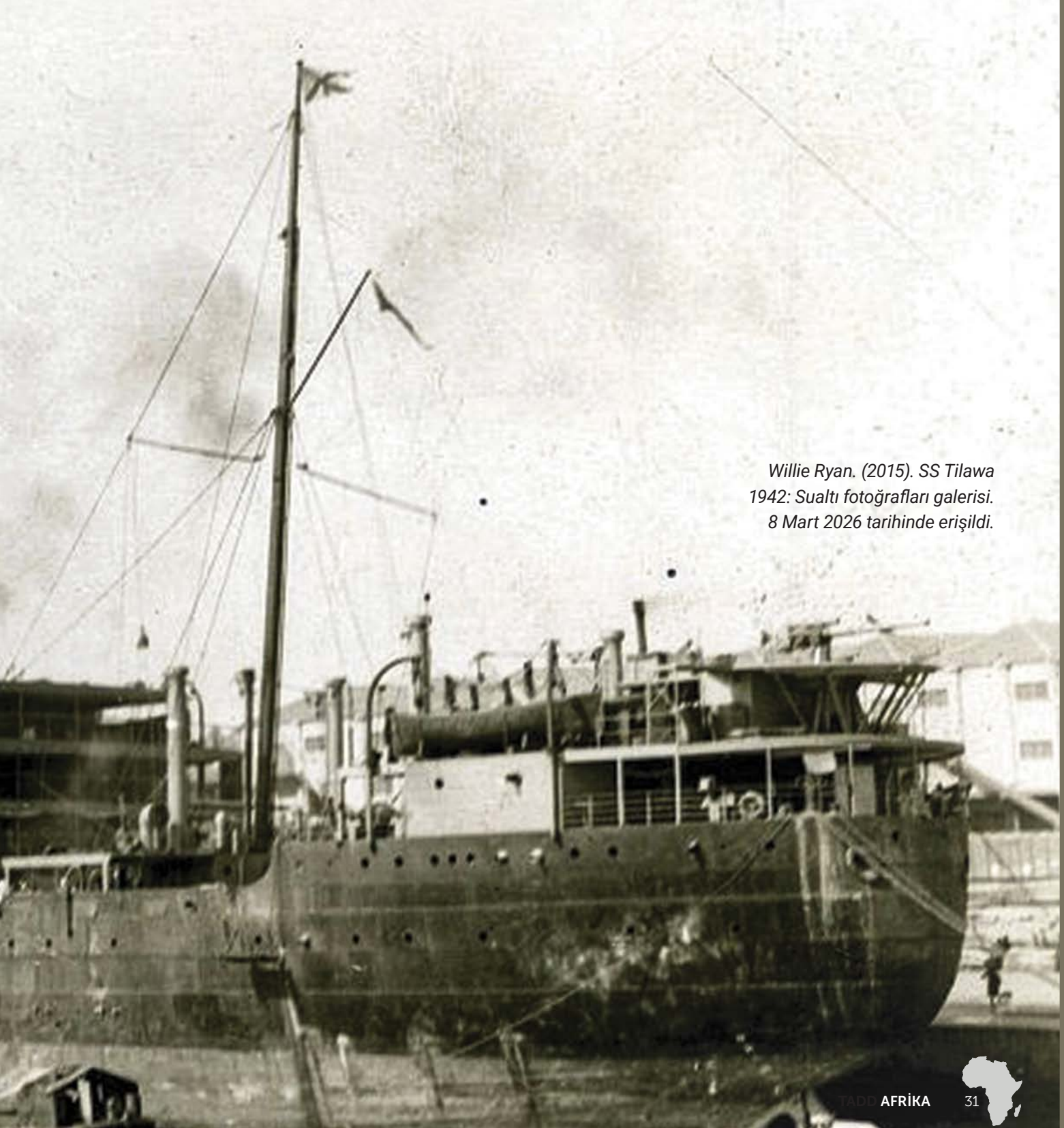
Hint Okyanusu, Doğu Afrika'dan Hindistan ve Güneydoğu Asya'ya uzanan deniz ticaret yollarının merkezi olmuştur. Bu geniş su havzası, yalnızca kıtaları ayıran bir coğrafi boşluk değil; yüzyıllar boyunca Afrika, Orta Doğu ve Asya arasında kurulan ticari ve kültürel ilişkilerin merkezi olmuştur. Akdeniz ve Atlantik, ticaret ağları tarih yazımında çoğu zaman daha görünür olsa da Hint Okyanusu en az iki bin yıl boyunca farklı dünyaları birbirine bağlayan canlı bir dolaşım alanı olarak varlığını sürdürmüştür (Pearson, 2003). Rüzgârların yönüyle hareket eden yelkenliler, kıydan kıyıya uzanan liman şehirleri ve mevsimlere göre belirlenen rotalar, okyanus üzerinde ticaret ağını oluşturmuştur.

Fotoğraf: tilawa1942.com/gallery

Ümit KÖKSAL

Seyyah / Yazar / STK Gönüllüsü

*Willie Ryan. (2015). SS Tilawa
1942: Sualtı fotoğrafları galerisi.
8 Mart 2026 tarihinde erişildi.*

Bu ağın kökleri antik çağlara kadar uzanır. Milattan sonra 1. yüzyılda kaleme alınan *Erythraean Denizi Periplusu*, Kızıldeniz'den Hindistan'a ve Doğu Afrika kıyılarına kadar uzanan ticaret yollarını anlatırken, bu denizin çok erken dönemlerden itibaren uluslararası bir ticaret sahnesi olduğunu gösterir (Casson, 1989). Okyanusun kıyılarındaki yer alan limanlar, farklı kültürlerden tüccarların buluştuğu, malların el değiştirdiği ve yeni ilişkilerin kurulduğu hareketli mekânlar hâline gelmiştir. Zamanla bu limanlar yalnızca ticaretin değil, kültürlerin de kesiştiği alanlara dönüşmüş; diller, gelenekler ve inançlar okyanusun rüzgârlarıyla birlikte kıyıları arasında dolaşmıştır.

Yüzyıllar geçtikçe Doğu Afrika kıyıları Hint Okyanusu ticaret ağının önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle 13. yüzyıldan itibaren Swahili kıyıları olarak bilinen sahil şeridi, Hint Okyanusu ticaret ağının en canlı duraklarından biri olarak öne çıkar (Chittick, 1974). Kilwa, Mombasa, Malindi ve Zanzibar gibi liman şehirleri yalnızca ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yerler değil aynı zamanda farklı coğrafyaların insanlarını bir araya getiren kozmopolit merkezlerdi. Bu şehirlerin sokaklarında Arapça, Farsça, Hint ve Afrika dilleri yan yana duyuluyor, taş evlerin gölgeli avlularında tüccarlar yeni seferlerin planlarını yapıyordu.

Bu sahillerde ticaret, uzak dünyaların ürünlerini aynı pazarda buluşturuyordu. Çin'den gelen ince porselenler, Hindistan'dan getirilen pamuklu kumaşlar ve Arabistan'dan yola çıkan hurma ile atlar, Afrika'nın iç böl-

gelerinden kıyıya taşınan altın, fildişi ve kölelerle değiş tokuş ediliyordu (Horton & Middleton, 2000). Liman şehirlerinde depolanan mallar yeni gemilere yükleniyor, okyanusun farklı yönlerine doğru yeniden yola çıkıyordu. Böylece Hint Okyanusu, yalnızca malların değil, hikâyelerin ve hayatların da sürekli hareket hâlinde olduğu bir dünyaya dönüşüyordu.

Fakat bu hareketli ticaret hayatı aynı zamanda büyük bir belirsizlik içeriyordu. Hint Okyanusu'nda seyahat etmek, rüzgârların ve mevsimlerin ritmine bağlıydı. Denizciler muson rüzgârlarının yönünü dikkatle izler, doğru zamanı bekleyerek limanlardan ayrılırlardı. Bu rüzgârlar gemilere kıtalar arasında yol açarken, bazen de aniden şiddetlenerek fırtınalara dönüşebiliyordu. Haritaların sınırlı olduğu, navigasyon araçlarının henüz gelişmediği bir zamanda, okyanusta yol almak çoğu zaman ince bir çizginin üzerinde yürümek gibiydi. Resiflerle çevrili kıyıları, görünmeyen sığlıklar ve beklenmedik akıntılar, denizciler için sürekli bir tehlike oluşturunuyordu.

Bu nedenle yüzyıllar boyunca pek çok gemi seferini tamamlayamadı. Kimi fırtınalarda parçalandı, kimi korsan saldırılarına uğradı, kimi ise bilinmeyen sularda yönünü kaybederek okyanusun derinliklerine gömüldü. Bu batıklar, bir zamanlar okyanusun yüzeyinde yaşanan hareketli hayatın sessiz tanıklarıdır. Gemilerin ambarlarında bulunan porselenler, seramikler, boncuklar geçmişin ticaret yollarını yeniden kurmamıza yardımcı olur. Bir batığın içinden çıkan tek bir porselen parçası, Çin'de başlayan

yolculuğun Afrika kıyılarındaki nasıl son bulduğunu anlatabilir.

Bazı batıklar da okyanusun taşıdığı daha karanlık hikâyeleri fısıldar. Zincirler, dar gemi bölmeleri ve insan kalıntıları, Hint Okyanusu ticaretinin yalnızca mallarla değil, insanlarla da ilgili olduğunu hatırlatır. Bu okyanus yolları, bir yandan kültürleri ve ekonomileri birbirine bağlarken, diğer yandan köle ticaretinin ağır yükünü de taşımıştır. Okyanusun dibinde kalan gemiler, bu çelişkili tarihin suskun ama güçlü tanıklarıdır.

Bugün deniz arkeologları ve tarihçiler, bu batıkların izini sürerek okyanusun geçmişini yeniden okumaya çalışıyor. Okyanus tabanında yüzyıllardır korunmuş gemi kalıntıları, yalnızca bir

Abraham Ortelius (1527-1598) tarafından, Arrian'a atfedilen Periplus Maris Erythraei (Περιπλους τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης "Eritre Denizi'nin Periplus'u") için hazırlanan harita.

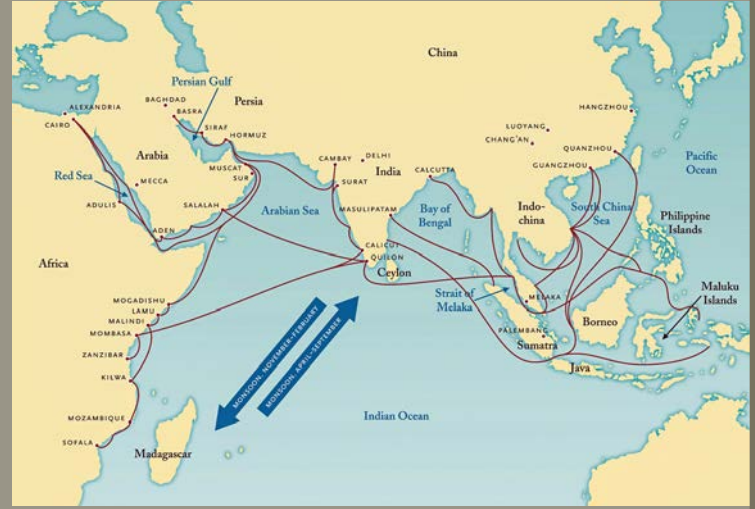
kazanın hikâyesini değil, ticaret yollarını, gemi teknolojilerini ve insanların kurduğu geniş ilişkiler ağını da ortaya çıkarıyor. Her keşif, Hint Okyanusu'nun aslında ne kadar büyük bir tarih sahnesi olduğunu bir kez daha hatırlatıyor.

Hint Okyanusu'nun suları bugün de aynı rüzgârlarla dalgalanıyor. Derinliklerinde saklı kalan batıklar, geçmiş yüzyılların seslerini hâlâ taşıyor. Onlar, bir zamanlar bu denizde yol alan gemilerin, tüccarların ve denizcilerin hikâyelerini fısıldayan görünmez arşivler gibi duruyor. Okyanusun yüzeyinde hareket eden ticaret çoktan değişmiş olsa da denizin altında kalan bu izler bize geçmişin geniş dünyasını yeniden hayal etme imkânı veriyor. Bu izler aynı zamanda Hint Okyanusu ticaretinin tarihsel köklerini ve uzun soluklu geleneklerini anlamamız için bir pencere sunuyor.

HİNT OKYANUSU TİCARETİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

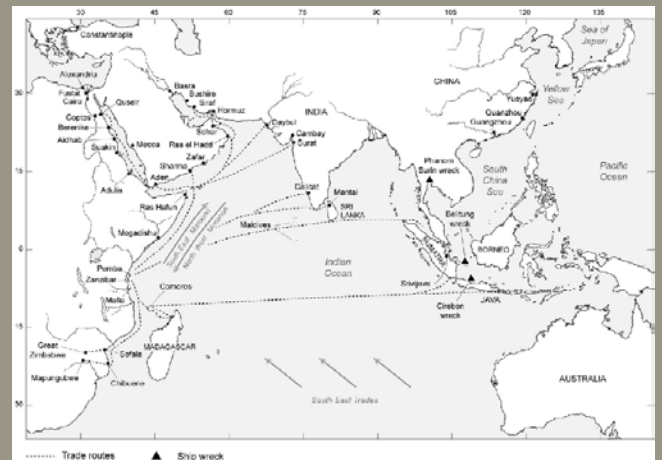
Hint Okyanusu'nda kurulan ticaret dünyasının kökleri oldukça eskiye uzanır. Arkeolojik bulgular ve erken yazılı kaynaklar, milattan önce üçüncü binyılda Mezopotamya ile İndus Vadisi uygarlıkları arasında deniz ticaretinin var olduğunu göstermektedir. Basra Körfezi'nden Arap Denizi'ne açılan erken dönem gemileri, Umman ve Yemen kıyıları üzerinden Hindistan'ın batı sahillerine ve zaman zaman Doğu Afrika limanlarına kadar ulaşabiliyordu. Bu ticaret ağında baharatlar, değerli taşlar, tekstil ürünleri ve fildişi gibi değerli mallar dolaşıyordu. Hint Okyanusu'ndaki ticaretin sürekliliğini sağlayan en önemli unsur muson rüzgârlarıydı. Yaz aylarında Afrika'dan Hindistan'a doğru esen rüzgârlar gemilerin doğuya gitmesini sağlarken, kış aylarında yön değiştiren rüzgârlar geri dönüş yolculuklarını mümkün kılıyordu (Pearson, 2003; Ray, 2003).

Antik dönemde Roma İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte bu ticaret daha da genişlemiştir. Romalı tüccarlar özellikle Kızıldeniz üzerinden Hindistan ile doğrudan ticaret kurmuş ve Mısır'daki Berenike ile Myos Hormos limanları bu ticaretin önemli merkezleri hâline gelmiştir. Bu limanlardan yola çıkan gemiler Aden üzerinden Hindistan'ın Malabar kıyılarına ulaşırken, Muziris Limanı Doğu ile Batı arasındaki ticaretin önemli duraklarından biri olmuştur. Roma dünyasına karabiber, zencefil, tarçın, ipek ve değerli taşlar gibi lüks ürünler taşınırken, Doğu Afrika kıyılarından altın, fildişi, abanoz ağacı ve egzotik hayvanlar gönderiliyordu. Bu ticaret ağını aydınlatan en önemli kaynaklardan biri milattan sonra 1. yüzyılda yazılan *Periplus Maris Erythraei* adlı metindir (Casson, 1989; Warmington, 1928).

Willie Ryan, Ticaret Yollarını ve Muson Rüzgârlarını Gösteren Hint Okyanusu Haritası (2016), Smithsonian Enstitüsü Afrika Sanatı Ulusal Müzesi.

7. yüzyılda İslam'ın ortaya çıkışıyla birlikte Hint Okyanusu ticareti yeni bir ivme kazanmıştır. Arap tüccarlar kısa sürede bu deniz ticaretinin en önemli aktörleri hâline gelmiş ve Basra, Aden ile Maskat gibi liman şehirleri büyük ticaret merkezlerine dönüşmüştür. Arap denizciler muson rüzgârlarını ustalıkla kullanarak Afrika'dan Hindistan'a ve Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan geniş bir ticaret ağı kurmuşlardır. Bu ticaret yalnızca malların dolaşımını sağlamamış, aynı zamanda İslam kültürünün ve Arap dilinin Hint Okyanusu kıyılarına yayılmasına da katkıda bulunmuştur. Bu etkileşim sonucunda Doğu Afrika sahillerinde Afrika, Arap ve Hint unsurlarının birleşmesiyle Swahili kültürü ortaya çıkmış; Kilwa, Mombasa, Malindi ve Zanzibar gibi şehirler hem ticaret hem de kültürel etkileşim merkezleri olarak gelişmiştir (Horton & Middleton, 2000; Hourani, 1995).

Horton, Mark; Boivin, Nicole; Crowther, Alison. "Sekiz-On ikinci yüzyıllarda Doğu Afrika'dan çıkan rotaların yer aldığı Hint Okyanusu haritası." Eastern Africa, the Global Gulf and the New Thalassology of the Indian Ocean kitabından.

15. yüzyılın başlarında Ming Hanedanı döneminde Çin'in gerçekleştirdiği büyük deniz seferleri de Hint Okyanusu ticaretinin genişliğini ortaya koymuştur. Amiral Zheng He komutasındaki büyük Çin filoları 1405 ile 1433 yılları arasında Hindistan, Sri Lanka, Arap Yarımadası ve Doğu Afrika kıyılarına kadar ulaşmıştır. Bu seferler sırasında Çin'den porselen, ipek ve çay gibi ürünler taşınırken, Afrika'dan altın, fildişi, baharatlar ve egzotik hayvanlar Çin'e götürülmüştür. Bu yolculuklar, Hint Okyanusu'nun yalnızca bölgesel değil, kıtalar arası bir ticaret sahnesi olduğunu açıkça göstermektedir (Levathes, 1994).

15. yüzyılın sonlarında Avrupa devletlerinin Hint Okyanusu'na girmesiyle ticaret ağında önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. 1498 yılında Vasco da Gama'nın Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaşması, Avrupa'nın okyanus ticaretine doğrudan katılmasının başlangıcı olmuştur. Portekizlilerin ardından Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi güçler de bu ticaret ağında etkili olmuş, özellikle Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 17. ve 18. yüzyıllarda bölgedeki ticareti büyük ölçüde kontrol etmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda sömürgecilik faaliyetlerinin artması, doğal kaynakların yoğun biçimde çıkarılması ve köle ticaretinin büyümesiyle, Hint Okyanusu'nun tarihine yeni ve karmaşık bir boyut kazanmıştır (Subrahmanyam, 1997).

DOĞU AFRIKA KIYILARINDA TİCARET MALLARI

Doğu Afrika kıyıları, Hint Okyanusu ticaret ağının en canlı merkezlerinden biriydi ve buradan altın, fildişi, cam boncuklar ve köleler küresel pazarlara taşınıyordu.

Zimbabve platosundan çıkarılan altın, Sofala Limanı üzerinden ticarete katılıyor ve özellikle Kilwa Sultanlığı döneminde bölgedeki ticaretin büyük kısmını kontrol ediyordu (Sheriff, 1987). Fildişi, Afrika iç bölgelerinde avlanan fillerden elde edilerek kıyı şehirlerine getiriliyor, Hindistan ile Çin'e gönderiliyor, sanat eserleri, dini objeler, mücevherler ve mobilya süslemelerinde değerli bir hammadde olarak kullanılıyordu. Cam boncuklar ise Hindistan, Venedik ve Orta Doğu atölyelerinde üretilip Afrika'ya taşınıyor, burada hem süs eşyası hem de ticaret aracı olarak değerlendiriliyordu (Pearson, 2003). En karanlık yönüyle köle ticareti, yüzbinlerce insanın farklı bölgelere gönderilmesine yol açtı. 19. yüzyılda Zanzibar bu ticaretin merkezi haline gelmiş ve deniz yolculukları sırasında sayısız hayat kaybına neden olmuştur. Bu yoğun ticaretin ve hareketli deniz trafiğinin sonucu olarak, Hint Okyanusu'nda kazalar ve batık gemiler de kaçınılmaz hâle gelmiştir.

HİNT OKYANUSU'NDA KAZALARININ NEDENLERİ

Hint Okyanusu'nda deniz kazaları genellikle üç temel nedenden kaynaklanıyordu. Muson rüzgârları ticaret için elzemdi ancak ani fırtınalara dönüşerek Mozambik Kanalı ve Güney Afrika kıyılarında gemiler için ciddi tehlike oluşturuyordu (Pearson, 2003). 17. ve 18. yüzyıllarda Madagaskar çevresinde yoğunlaşan korsanlık da gemilerin batmasına veya terk edilmesine yol açıyordu (Horton & Middleton, 2000). Ayrıca modern navigasyon araçları bulunmadığından, denizciler yıldız ve kıyı çizgilerine dayanarak yön buluyordu, zaman zaman kayalıklara çarpmalarla sonuçlanıyordu (Ray, 2003). Hint Okyanusu'nda yaşanan kazalar, fırtınalar ve korsan sal-

Netchev, S.
(12 Mart 2025).
15.-16. Yüzyıllarda
Hint Okyanusu'ndaki
Ticaret Haritası.
Dünya Tarihi
Ansiklopedisi.

dırılarının sonucu olarak birçok gemi batmış ve tarihe sessiz tanıklar bırakmıştır.

TİCARETİN VE İNSANLIĞIN İZLERİ

Hint Okyanusu, tarih boyunca yalnızca bir ticaret yolu değil, aynı zamanda insanlık tarihinin derin izlerini taşıyan bir deniz olmuştur. Batmış gemiler hem ekonomik hem de trajik hikâyeleri gün yüzüne çıkarır. SS Tilawa (1942), İngiliz India Steam Navigation Company'ye ait bir yolcu ve yük gemisi olarak Japon denizaltısı tarafından torpille edilmiş, 280 kişi hayatını kaybetmiş ve gemide taşınan 2.391 gümüş külçesi, 2017'de Argentum Exploration tarafından yaklaşık 2,5 kilometre derinlikten kurtarılmıştır. Bu operasyon uluslararası hukuk açısından tartışmalara yol açmış, batıkların ekonomik ve hukuki önemini göstermiştir (Argentum Exploration Ltd., 2017).

1629'da Batavia gemisinin Avustralya'daki Morning Reef'e çarpması ve ardından kaptan yokluğunda yaşanan isyan, denizcilik tarihinin en kanlı olaylarından biri olarak kaydedilmiştir. İsyân sonucu yaklaşık 125 kişi öldürülmüş, bölge bugün hâlâ "Batavia'nın Mezarlığı" olarak bilinmektedir (Dash, 2002; Australian National Heritage List). 1753'te Bredenhof gemisinin Mozambik açıklarında batışı ve kaptanın gümüş külçeleri denize attırması, denizcilik kriz yönetiminin çarpıcı bir örneğini sunar; 1986'da yapılan kurtarma operasyonları da uzun süreli mülkiyet davalarına yol açmıştır (VOC Archives, 18th Century; Flecker, 2010).

Hint Okyanusu'nda batıkların en trajik tarafı ise köle gemilerinin hikâyeleridir. L'Aurore (18. yüzyıl) gibi gemilerde isyan ve fırtına sonucu yüzlerce köle hayatını kaybetmiş, 2024 yılında Slave Wrecks Project tarafından yapılan araştırmalar, köle ticaretinin izlerini deniz arkeolojisi aracılığıyla gün yüzüne çıkarmıştır (SWP, 2024). Bu batıklar, ekonomik tarih kadar insanlık tarihinin kanlı yönlerini de gözler önüne sermektedir.

Tarih boyunca Hint Okyanusu ticareti, altın, fildişi, baharat, cam boncuklar ve köleler gibi ürünlerin dolaşımına dayanmış, Zanzibar, Kilwa, Mombasa ve Mogadişu gibi şehirleri küresel ekonominin merkezleri hâline getirmiştir. Bu ticaretin etkisi, kıyı adlandırmalarına da yansımış, Gold Coast, Ivory Coast ve Slave Coast gibi isimler, bölgenin tarihsel ticaret faaliyetlerinin izlerini taşımaktadır (Pearson, 2003).

Ancak bu ekonomik ağın ardında deniz kazaları, korsan saldırıları ve köle ticaretinin trajedileri gizlidir. Muson fırtınaları Mozambik Kanalı ve Güney Afrika kıyılarında ölüm-

cül tehlikeler oluşturmuş, 17. ve 18. yüzyıllarda Madagaskar çevresinde korsan saldırıları gemilerin batmasına neden olmuştur (Horton & Middleton, 2000; Ray, 2003).

Hint Okyanusu'nun derinliklerinde yatan batık gemiler, ticaretin, kültürel etkileşimin ve insanlık tarihinin unutulmuş hikâyelerini gün yüzüne çıkaran sessiz tanıklardır. ■

KAYNAKÇA:

- Argentum Exploration Ltd. "SS Tilawa Recovery Project Report", 2017.
- Australian National Heritage List – Batavia Shipwreck Site.
- Casson, Lionel. The Periplus Maris Erythraei: Text with Introduction, Translation and Commentary. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Chittick, Neville. Kilwa: An Islamic Trading City on the East African Coast. Nairobi: British Institute in Eastern Africa, 1974.
- Dash, Mike. Batavia's Graveyard. Crown Publishing, 2002.
- Flecker, Michael. "Shipwrecks of the Indian Ocean Trade." International Journal of Nautical Archaeology, 2010.
- Horton, Mark & Middleton, John. The Swahili: The Social Landscape of a Mercantile Society. Oxford: Blackwell, 2000.
- Hourani, George F. Arab Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Levathes, Louise. When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne, 1405–1433. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Pearson, Michael N. The Indian Ocean. London: Routledge, 2003.
- Ray, Himanshu Prabha. The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Sheriff, A. Slaves, Spices and Ivory in Zanzibar. London: Heinemann, 1987, s. 34–50.
- Subrahmanyam, Sanjay. The Career and Legend of Vasco da Gama. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- VOC Archives, Dutch East India Company Shipping Records, 18th Century.
- Warmington, E. H. The Commerce Between the Roman Empire and India. Cambridge: Cambridge University Press, 1928.

Ümit KÖKSAL

1993'te Ordu'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Karabük Üniversitesi İmalat Mühendisliği bölümünde tamamladı. Bir şirkette uzun süre yüksek üretim mühendisi olarak çalıştı. Geleneksel sanatlara duyduğu ilgiyle Küçükçekmece Geleneksel Sanatlar Akademisi'nde ebru eğitimi aldı.

Edebiyat ve insani yardım alanlarında aktif bir şekilde çalışan Köksal, 2023–2025 yılları arasında Assalam Zanzibar'da Genel Sekreter Yardımcılığı görevini yürüttü. Ardından Malawi'de DCF'in stratejik planlamasını yapmaya başladı.

Köksal'ın ilk kitabı "Bakakaldığı Yerlerin Sıradanlığı" 2021'de Uzam Yayınları'ndan, ikinci kitabı "Yüzümde Kaybolan Gölgeler" 2023'te Fabrik Kitap'tan yayımlandı. Öyküleri Muhayyel, Aşkar, Ve Sanat, Post Öykü, Olağan Hikâye, Şiar dergilerinde ve Edebistan.com'da yayımlandı. 2023'te Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan "İstikamet Öyküleri" ortak kitabında yer aldı.

Sinema alanında da üretim yapan Köksal, Moon (Zanzibar) adlı belgeselin senaristi ve yardımcı yönetmenidir.

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN

Sahelin Sesi Kurucusu

KIŞLA İKTİDARLARI: AFRİKA'DA YENİ DARBE DALGASININ ANATOMİSİ - 2

Yazımızın ilk bölümünde, Afrika ülkelerinde son yıllarda yaşanan darbelerin sebeplerini ve sonuçlarını ülke ülke anlatmıştık. Bu ikinci bölümde de darbelerin dış aktörleri, darbelerin ülke ve bölgesel etkileri ve kıtanın yaşadığı kronik sorunları anlatacağız.

DIŞ AKTÖRLER, BÖLGESEL ÖRGÜTLER VE BİRBİRİNİ BESLEYEN KRİZLERİ

Ülke bazlı örnekler, Afrika'daki son darbe dalgasının sadece iç dinamiklerin ürünü olmadığını, aynı zamanda dış güç rekabeti ve bölgesel örgütlerin zayıflayan kapasitesi ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Fransa, özellikle Sahel ve Orta Afrika'da tarihsel sömürgecilik mirasıyla, para birimi düzenlemeleriyle, askeri üsleriyle ve siyasi elitlerle kurduğu yakın ilişkilerle, uzun süre kıtanın belirleyici dış aktörlerinden biri olmuştur. Ancak son

beş yılda, bu miras, özellikle genç kuşaklar arasında ağır bir eleştiri konusu haline gelmiştir. Mali, Burkina Faso ve Nijer gibi ülkelerde cunta yönetimleri, anti-Fransız söylemini, meşruiyet üretmenin ana araçlarından biri olarak kullanmış, Fransız askerî varlığını sonlandırmayı egemenliğin yeniden tesisinin sembolü haline getirmiştir.

Fransa'nın nüfuz kaybı, sahada oluşan boşluğun Rusya tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır. Rusya, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere, paramiliter şirketler, silah anlaşmaları ve rejim güvenliğine odaklı iş birlikleri aracılığıyla sahaya girmiştir. Bu yaklaşım, Batılı aktörlerin insan hakları ve demokratikleşme şartlı yardımlarına kıyasla, daha pragmatik ve rejim dostu bir güvenlik paketi sunmaktadır. Bu paket, ulusal orduların kurumsal kapasitesini geliştirmekten ziyade, darbe yönetimlerinin ve otoriter rejimlerin ayakta kalmasını önceleyen mantığa sahiptir.

ABD ve Avrupa Birliği, darbeler karşısında genellikle kınama, yardım programlarının askıya alınması ve bölgesel örgütlerle koordinasyon gibi araçlara başvurmuştur. Buna rağmen hem sahadaki nüfuzları hem de siyasi baskı kapasiteleri, özellikle Fransa'ya yönelik tepkilerin yoğun olduğu Sahel'de sınırlı kalmıştır. ECOWAS ve Afrika Birliği gibi örgütler, darbelere karşı normatif olarak sıfır tolerans ilkesini savunmalarına karşın, Mali, Burkina Faso ve Nijer'de yaptırım ve askeri müdahale tehditlerini hayata geçirememiş, bu da kendi meşruiyetlerini sorgulatmıştır. AES'in ortaya çıkışı, bu örgütlerin yerini güvenlik merkezli, demokrasi normları konusunda daha kaygısız yeni oluşumların alabileceğini göstermektedir. Siyasi krizler ile güvenlik krizlerinin birbirini sürekli besleyen bir döngü içinde işlediğini görmekteyiz. Terör örgütlerinin yükselişı, devletlerin güvenlik aygıtını siyasallaştırırken, siyasallaşan güvenlik aygıtı seçilmiş hükümetlere karşı darbe tehdidini artırmaktadır. Darbeler, kısa vadede rejim güvenliğini sağlayabilir gibi görünse de kurumsal yapıların daha da zayıflamasına, ekonomik istikrarsızlığın derinleşmesine ve terörün yeni alanlar bulmasına yol açmaktadır.

FRANSA-RUSYA REKABETİ VE ECOWAS-AES GERİLİMİ

Son beş yıldaki darbe dalgasının arka planında yalnızca ulusal düzeydeki siyasal ve toplumsal krizler değil, aynı zamanda kıta ölçeğinde yeniden şekillenen bir jeopolitik rekabet de bulunmaktadır. Bu rekabetin en görünür eksenlerinden biri, Sahel ve Orta Afrika'da Fransa ile Rusya arasında oluşun nüfuz mücadelesi, bir diğeri ise Batı Afrika'da ECOWAS ile AES (Alliance des États du Sahel) arasında derinleşen kurumsal-normatif çatışmadır. Darbe süreçlerini anlamak için, şu iki eksen birlikte okumak gerekir; Fransa'nın tarihsel hegemonik konumunun aşınması, Rusya'nın güvenlik odaklı alternatif ortak olarak sahneye çıkışı ve buna paralel biçimde, ECOWAS'ın demokrasi ve anayasal düzen normlarını savunan çizgisi ile AES'in askeri yönetimleri merkez alan söylemi arasındaki karşıtlık.

Fransa, özellikle Batı ve Orta Afrika'da, sömürgecilik sonrası dönemin en etkili dış aktörlerinden biri olmuştur. CFA frangı sistemi, askeri üsler, savunma anlaşmaları, eğitim programları ve Fransız şirketlerinin enerji-maden sektörlerindeki ağırlığı, bu etkinin kurumsal temelini oluşturur. Ancak Sahel'de güvenliğin giderek bozulması, Barkhane Operasyonu ve Takuba gibi girişimlerin terörle mücadelede kalıcı bir başarı üretememesi ve sivil kayıplar konusundaki tartışmalar, Fransa'nın bölgedeki imajını ciddi ölçüde zedelemiştir. Özellikle genç kuşaklar

FRANSA'NIN NÜFUZ KAYBI, SAHADA OLUŞAN BOŞLUĞUN RUSYA TARAFINDAN DOLDURULMASINA ZEMİN HAZIRLAMISĐTIR.

arasında yükselen anti-sömürgeci, anti-emperyalist söylem, Fransa'nın varlığını güvenlik desteğinden çok, yeni biçimlere bürünmüş bir vesayet olarak görme eğilimini güçlendirmiştir. Mali, Burkina Faso ve Nijer'de darbeler sonrasında düzenlenen gösterilerde Fransız bayraklarının yakılması, Fransız üslerinin kapatılması talebi ve "Françafrique" ilişkilerini reddeden sloganlar, bu algı kırılmasını yansıtır.

Bu zeminde Rusya, kendini Batı'ya karşı egemenlik dostu bir ortak olarak konumlandırma imkânı bulmuştur. Moskova'nın izlediği strateji, normatif demokrasi söylemlerinden ziyade, rejim güvenliği, terörle mücadele ve askeri kapasite artışı ekseninde şekillenmektedir. Rusya, paramiliter şirketler, silah tedariki, askeri eğitim ve siyasi danışmanlık paketlerini bir arada sunan hibrit bir model geliştirmiştir. Bu model, Batılı aktörlerin insan hakları, seçimler ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda getirdiği şartlılıklardan bunalan ya da bu şartları tehdit olarak algılayan rejimler açısından cazip görünmektedir. Darbe yönetimleri, içerde anti-Fransız retoriği yükseltirken dışarıda Rusya ile yakınlaşarak yeni bir denge kurma, aynı zamanda iç kamuoyuna "Batı'ya boyun eğmeyen milli duruş" imajı verme çabasıdadır.

Rusya'nın sunduğu güvenlik paketlerinin, kurumsal kapasiteyi artırmak yerine, otoriter yönetimleri ve darbe rejimlerini ayakta tutma eğiliminde olduğu açıktır. Paramiliter güçlerin sivillere yönelik ihlalleri, doğal kaynaklar etrafında kurulan şeffaf olmayan anlaşmalar ve tüm bunların yerel toplumlar üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri, güvenlik krizinin kök nedenlerini ortadan kaldırmaktan ziyade derinleştirmiştir. Fransa-Rusya rekabeti, sadece iki devletin nüfuz mücadelesi değil, aynı zamanda Afrika'da iki farklı güvenlik ve yönetim modelinin çatışması olarak da görülebilir. Biri, demokrasi ve insan hakları vurgusunu içerse bile sahada sömürge sonrası hiyerarşileri taşıyan tartışmalı bir Batılı model, diğeri rejim güvenliğini önceleyen, seçim ve hak normlarını geri plana iten güvenlikçi bir Rus modeli.

Bu rekabetin kurumsal düzeydeki yansıması, Batı Afrika'da ECOWAS ile AES arasındaki gerilimde belirginleşmektedir. ECOWAS, uzun süredir bölgesel ekonomik entegrasyonun yanı sıra demokrasi, hukukun üstünlüğü ve anayasal düzenin korunması ilkelerini savunan bir çerçeve geliştirmeye çalışmaktadır. Seçimlerin askıya alınması, üçüncü dönem tartışmaları ve darbeler gibi durumlarda, üye devletlere karşı yaptırım, üyelikten çıkarma ve hatta askeri müdahale tehdidi gibi araçlara başvurmaktadır. Ancak son darbe dalgası, bu normatif çerçevenin sahadaki karşılığının ne kadar kırılgan olduğunu açığa çıkarmıştır.

Mali, Burkina Faso ve Nijer'in art arda darbeler yaşamaları ve bu ülkelerin ECOWAS'ın baskısına karşı ortak hareket etme kararı almaları, AES'in doğuşunu hazırlamıştır. AES, kendisini Sahel'de terörle mücadele, savunma iş birliği ve egemenlik vurgusu üzerinden tanımlayan, üyelerinin ortak güvenlik tehditlerine karşı dayanışmasını öne çıkaran bir ittifak olarak sunmaktadır. Fakat bu askeri blok, fiilen darbe yönetimlerinin birbirine tutunduğu, ECOWAS'ın demokrasi ve anayasal süreklilik ilkelere meydan okuyan, seçim takvimlerinin ertelenmesini normalleştiren bir yapı görünümündedir. Bu açıdan AES, sadece yeni bir güvenlik iş birliği platformu değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde "darbe sonrası düzenin alternatif" olarak inşa edilmeye çalışılan bir siyasal projedir.

ECOWAS–AES gerilimi, iç siyasette de yankı bulmaktadır. AES üyesi ülkelerde, ECOWAS'ın yaptırım kararları ve olası askeri müdahale tehditleri, cunta yönetimleri tarafından "dış baskı" ve "neo-sömürgeci dayatma"

söylemiyle çerçevelenmekte, bu da yerel kamuoyunda anti-ECOWAS ve anti-Batı duygularını körüklemektedir. ECOWAS içinde de darbeler karşısında nasıl bir strateji izlenmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı ülkeler sert yaptırımları savunurken, bazıları diyalog ve kademeli geçiş süreçlerini öncelemektedir. Bu bölünmüşlük, örgütün caydırıcılık kapasitesini azaltmaktadır.

Fransa–Rusya rekabeti ile ECOWAS–AES çatışması, çoğu zaman birbirini kesen ve besleyen dinamikler üretir. AES üyesi ülkeler, Fransa'yı ve ECOWAS'ı "Batı bloğunun siyasi araçları" olarak kodlarken Rusya'yı "alternatif stratejik ortak" şeklinde yüceltir. Buna karşın ECOWAS içindeki bazı elitler, Rusya'nın yükselişini hem bölgesel normların aşınması hem de kıtanın yeni bir dış bağımlılık ilişkisine sürüklenmesi riski olarak görür. Böylece Sahel ve çevresi, yalnızca ulusal aktörler, terör örgütleri ve yerel topluluklar arasındaki bir mücadele alanı değil, aynı zamanda küresel güçlerin temsil savaşını yürüttükleri, bölgesel örgütlerin birbirine karşı konumlandığı karmaşık bir jeopolitik satranç tahtasına dönüşmektedir.

Bu tablo, darbe süreçlerini daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bir yandan ECOWAS'ın demokrasi yanlısı normatif baskısı, darbe yönetimlerini uluslararası alanda meşruiyet arayışına iter, diğer yandan AES'in koruyucu şemsiyesi ve Rusya'nın verdiği güvenlik desteği, bu yönetimlere Batı'ya rağmen ayakta kalma imkânı sunar. Sonuçta ortaya çıkan düzen ne tam anlamıyla izolasyon ne de tam anlamıyla entegrasyondur, daha çok birbirine rakip blokların kesiştiği, gri bir alanın süreklileşmesi şeklinde

Gine-Konakri'deki darbe liderleri ulusal bir hükümet kurduklarını duyurdu.

24 Ekim'de Conakry'de FNDC gösterisinin başlangıcı.

tezahür eder. Fakat bu gri alan, terör örgütlerinin hareket alanını genişletir, uzun vadeli kurumsal reformların ertelenmesine neden olur.

Fransa-Rusya rekabeti ile ECOWAS-AES gerilimi, Afrika'daki son darbe dalgasını salt iç siyaset olayları olmaktan çıkarıp, bölgesel ve küresel güç dengelerinin yeniden kurulduğu bir süreç olarak anlamayı zorunlu kılar. Bu gerilim hattı kırılmadığı ve yerini, demokrasi, insan hakları ve kapsayıcı kalkınmayı önceleyen yeni bir iş birliği mimarisi almadığı sürece, darbelerin ve güvenlik krizleri kıta siyasetinin kalıcı unsurlarından biri olmaya devam edecektir.

DARBE SONRASI TERÖR GRUPLARININ ETKİNLİĞİ

Darbelerin terörle mücadelede belirgin bir başarı getirdiğini söylemek mümkün değildir. Mali, Burkina Faso ve Nijer'de darbe sonrası saldırılar sürmüştür, bazı bölgelerde artış dahi göstermiştir. Devletin geçiş ve yeniden yapılanma süreçlerine odaklanması, ordunun siyasi konsolidasyonla meşgul olması ve kadro değişiklikleri, sahada koordinasyon kaybına yol açabilmektedir. Bu da terör örgütlerine fırsat pencereleri açmaktadır.

Terör grupları, darbe sonrası dönemde genellikle iki strateji izlemektedir. Birincisi, devlet güçlerinin zayıfladığı ve yerel yönetim mekanizmalarının çöktüğü bölgelerde topluluklara güvenlik, tahkimat ve ekonomik destek sağlayarak, devlet dışı yönetim biçimleri kurmaya çalışmak-

”

*FRANSA-RUSYA REKABETİ,
SADECE İKİ DEVLETİN NÜFUZ
MÜCADELESİ DEĞİL, AYNI
ZAMANDA AFRİKA'DA İKİ
FARKLI GÜVENLİK VE YÖNETİM
MODELİNİN ÇATIŞMASI
OLARAK DA GÖRÜLEBİLİR.*

”

tadılar. İkincisi, devletin daha sert güvenlik politikaları uyguladığı yerlerde, bu sertliğin yol açtığı mağduriyetleri propaganda malzemesine dönüştürerek, özellikle gençler arasında destek devşirmeye çalışmaktır. Paramiliter güçlerin ve düzenli orduların karıştığı insan hakları ihlalleri, bu propagandayı kolaylaştıran bir unsurdur.

Darbe sonrası güvenlik ortamı sadece terörle mücadele bağlamında değil, organize suç, kaçakçılık, yasa dışı madencilik ve insan ticareti gibi alanlarda da riskleri artırmaktadır. Bu nedenle, darbe yönetimlerinin güvenliği yalnızca askerî araçlarla ve rejim bekası eksenli bir mantıkla ele alması, uzun vadede istikrarı sağlamaktan ziyade istikrarsızlığı derinleştiren bir etki yaratmaktadır.

AFRİKA'NIN SİYASAL UFKU, BÖLGESEL BLOKLAŞMALAR VE NORMATİF ÇATIŞMA

Son beş yılda yaşanan darbe dalgası, Afrika'nın siyasal ufkuna ilişkin hem karamsar hem de dikkatle okunması gereken bazı işaretler sunmaktadır. Kısa vadede, darbe yönetimlerinin iktidarı sivil hükümetlere devretme konusundaki isteksizliği, geçiş takvimlerinin sürekli ertelenmesi ve seçimlerin güvenlik gerekçesiyle askıya alınması, yeni bir otoriterleşme işaretlerini vermektedir. Birçok ülkede, darbe sonrası yönetimler, kendi meşruiyetlerini pekiştirmek adına medya üzerinde kontrolü artırmakta, sivil toplumun alanını daraltmakta ve muhalefeti bastırmaktadır.

Orta vadede, Sahel'de AES gibi askeri ağırlıklı blokların güç kazanması, ECOWAS ve Afrika Birliği gibi örgütlerin demokrasi ve anayasal düzen normlarını savunma kapasitesini zayıflatabilir. Böyle bir senaryo, kıtada demokrasiye ilişkin bölgesel norm setinin erozyona uğramasını ve güvenlik merkezli, seçim dışı meşruiyet modellerinin yaygınlaşmasını beraberinde getirebilir. Aynı zamanda Sahel'deki istikrarsızlık, Benin, Togo ve Fildişi Sahili gibi kıyı ülkelerine doğru yayılma riski taşımakta. Bu da hem terör tehdidinin coğrafi alanını genişletecek hem de göç hareketlerini ve ekonomik kırılganlıkları artıracaktır.

Uzun vadede daha olumlu bir senaryonun hayata geçebilmesi için, darbelerin yalnızca kınanması veya yaptırımlarla cezalandırılmasından öte, bu darbeleri mümkün kılan yapısal koşullarla yüzleşilmesi gerekir. Bu koşullar arasında, devletin temel hizmetleri adil, etkili biçimde sunabilmesi, güvenlik sektörünün şeffaf ve hesap ve-

rebilir şekilde reforme edilmesi, genç nüfusa iş ve eğitim imkânları sağlanması, kaynak gelirlerinin daha adil paylaşılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca dış aktörlerin, kısa vadeli güvenlik çıkarları yerine, kurumsal kapasite gelişimini ve toplumsal barışı önceleyen iş birliği modelleri geliştirmeleri önem taşımaktadır.

Afrika'nın siyasal geleceği, darbelerin tamamen ortadan kalktığı ideal bir düzene bir anda evrilmekten ziyade, uzun süreli bir mücadele ve yeniden inşa sürecinin sonucunda şekillenecektir. Bu süreçte, ülke ülke farklılaşan dinamikler, bölgesel bloklaşmalar, Fransa ve Rusya gibi aktörlerin rekabeti, ABD ve AB'nin konumlanması ve Afrika içi iş birliği girişimlerinin başarısı belirleyici olacaktır. Son beş yılın darbe dalgası, mevcut haliyle, kıta genelinde kırılgan bir siyasal düzen ve çökme riski taşıyan bir güvenlik mimarisi manzarası sunmaktadır. Fakat aynı zamanda bu krizler, yeni ve daha kapsayıcı siyasal projelerin ortaya çıkması için bir uyarı ve dönüm noktası olarak da okunabilir. ■

KAYNAKLAR:

1. Aiyede, E. R. (2023). ECOWAS, constitutional order and the politics of sanctions in West Africa. *African Affairs*, 122(486), 517-540.
2. Arieff, A. (2022). *Crisis in the Sahel* (CRS Report No. R47036). Congressional Research Service.
3. Bah, A. M. (2020). Regional responses to coups in West Africa. *African Security*, 13(2), 125-148.
4. Carnegie Endowment for International Peace. (2023). *Russia's growing footprint in Africa's Sahel region*.
5. Charbonneau, B. (2021). France and the new instability in the Sahel. *Small Wars & Insurgencies*, 32(5-6), 879-901.
6. Clingendael Institute. (Hoinathy, R., & Kalilou, A.). (2024). *The emergence of the Sahel Alliance (AES): Regional implications and political trajectories*.
7. Crisis Group. (2021). *Jihadist expansion in the Sahel: Climate, governance and insurgency* (Africa Report No. 299).
8. Crisis Group. (2022). *Saving the Sahel: France's struggle and regional insecurity*.
9. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2024). *After the fall: Russian influence in Africa post-Wagner*.
10. OECD/Sahel and West Africa Club. (2024). *Military coups, jihadism and insecurity in the Central Sahel* (West African Papers No. 43).
11. Thurston, A. (2020). *Jihadists of North Africa and the Sahel: Local politics and rebel groups*. Cambridge University Press.
12. Tandia, M. (2024). Militarised regionalism: The Sahel alliance and the crisis of ECOWAS. *African Security Review*, 33(4), 267-284.
13. UNDP. (2023). *Journey to extremism in Africa: Pathways to recruitment and disengagement*.
14. World Bank. (2022). *Africa's pulse: Economic consequences of instability in West Africa*.
15. ACLED. (2024). *Sahel Crisis Dataset & Dashboard*.

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN

İstanbul, Üsküdar doğumludur. 2012 yılından itibaren çeşitli insani yardım kuruluşlarında profesyonel olarak çalışmış ve saha koordinatörlüğü yapmıştır. Bu kapsamda, birçok Afrika ülkesinde bulunarak sivil toplum projeleri yönetmiş ve akademik çalışmalar yürütmüştür.

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında danışmanlık ve yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. Çalışmaları; Afrika-Çin ve Afrika-Rusya ilişkileri, Pan-Afrika düşüncesi, Afrika'da yumuşak güç, kalkınma, sivil toplum ve siyasi yönelimler üzerine yoğunlaşmaktadır.

Daha önce Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezinde Genel Koordinatör olarak görev üstlenmiştir. Yayımlanmış altı kitabı bulunmakta olup çeşitli düşünce kuruluşları ve fikir mecralarında yazılar yazmaya devam etmektedir.

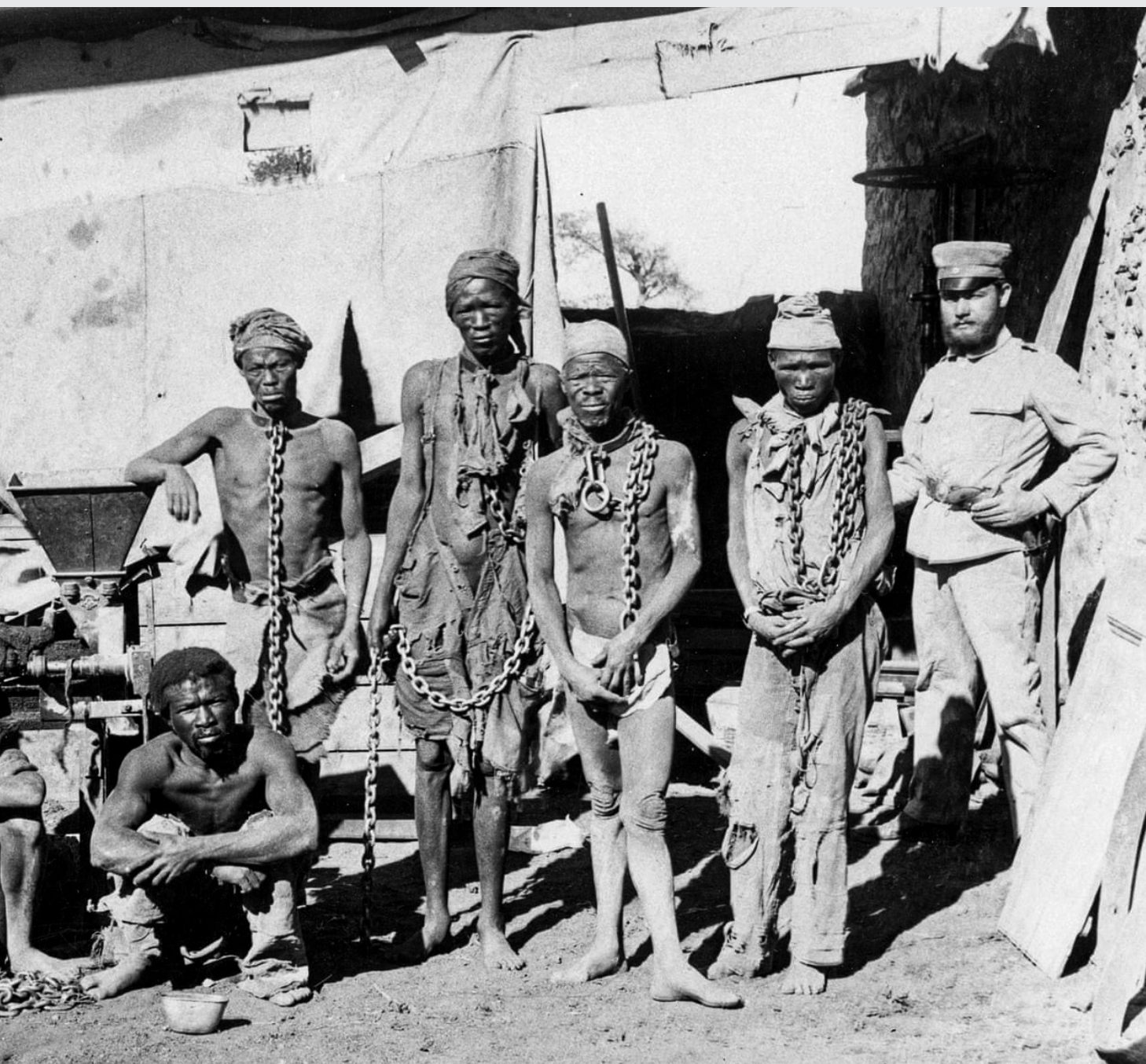
Hâlen International Human Academy (IHA) Direktörü ve Sekizinci Kıta Danışmanlık Şirketi Genel Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Sare ŞANLI
Araştırmacı / Yazar

*ALMANYA'NIN
HOLOKOST
VICDANI VE
NAMİBYA'DA
UNUTULAN SOYKIRIM*

Fotograf: wikipedia.org

Almanya, İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa ettiği hafıza kültürü ile Holokost'u siyasi perspektifinin merkezine yerleştirdi. Bugün Auschwitz, Avrupa'nın ortak vicdanı olarak anılırken, Alman öğrenciler hayatları boyunca bu suçun pedagojisiyle yaşıyor. Peki ya aynı Almanya'nın, bugün Namibya topraklarında Herero ve Nama halklarına karşı 1904-1908 yılları arasında yürüttüğü ve 20. yüzyılın ilk soykırımı kabul edilen karanlık miras hakkında ne biliniyor? Bu dosya, işte bu derin çelişkiyi mercek altına alıyor. Bir tarafta kurumsallaşmış tazminat programları ve küresel bir hafıza; diğer tarafta ise bir asır boyunca görmezden gelinen katliamlar, toplama kampları ve "ırk bilimi" için Almanya'ya gönderilen insan kafatasları. Almanya'nın 2021'deki gecikmiş soykırım kabulü, beraberinde yeni sorular getirdi: Sunulan 1,1 milyar avro neden tazminat değil de kalkınma yardımı? Müzakerelere soykırımın gerçek sahipleri neden dahil edilmedi? Ve daha da önemlisi, Almanya bugün aynı coğrafyada devasa yeşil hidrojen projeleri planlarken, bu girişimler gerçek bir ortaklık mı yoksa sömürgeci mirasın yeni bir cilvesi mi? Hafızanın coğrafi sınırlarını sorgulayan bu dosya, adaletin evrenselliğine dair rahatsız edici sorular soruyor.

BERLİN'İN SEÇİCİ HAFIZASI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, tarihle yüzleşme konusunda seçici bir 'hafıza kültürü' inşa etti. Nazilerin Yahudilere yönelik sistematik imha politikası yalnızca hukuki değil, pedagojik ve kültürel düzeyde de kamusal bilincin merkezine yerleştirildi. Bugün Almanya'da herhangi bir öğrenci, eğitim hayatı boyunca Holokost'un pedagojik ve ahlaki süzgecinden geçmeden mezun olmuyor. Toplama kampları müze ve anma mekânı olarak korunuyor, her yıl yüz binlerce ziyaretçi çekiyor. Bu ziyaretler yalnızca geçmişi öğrenmek için değil, aynı zamanda devletin kurumsal sorumluluğunu kabul ettiği bir trajedinin hafızasını diri tutmak için gerçekleştiriliyor.

Almanya'nın İsrail ve Yahudi topluluklarına yönelik maddi sorumluluğu da erken dönemde resmileştirildi. 1952'de imzalanan Lüksemburg Anlaşması kapsamında Batı Almanya, İsrail'e milyarlarca Mark tutarında ödeme yapmayı kabul etti, ayrıca Yahudi kuruluşlarına da önemli meblağlar aktarıldı. Bu anlaşma, modern tarihte bir devletin işlediği suçlar için başka bir devlete sistematik mali tazminat ödemesinin en kapsamlı örneklerinden biri olarak kayda geçti. Ödemeler yıllar içinde bireysel mağdur destekleri, sosyal yardım programları ve yaşlı Holokost mağdurlarına

W. Lehmann - Jürgen'in "Alman Güneybatı Afrika'sında Soykırım: 1904-1908 Sömürge Savaşı ve Sonrası" adlı kitabının 137. sayfası

yönelik fonlarla genişletildi. Alman hükümeti, 2020'li yıllarda da dünya genelinde hayatta kalan mağdurlar için yüz milyonlarca avroluk bütçe ayırmaya devam etti. Holokost, Alman siyasal kültürünün merkezî ahlaki referanslarından biri haline geldi.

Ancak Almanya'nın kurumsallaşmış bu hafızası, sömürge geçmişine sıra geldiğinde derin bir sessizliğe ve adaletsiz bir seçiciliğe büründü. Alman kamuoyunun büyük kısmı Holokost hakkında ayrıntılı bilgiye sahipken, Almanya'nın Namibya topraklarında 20. yüzyılın ilk soykırımına imza attığını bilmez.

HERERO VE NAMA SOYKIRIMLARI

1884'te düzenlenen Berlin Konferansı'yla Avrupa güçleri Afrika kıtasını cetvelle çizilen sınırlarla paylaştı ve bugünkü Namibya toprakları Almanya'nın kontrolüne bırakıldı. Bölge, "Alman Güneybatı Afrikası" adıyla Berlin'e bağlandı. Başlangıçta ticaret ve yerleşim vaadiyle gelen Alman varlığı, kısa sürede toprak gasbına dönüştü. Verimli araziler ve hayvancılık alanları sistematik biçimde yerli halktan alındı, Avrupalı yerleşimcilere dağıtıldı. Özellikle Herero ve Nama halkları hem topraklarından edildi hem de ekonomik olarak çökertildi. Hayvanlarına el konulan halk, kendi topraklarında kurulan plantasyonlarda köleleştirildi.

1904 yılında onurlu Herero halkı, liderleri Samuel Maharero öncülüğünde Alman sömürge yönetimine karşı ayaklandı. İlk aşamada bazı askeri başarılar elde edilse de çok geçmeden Berlin yönetimi acımasız bir şekilde müdahale etti. Bölgeye gönderilen Alman birliklerinin başına General Lothar von Trotha getirildi. Von Trotha'nın yaklaşımı ayaklanmayı bastırma değil, halkları yok etme üzerine kuruluydu. Ekim 1904'te yayımladığı imha emri (Vernichtungsbefehl) Herero halkının Alman kontrolündeki topraklardan tamamen silinmesini öngörüyordu. Emir uyarınca silahlı ya da silahsız tüm Hererolar vurularak öldürüldü. Kalanlar ise çöle sürüldü. Alman birlikleri, Kalahari Çölü'ne doğru geri çekilen sivillerin su kaynaklarını kontrol altına aldı, birçok kuyuyu kapattı veya zehirledi. Binlerce insan susuzluk, açlık ve bitkinlik nedeniyle hayatını kaybetti. Bu bir savaş değil; planlı bir yok etme stratejisiydi.

Herero halkına yönelik bu imha politikasının ardından 1905'te Nama halkı da direnişe geçti. Nama lideri Hendrik Witbooi, Alman saldırganlığına karşı mücadeleye başladı. Fakat Alman askeri üstünlüğü kısa sürede bu direnişi de ezdi. Hayatta kalan Herero ve Nama mensupları toplama kamplarına gönderildi. Bunların

“
*ALMANYA'NIN
KURUMSALLAŞMIŞ
BU HAFIZASI,
SÖMÜRGE GEÇMİŞİNE
SIRA GELDİĞİNDE
DERİN BİR SESSİZLİĞE
VE ADALETSİZ
BİR SEÇİCİLİĞE
BÜRÜNDÜ.*”

en bilineni, Lüderitz açıklarındaki Köpekbalığı Adası'ydı (Shark Island). Açlık, zorla çalıştırma, hastalık ve sistematik şiddet bu kampların günlük gerçeğiydi. Kadınlar ve çocuklar da aynı koşullara maruz bırakıldı. Öyle ki bugün birçok tarihçi, bu kampları 20. yüzyılın ilk modern toplama kampı deneyimlerinden biri olarak tanımlar. Katliam yalnızca bedenleri değil, insanlık onurunu da hedef aldı. Herero ve Nama kadınları, öldürülen eşleri-

Fotograf: it.garliwo.net_1.jpg

nin kafataslarını temizlemeye zorlandı. Bu kafatasları ve kemikler toplanarak "ırk bilimi" adı verilen sözde bilimsel çalışmalar için Almanya'ya gönderildi. Kolonyal dönemin ırkçı ideolojisi, Afrikalıların biyolojik olarak aşağı olduğu iddiasını kanıtlamaya çalışıyordu.

Bu çalışmalar arasında en dikkat çeken isimlerden biri Eugen Fischer idi. 1908'de bölgeye gelen Fischer, kafatası ölçümleri ve sözde genetik araştırmalar yürüttü. Geliştirdiği ırksal hiyerarşi teorileri, ilerleyen yıllarda Nazi ideolojisinin 'bilimsel' dayanaklarından biri haline geldi. Fischer daha sonra Berlin'de akademik kariyerine devam edecek, öğrencileri arasında, ileride Auschwitz'in "Ölüm Meleği" olarak anılacak olan Josef Mengele gibi isimler yer alacaktı.

KABUL EDİLMEYEN SOYKIRIM VE HUKUKİ TAZMİNAT

1908'e geldiğinde Herero nüfusunun yaklaşık yüzde 80'i, Nama nüfusunun ise yarısı yok edilmişti. Lakin Herero ve Nama halklarına yönelik imha politikası, uluslararası bellekte uzun süre "kolonyal şiddet" başlığı altında kaldı. Oysa 1985'te Birleşmiş Milletler'e bağlı Whitaker Raporu, Namibya'da yaşananları açık biçimde soykırım olarak tanımlamıştı. Buna rağmen Almanya on yıllar boyunca soykırım kavramını telaffuz etmekten bile kaçındı.

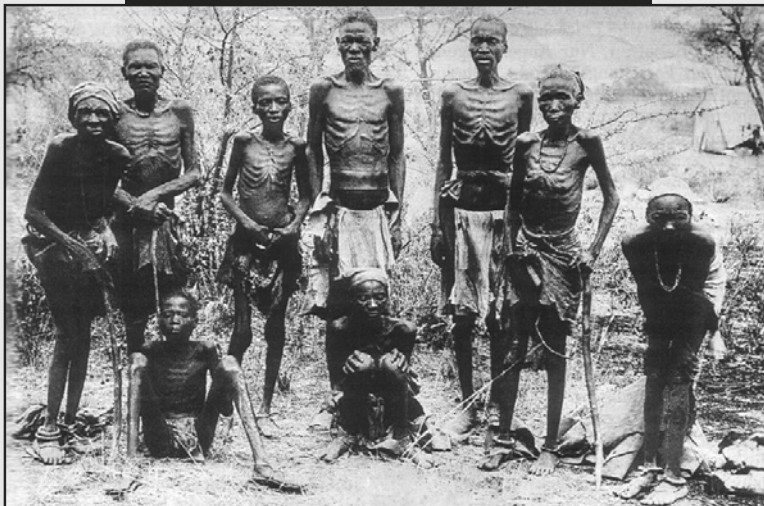
Soğuk Savaş yıllarında konu Alman siyasetinde görmezden gelindi. 1990'da Namibya bağımsızlığını kazandıktan sonra ise talepler daha sistematik biçimde dile getirilmeye başlandı. Ancak Berlin uzun süre resmi özür ve hukuki sorumluluk ifadesinden uzak durdu.

2004 yılında, katliamın yüzüncü yıldönümünde dönemin Alman Kalkınma Bakanı Heidemarie Wieczorek-Zeul, Namibya'da yaptığı konuşmada Almanya adına "ahlaki ve tarihsel sorumluluğu" kabul etti ve özür diledi. Fakat bu açıklama hukuki bağlayıcılığı olan bir devlet beyanı olarak formüle edilmedi. Soykırım kelimesi dikkatle seçilmiş diplomatik çerçevede kullanıldı, tazminat konusu ise gündem dışında bırakıldı. İlerleyen yıllarda, Alman üniversitelerinin antropoloji koleksiyonlarında "bilimsel çalışma nesnesi" olarak saklanan kafataslarının iadesi meselesi kamuoyunu yeniden harekete geçirdi. 2011'den itibaren kalıntıların bir kısmı Namibya'ya teslim edilmeye başlandı. Ancak iade törenlerinin düşük protokol düzeyi ve Almanya'nın kullandığı özenle seçilmiş dil, Namibya'da haklı bir tepkiyle karşılandı. Eleştirilerin odağında şu soru vardı: Almanya gerçekten geçmişle yüzleşiyor mu, yoksa suçun fiziksel kanıtlarını sembolik jestlerle birlikte toprağa mı gömüyor?

2015 yılında Berlin ve Windhoek arasında resmi müzakereler başladı. Görüşmeler yaklaşık beş yıl sürdü. 28 Mayıs 2021'de Almanya hükümeti, Herero ve Nama halklarına yönelik eylemleri resmen soykırım olarak tanıdığını açıkladı. Ancak açıklamanın hemen ardından ikinci bir tartışma başladı. Almanya, 30 yıllık bir süreye yayılmak üzere 1,1 milyar avro tutarında bir mali paketi kabul etti. Bu ödeme "tazminat" olarak değil, kalkınma yardımı çerçevesinde tanımlandı. Fonların özellikle soykırımdan doğrudan etkilenen bölgelerde altyapı, tarım ve eğitim projelerine yönlendirileceği belirtildi. Yıllık yak-

2015 yılında Berlin ve Windhoek arasında resmi müzakereler başladı. Görüşmeler yaklaşık beş yıl sürdü. 28 Mayıs 2021'de Almanya hükümeti, Herero ve Nama halklarına yönelik eylemleri resmen soykırım olarak tanıdığını açıkladı. Ancak açıklamanın hemen ardından ikinci bir tartışma başladı. Almanya, 30 yıllık bir süreye yayılmak üzere 1,1 milyar avro tutarında bir mali paketi kabul etti. Bu ödeme "tazminat" olarak değil, kalkınma yardımı çerçevesinde tanımlandı. Fonların özellikle soykırımdan doğrudan etkilenen bölgelerde altyapı, tarım ve eğitim projelerine yönlendirileceği belirtildi. Yıllık yak-

ALMANYA, HOLOKOST KONUSUNDA DÜNYANIN EN KAPSAMLI HAFIZA VE TAZMİNAT POLİTİKALARINDAN BİRİNİ YÜRÜTÜRKEN, NAMİBYA SÖZ KONUSU OLDUĞUNDA ÖZÜR, KALKINMA YARDIMI VE DİPLOMATİK DENGE ARASINDA ÇİZİLMİŞ DAR BİR ÇERÇEVE İÇİNDE HAREKET EDİYOR.

Cöle sürüldükten sonra teslim olan Herero halkının durumu

laşık 37 milyon avroya denk gelen bu meblağ, Almanya'nın bir otoyol projesi bütçesinden bile daha düşük.

Berlin ısrarla hukuki tazminat terimini kullanmadı. Bunun ardında yatan temel neden, hukuki emsal oluşturma endişesi. Almanya'nın hukuki tazminatı kabul etmesi durumunda kıtadaki diğer sömürgelerine de benzer şekilde hareket etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalabilir.

Müzakerelerin yalnızca iki devlet arasında yürütülmesi eleştirildi. Herero ve Nama topluluklarının geleneksel liderleri ve sivil temsilcileri, sürece doğrudan dahil edilmediklerini ifade etti. Anlaşmanın kendi adlarına yapılmadığını ve gerçek bir adalet duygusu oluşturmadığını savundular. Namibya parlamentosunda da anlaşmaya yönelik ciddi itirazlar yükseldi. Birçok temsilci, belirlenen miktarın sembolik kaldığını ve fonun doğrudan mağdur topluluklara değil merkezi projelere aktarılmasının tarihsel adaletsizliği telafi etmeyeceğini dile getirdi.

Bugün gelinen noktada Almanya, Holokost konusunda dünyanın en kapsamlı hafıza ve tazminat politikalarından birini yürütürken; Namibya söz konusu olduğunda özür, kalkınma yardımı ve diplomatik denge arasında çizilmiş dar bir çerçeve içinde hareket ediyor. Sorun yalnızca bir asır geciken bir kabul değil.

Sorun, hafızanın ten rengine ve coğrafyaya göre değişen ağırlığı.

Bir soykırım Avrupa'nın merkezinde, beyaz tenlilere karşı işlendiğinde küresel vicdanın temel referansına, evrensel bir derse dönüşüyor. Aynı suç, Afrika topraklarında, siyah tenlilere karşı işlendiğinde ise bir yüzyıl boyunca "kolonyal şiddet" in dipnotu olarak kalabiliyor. İşte asıl yüzleşilmesi gereken ikiyüzlülük tam da bu.

YEŞİL KALKINMA MI, YENİ BAĞIMLILIK MI?

Almanya 2021'de Herero ve Nama halklarına yönelik katliamı "soykırım" olarak tanımlamış ve kalkınma yardımı adı altında tazminat ödemeyi kabul etmiş olsa da tarihsel adalet süreci tamamlanmış sayılmaz. Bugün Namibya dünyanın en yüksek gelir eşitsizliği oranlarından birine sahip ülkelerden biri. Söz konusu eşitsizliğin kökleri doğrudan sömürge dönemine uzanıyor. En çarpıcı göstergelerden biri toprak mülkiyeti. Bağımsızlığın üzerinden otuz yılı aşkın süre geçmiş olmasına rağmen, ticari tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 65-70'i hâlâ beyaz azınlığın, büyük ölçüde Alman ve diğer Avrupalı yerleşimcilerin torunlarının elinde bulunuyor. Soykırımın ardından topraklarından sürülen Herero ve Nama halklarının büyük kısmı ise verimsiz alanlara sıkıştırılmıştı. Mülkiyet yapısındaki bu tarihsel kırılma, bugün hâlâ tam olarak giderilebilmiş değil. Tam da böyle bir zeminde Almanya ve Namibya arasında yeni bir stratejik ortaklık başlatıldı.

Yeşil Dönüşümün Bedeli: Soykırım kurbanlarının sürüldüğü topraklar, bugün Avrupa'nın 'Yeşil Hidrojen' sahasına dönüşüyor. Atasal toprakların iadesi bekleyen halk, şimdi bu dev enerji projelerinin gölgesinde kalma riskiyle karşı karşıya.

Projenin merkezinde, Namibya'nın güneybatısındaki Tsau Khaeb National Park yer alıyor. Burası dünyanın en zengin çöl ekosistemlerinden biri olarak kabul ediliyor. Aynı zamanda sömürge tarihinin en ağır izlerini taşıyan bölgelerden biri. Almanya destekli Hyphen adlı konsorsiyum, burada devasa bir yeşil hidrojen tesisi kurmayı planlıyor. Proje kapsamında rüzgâr türbinleri, geniş güneş enerjisi sahaları ve yeni bir derin su limanı inşa edilmesi öngörülüyor. Namibya'nın güneşinden ve rüzgarından elde edilecek bu 'yeşil altın'ın, yerel kalkınmadan ziyade Avrupa'nın enerji açığını kapatmak üzere Berlin'e akması planlanıyor. Kâğıt üzerinde bir kalkınma hamlesi olarak görünse de bazı sorular cevapsız.

Yeşil hidrojen üretimi için büyük miktarda temiz su gerekiyor. Plan, deniz suyunun arıtılması üzerine kurulu. Halihazırda su sorunu yaşayan ülkede, arıtma sürecinden geriye kalan yoğun tuzlu atığın deniz ekosistemi üzerindeki etkileri tartışma oluşturuyor. Bölge aynı zamanda balıkçılık faaliyetleri açısından hassas bir alan. Bununla birlikte proje sahası, tarihsel olarak Herero ve Nama halklarının sürgün edildiği, toplama kamplarının kurulduğu coğrafyaya son derece yakın. Örneğin Lüderitz kasabası, Alman sömürge döneminin ilk yerleşim merkezlerinden biriydi. Açıklarındaki Köpekbalgı Adası, binlerce Herero ve Nama'nın ağır koşullarda tutulduğu bir ölüm kampına dönüştürülmüştü.

Bugün aynı coğrafya, Avrupa'nın enerji dönüşüm stratejisinin merkezlerinden biri haline getiriliyor. Eleştiriler birkaç noktada yoğunlaşıyor:

- Üretilen hidrojenin büyük bölümünün ihraç edilecek olması,
- Proje finansmanının Namibya'yı uzun vadeli dış borç yükü altına sokma ihtimali,
- Teknoloji transferinin sınırlı kalacağı ve yüksek katma değerli pozisyonların yabancı uzmanlara bırakılacağı endişesi,
- Çevresel maliyetin yerel topluluklara yükleneyeceği kaygısı.

Bir başka çarpıcı gerçek ise şu: Avrupa karbon ayak izini azaltma hedefiyle temiz enerji yatırımlarını hızlandırırken, Afrika kıtasında yüz milyonlarca insan hâlâ elektriğe erişemiyor. Namibya'da elektriğe erişim oranı son yıllarda artsa da kırsal bölgelerde ciddi eşitsizlikler devam ediyor. Bu tablo, ister istemez şu soruyu gündeme getiriyor: Geçmişte askeri güçle el konulan topraklar, bugün iklim politikası ve yatırım söylemiyle yeniden mi küresel merkeze bağlanıyor?

Almanya'nın Namibya ile kurduğu ilişkinin dili "eşit ortaklık" üzerine kurulu. Fakat eşitlik, yalnızca yatırım hacmiyle ölçülmez. Tarihsel toprak kayıplarının telafisi, mülkiyet reformu, yerel toplulukların karar süreçlerine doğrudan katılımı ve gelir paylaşımının adil dağılımı olmadan gerçek bir denge kurulabilir mi?

Holokost söz konusu olduğunda kurumsallaşmış bir hafıza, kapsamlı tazminat programları ve eğitim müfredatları devreye giriyor. Namibya söz konusu olduğunda ise gecikmiş bir kabul, "kalkınma yardımı" çerçevesine sıkıştırılmış bir mali paket ve yeni ekono-

Robert Limanı,
Redford Körfezi ve
Lüderitz Adaları,
Namibya

mik ortaklık projeleri. Avrupa sınırlarını korumak söz konusu olduğunda Afrika'dan mesafe isteyen bir siyaset, enerji ve hammadde söz konusu olduğunda aynı coğrafyada son derece rahat hareket edebiliyor.

KALAHARI'DEN GAZZE'YE: VİCDANIN SINIRLARI

Berlin'in seçici ahlak anlayışı sadece geçmişle sınırlı değil. Bugün uluslararası mahkemeler, BM raporları ve küresel vicdan Gazze'de yaşananları soykırım riski ve sistematik bir imha politikası olarak tanımlarken; Almanya yine o meşhur 'tarihsel sorumluluk' kalkının arkasına saklanıyor. Bir zamanlar Herero ve Nama halklarına karşı işlediği suçu tanımak için yüz yıl bekleyen Almanya, bugün İsrail'in yürüttüğü yıkımı desteklemekte bir saniye bile tereddüt etmiyor.

Bu tablo, Berlin'in inşa ettiği 'hafıza kültürü'nün evrensel bir insan hakları dersinden ziyade, jeopolitik bir aklanma aracı olduğunu kanıtlıyor. Almanya için 'Bir Daha Asla', sadece kurbanın kimliği failin çıkarlarıyla örtüştüğünde geçerli olan seçici bir slogandan ibaret. Berlin'in vicdanı, bir asır önce Kalahari Çölü'nde kumların altına gömdüğü adaleti, bugün Gazze'nin enkazları arasında yeniden çiğniyor. ■

Sare ŞANLI

2004 yılında Yakın Doğu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Uzun yıllar sürdürdüğü İngilizce öğretmenliği ve çevirmenlik kariyerinin ardından, 2019 yılında Nijerya ile başlayan Afrika serüveni, Zambiya ve Tanzanya ile derinleşti. Kitadaki toplumsal ve siyasal dönüşümleri beş yılı aşkın süre yerinde gözlemleyen Şanlı, 2022'den beri Independent Türkçe'de başladığı yazım yolculuğuna 2025 yılında TRT Afrika ve Fokusplus mecralarını da ekleyerek devam etmektedir.

”

*BİR SOYKIRIM AVRUPA'NIN
MERKEZİNDE, BEYAZ
TENLİLERE KARŞI
İŞLENDİĞİNDE
KÜRESEL VİCDANIN
TEMEL REFERANSINA,
EVRENSEL BİR DERSE
DÖNÜŞÜYOR. AYNI SUÇ,
AFRİKA TOPRAKLARINDA,
SİYAH TENLİLERE KARŞI
İŞLENDİĞİNDE İSE
BİR YÜZYIL BOYUNCA
“KOLONYAL ŞİDDET”İN
DİPNOTU OLARAK
KALABİLİYOR.*

”

Dr. Serhat ONUR

*Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan Yardımcısı*

SITMA VE AFRİKA

Bazı kelimeler vardır ki; duyduğunuz anda gayriihtiyari olarak onunla özdeşleşmiş başka bir kelime aklınıza gelir. Sıtma ve Afrika, o kelimelerdendir. Sıtma denince Afrika, Afrika denince de sıtma dilinizin ucuna geliverir. Yaklaşık 20 yıldır, kadim ve mazlum kıta Afrika'ya gönüllü sağlık seyahatleri için defalarca gitme şerefine nail olup, birçok kez sıtma hastalığına duçar olan bendenize de Afrika bahsi açıldığı anda ilk sorulan soru "Sıtma var mı?" ardından "Sıtma aşısı yaptırıyor musunuz?", "Nasıl korunuyorsunuz?", "Tedavisi var mı?", "Bulaşıcı mı?", "Cibinlik alalım mı?", "Koruyucu ilaç var mı?", "Sinek kovucular işe yarar mı?" şeklinde uzayıp giden tedirgin sorular gelmektedir.

Bu yazımızda sizlere, sıtma hastalığı hakkında malumatlar verecek ve dünya üzerindeki vakalarının neredeyse tamamının görüldüğü Afrika kıtasındaki sıtma-dan bahsedeceğiz.

GİRİŞ

Sıtma, bazı sivrisinek türleri tarafından insanlara bulaştırılan, çoğunlukla tropikal ülkelerde gözlenen, önlenmesi ve tedavisi mümkün olan, fakat tanı ve tedavide gecikilirse yaşamı tehdit eden, bildirim zorunlu parazit kaynaklı bir enfeksiyöz hastalıktır. Dünyada "Malaria" olarak isimlendirilen hastalık, Türkçede etimolojik olarak "ısıtmak" fiilinden köken alan "sıtma" olarak bilinmektedir. Malaria ise İtalyanca kötü hava manasındaki "mala" ve "aria" kelimelerinden gelmektedir.

Afrika kıtası küresel sıtma yükünün neredeyse tamamını taşımaktadır. 2024 yılında dünyadaki 80 ülkede tahminen 282 milyon sıtma vakası, 610.000 sıtma kaynaklı ölüm meydana gelmiş, Afrika Bölgesi sıtma vakalarının %95'ine (265 milyon) ve sıtma kaynaklı ölümlerin %95'ine (579.000) ev sahipliği yapmıştır. Afrika'daki tüm sıtma ölümlerinin yaklaşık %75'ini 5 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Toplam ölümlerin %50'sinden fazlası sadece dört ülkede meydana gelmiştir; Nijerya (%31), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (%12), Nijer (%6) ve Tanzanya (%4). Ayrıca, küresel sıtmanın yükü yaklaşık %70'i oranında Burkina Faso, Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Hindistan, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Uganda ve Tanzanya dahil olmak üzere 11 ülkede yoğunlaşmıştır.

2007 senesinden beri farkındalık kapsamında 25 Nisan tarihi, "Dünya Sıtma Günü" olarak kutlanmaktadır.

TARİHÇE

Sıtma parazitlerinin atalarının yaklaşık 500 milyon yıl önce görülmeye başlandığı tahmin edilmektedir. 200

”

*SITMA İLE SAVAŞ, SADECE
YEREL ÇABALARLA
DEĞİL, ÜLKE, KITA,
HATTA KÜRESEL
ÖLÇEKTEKİ DOĞRU VE
AYAKLARI YERE BASAN
PROJELERİN HAYATA
GEÇİRİLMESİ İLE
BAŞARIYA ULAŞACAKTIR.*

”

milyon yıl önce sıtmanın bulaş nedeni sivrisineğin ataları, tarih sahnesine çıkar. 130 milyon sene önce ise kuşlar ve memeliler sivrisinekler vasıtasıyla sıtma paraziti ile tanışır. MÖ 10.000'li yıllarda parazit evrimleşmiş ve ölümcül tipleri ortaya çıkmıştır. MÖ 5.000'li yıllarda ise Afrika kıtasında "Anofel" cinsi sivrisinekler insana özgü hale gelmişlerdir.

Hastalığı ilk defa bildirenler Antik Mısırlılardır. Mısır Firavunu Tutankamon'un kanının mumyalanmış kâğıtlarında yapılan bilimsel çalışmalarda, sıtma parazitlerinin izlerine rastlanmıştır. MÖ 1500'lü yıllardaki Çin tıbbi metni Nei Jing kayıtlarında da hastalık, aralıklı ateş, baş ağrısı, üşüme, titreme ve dalak büyümesi şeklinde tarif edilmiştir. MÖ 5. yüzyılda yaşayan Hipokrat ise, bataklik bölgelerde, tekrarlayan ateş ve dalak büyüklüğüyle seyreden bir hastalığın mevcudiyetinden bahsetmiştir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde de sıtmanın büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Etkeni bulunmadan önce, daha çok bataklik ve sulak alanlarda görülmesi nedeniyle, hastalığın akşamdan sonra batakliklardan salınan zehirli kötü kokuların solunması ile oluştuğu sanılmış, geceleri evlerinin kapı ve pencerelerini kapatanların bu hastalığa yakalanmayacağına inanılmıştır. Bu nedenle de 17. yüzyılda yaşayan İtalyan Hekim Francesco Torti, İtalyancadaki "mala" (kötü) ve "aria" (hava) kelimelerini birleştirmiş ve o zamana değin "Bataklik Ateşi" olarak anılan hastalığa "Malaria" adını vermiştir. Fransız hekim Charles Louis Alphonse Laveran ise Cezayir'in Konstantin şehrinde sıtmadan ölen bir hastadan aldığı kan örneğinde sıtma nedeninin bir parazit olduğunu keşfederek, hastalığın tanın-

masında yeni bir sayfa açmıştır. Sıtmanın etyolojisinde çığır açan isim ise İtalyan Giovanni Battista Grassi olmuştur. 1898 tarihinde sıtma parazitlerini *Falciparum*, *Vivax* ve *Malaria* olarak tanımlamış, "Anofel" cinsi sivrisineğin insana bulaşta vektör olduğunu bildirmiştir.

ETKEN VE BULAŞ YOLU

Sıtma (*Malaria*), dişi anofel cinsi sivrisineklerin beslenmek amacıyla insanı sokması sonucu dolaşım sistemimize aktardıkları *Plasmodium* cinsi parazitlerin kırmızı kan hücrelerini (eritrositler) enfekte etmesiyle gelişen bir hastalıktır. Bu parazitlerin *P. Falciparum*, *P. Vivax*, *P. Malariae*, *P. Ovale* ve *P. Knowlesi* olmak üzere beş türü bulunmaktadır. Bunlardan *Falciparum* ve *Vivax* en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Afrika kıtasında çok yaygın olan *Falciparum*, en ölümcül sıtma paraziti- dir ve sıtmayla ilgili ölümlerin %99'undan sorumludur. *Vivax* ise Sahraaltı Afrika dışı coğrafyalardaki en bas- kın sıtma parazitidir.

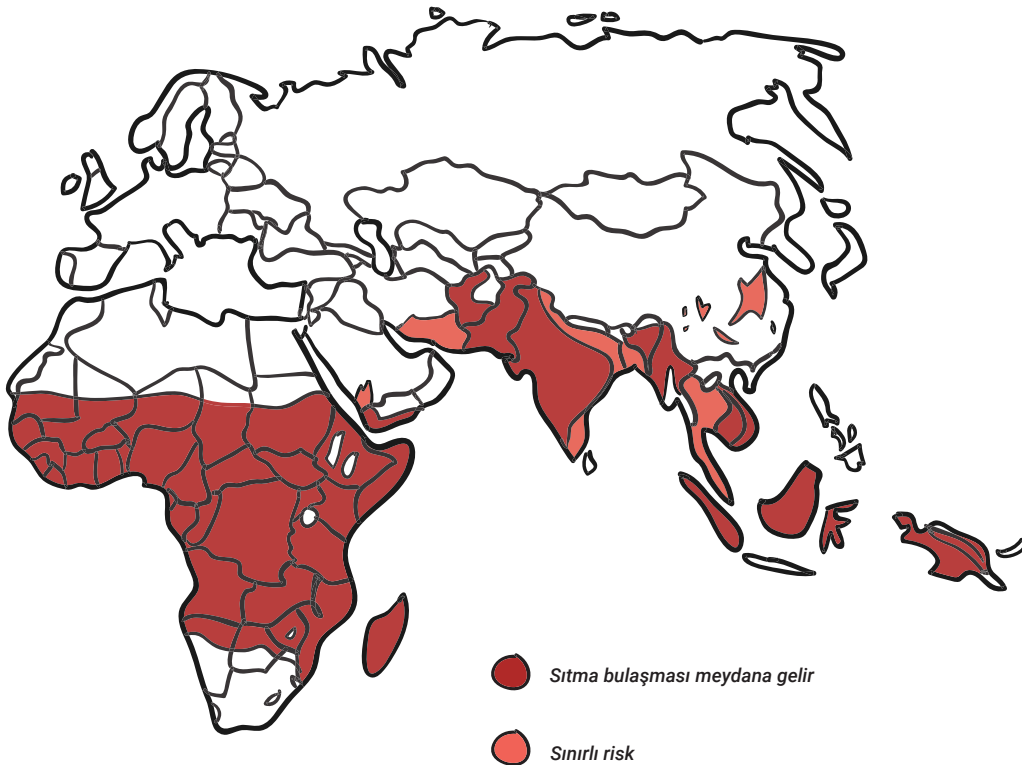
Dünyada 400'den fazla türü bulunan anofel sivrisi- neklerin yaklaşık 30 türü sıtma bulaşında önemli rol oynamaktadır. Nadir olarak, kan transfüzyonu, organ transplantasyonu, greftler, kontamine enjektör veya iğnelerin ortak kullanımı ve anneden bebeğe plasental yolla bulaşabilmektedir. Hastalığı bulaştıran Anofel cinsi dişi sivrisinekler, çoğunlukla alacakaranlıkta ve gece aktiftir. Bu sivrisineklerin başlıca üreme ve

gelişme alanları; ırmak kenarları, havuzlar, kuyular, yağmur suyu ile oluşan su birikintileri, bataklıklar, ağaç kovukları, erimiş kar suları, atık araç lastikleri, su yalakları, kuş sulukları ve tenekeler gibi her çeşit yapay su birikintileridir.

KLİNİK BULGULAR

Sivrisinek sokmasıyla bulaşan sıtmada minimum ku- luçka (inkubasyon) süresi altı gündür. *Falciparum* sıt- masında çoğu hastada enfeksiyon, bulaştan sonraki ilk 30 gün içinde bulgu vermektedir. Nadir vakalarda bu süre 6 aya kadar uzayabilmektedir. *Vivax* ve *Ovale* enfeksiyonları ise genellikle enfekte sivrisinek sokma- sından sonraki ilk 6 ay içinde şikayetlere yol açabilir- ken, bu süre bazen yılları bulmaktadır.

Sıtmanın en belirgin ilk dönem şikayetleri ateş, baş ağ- rısı ve titreme olup, pek çok sistemik viral hastalığın bulgularına benzemektedir. Görülen bu semptomlar parazitlerin içine yerleştikleri kırmızı kan hücrelerini parçalamaları sonucu ortaya çıkar. Baş ağrısı, halsiz- lik, yorgunluk, abdominal rahatsızlık, kas ve eklem ağ- rısı ile başlayan sıtma hastalığı ateş, üşüme, titreme, terleme, iştahsızlık, kusma ve giderek artan halsizlik ile devam etmektedir. Özellikle *Vivax* ve *Ovale* enfek- siyonları, düzenli periyotlarda yükselen ateşli sıtma nöbetleri ile beraber olabilmektedir. Sıtma vaka yöne- timindeki en önemli husus, hekim tarafından ayırıcı

Fotoğraf: tadd.org.tr

2024 yılında Afrika'da yaklaşık 438.000 çocuk sıtma nedeniyle hayatını kaybetti.

tanıda sıtmanın düşünülmesi ve tanısının konmasıdır. Sıtmanın endemik olduğu bölgelerden dönen veya daha öncesinde bu coğrafyalarda bulunmuş ateş hikayesi olan herkeste, profilaktik ilaç kullanmış olsa dahi, sıtmadan şüphelenilmelidir.

Hastalığın bu erken evresinde, hayati organ yetmezliği bulguları yoksa tedaviye hemen başlanmasıyla tam iyileşme sağlanabilmektedir. Ancak organ tutulumu olan hastalarda özellikle Falciparum'a bağlı şiddetli sıtma gelişebilmektedir. Bu ileri evre sıtmada genellikle koma (serebral sıtma), metabolik asidoz, ağır anemi, hipoglisemi, akut böbrek yetmezliği, pulmoner ödem gibi bulgulardan biri veya daha fazlası gelişmektedir. Şiddetli sıtma tedavi edilmezse hastaların büyük çoğunluğu kaybedilmektedir.

TANI

Sıtma, tıbbi bir acil durumdur ve sıtma şüpheli hastalar derhal değerlendirilmelidir. Sıtma tanısı klinik bulguların eşliğinde mutlaka parazitolojik testlerle doğrulanmalıdır. Teşhiste mikroskopik inceleme halen altın standarttır. Diğer bir yöntem olan "Hızlı Tanı Testleri" sıtmanın endemik olduğu ülkelerde, mikroskopik tanı olanaklarının kısıtlı bulunduğu saha şartlarında kullanılmaktadır. Endemik bölgelerde son derece pratik ve hızlı bir şekilde sonuç vermesi büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Sıtmayı ekarte etmek için üç negatif kan yayması gereklidir. Hastaların tanısının en kısa sürede konulması ve tedaviye ilk 24 saat içinde başlanması önem arz etmektedir. Tedavi sonucunun takibinde de mikroskopik inceleme kullanılmalıdır. Pek çok hızlı tanı testinin, antimalaryal ilaç tedavisi ve parazitin tam temizlenmesinden sonra 2-3 hafta pozitif kalabileceği akılda tutulmalıdır.

Ülkemizde sıtma tanısı tüm sağlık kuruluşlarında konulabilmektedir. Yurtdışı bağlantılı olmayan sıtma vakalarının tanısı, İl Halk Sağlığı Laboratuvarları ve Ulusal Sıtma Referans Laboratuvarı tarafından doğrulanmaktadır.

Türkiye'de yerli sıtma vakası görülmemekte, sıtmanın endemik olduğu ülkelere gidip paraziti oradan alarak ülkemize dönen yurtdışı kaynaklı vakalar tespit edilmektedir. Yılda ortalama 200-250 yurtdışı kaynaklı sıtma vaka bildirimi olmaktadır. Ülkemizde tespit edilen bu vakalarının yaklaşık %75'i P. Falciparum sıtmasıdır. Yurtdışı kaynaklı vakaların çoğu, paraziti sıtmanın endemik olduğu Sudan, Nijerya, Nijer, Ekvator Ginesi, Uganda, Gabon gibi Afrika ülkelerinden almaktadır.

Sağlık bakanlığı, Halk sağlığı Genel Müdürlüğü Zoonotik ve Vektörel Hastalıklar Dairesi Başkanlığı sıtmanın yaygın olduğu ülkelere, özellikle Afrika kıtasına seyahat edeceklere aşağıdaki uyarıları yapmaktadır;

**SITMA, BİNLERCE YILDIR
AFRİKA KITASININ
DEMOGRAFİK VE EKONOMİK
YAPISINI ŞEKİLLENDİREN
BİR FAKTÖR OLMUŞTUR.**

a) Sıtma riskli ülke ve bölge ziyaretlerinde sivrisinek sokmalarından korunmak için: Uzun kollu gömlek ve pantolon gibi vücutta açık yer kalmayacak şekilde mümkün olduğunca kapalı kıyafetlerin giyilmesi tercih edilmelidir. Bebek ve çocuklara kollarını ve bacaklarını örten giysiler giydirilmelidir. Bebeklerin ve çocukların korunması amacıyla bebek arabaları ve taşımak amacıyla kullanılan araçlarda sivrisineklerden korunmayı sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

Konaklamak ve dinlenmek amacıyla kliması olan kapalı yerlerde veya kapı ve pencerelerinde sineklik olan yerlerde kalınmalıdır. Eğer gece dışarıda kalınacaksa cibinlik altında uyunması önerilmektedir.

Gebe ve emziren kadınlar, güvenliği kanıtlanmış, bakanlığımızdan ruhsatlı ve onaylı sivrisinek kovucular kullanılmalıdır. Bu ürünler, mutlaka kullanma talimatı doğrultusunda uygulanmalıdır. Bebek ve çocuklarda kullanmadan önce mutlaka ürünün kullanma talimatı incelenmeli ve önerilen yaş gruplarında sivrisinek kovucular kullanılmasına dikkat edilmelidir. 2 aydan küçük çocuklarda kullanılmamalıdır, çocukların elleri, gözleri ve ağızları ile varsa ciltteki kesiklere uygulanmamalıdır. Güneş koruyucu kullanılacaksa önce güneş koruyucu kullanılmalı, sonrasında sivrisinek kovucular kullanılmalıdır.

b) Sıtmadan koruyucu ilaç hekim tarafından önerilen dozda ve sürede kullanılmalıdır.

Seyahat dönüşü; baş ağrısı, halsizlik, yorgunluk, karın ağrısı, kas ve eklem ağrısı şikayetleri olması durumunda koruyucu ilaç kullanılmış olsa dahi en kısa sürede bir sağlık kuruluşuna başvurulması son derece önemlidir.

TEDAVİ

Tıbbi tedavi ne kadar erken başlarsa tesiri o kadar yüksektir. Ağızdan alınan üç günlük Artemisin bazlı kombin ilaç tedavisi her türlü sıtma tedavisinde en etkili yöntemdir. Şiddetli sıtma vakalarında ise hastane yatışı ve paranteral tedavi uygulanmaktadır.

AŞILAMA

2026 itibarıyla iki sıtma aşısı, Afrika'daki birçok ülkede rutin aşılama programlarına dahil edilmiştir. Kamerun, 2024 Ocak itibarıyla sıtma aşısını rutin aşılama programına koyan dünyadaki ilk ülke konumundadır.

RTS,S/AS01 (Mosquirix): DSÖ tarafından onaylanan ilk aşıdır. 2019'den bu yana Malavi, Gana, Kenya ve Kamerun gibi ülkelerde milyonlarca çocuğa uygulanmıştır.

R21/Matrix-M: 2023'te onaylanan ikinci aşıdır. Daha kolay üretilebilir olması ve yüksek etkisi ile 25'ten fazla Afrika ülkesinde yaygın kullanıma girmiştir.

Sıtma aşısı, 5 aylık çocuklara aylık periyotlarda olmak üzere 4 dozluk bir program dahilinde uygulanmakta, ayrıca bulaşmanın yüksek olduğu bölgelerde mevsimsel ek dozlar önerilmektedir.

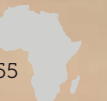
GELECEK PERSPEKTİFİ

Sıtmanın geleceği, konvansiyonel yöntemlerin ötesine geçen akıllı teknolojilerde yatmaktadır.

Gen Sürücüsü (Gene Drive) Teknolojisi: 2026 başlarında Tanzanya ve Burkina Faso'daki laboratuvarlarda başarıyla test edilen genetik modifiye sivrisinekler, popülasyonu hızla kısırlaştırarak veya paraziti taşıyamaz hale getirerek bulaşmayı durdurmayı hedeflemektedir.

Yapay Zekâ Destekli Erken Uyarı: Uydu verileri ve yapay zekâ entegrasyonu ile artık salgınlar gerçekleşmeden haftalar önce tahmin edilebilmektedir.

Yeni Nesil Aşılar: %75'in üzerinde etkinlik gösteren R21 aşısının 2026-2030 döneminde 50 milyon çocuğa ulaştırılması planlanmaktadır.

1850'LERDE KİNİN'İN SITMA TEDAVİSİNDE KULLANIMININ YAYGINLAŞMASI, O ZAMANA DEK AVRUPALILARA KARŞI DOĞAL BİR BARIYER GÖREVİ GÖREN SITMANIN TEDAVİ EDİLEBİLİR OLMASI, MAALESEF BEYAZ ADAMIN KİTANIN DERİNLİKLERİNE NÜFUZ ETMESİNE YOL AÇMIŞTIR.

AFRİKA

Sıtma, binlerce yıldır Afrika kıtasının demografik ve ekonomik yapısını şekillendiren bir faktör olmuştur. Antik Mısır papirüslerinden sömürge dönemi kayıtlarına kadar varlığından bahsedilen ve bataklık ateşi olarak bilinen bu hastalık, Afrika'nın tarihinde çok önemli rol oynamıştır. Batı Afrika kıyıları, sıtma ve sarı humma nedeniyle Avrupalılar tarafından uzun süre "Beyaz Adamın Mezarı" olarak adlandırılmış ve bu durum, Afrika'nın iç kısımlarının sömürgeleştirilmesini uzun bir dönem geciktirmiştir. 1850'lerde Kinin'in malaria tedavisinde kullanımının yaygınlaşması sıtmanın sebep olduğu ölüm oranlarını düşürmüştür, o zamana dek tabir yerindeyse Avrupalılara karşı doğal bir bariyer görevi gören sıtmanın tedavi edilebilir olması, maalesef beyaz adamın kitanın derinliklerine nüfuz etmesine yol açmıştır. Avrupalıların kıtada işgal ettikleri bölgelerde kurdukları şehirlerde bile kendi yerleşimleri ile yerel halkın yaşadığı yerler, sivrisinek uçuş mesafesi gözetilerek 'hijyenik tampon bölgeler' ile birbirinden ayrılmıştır.

Afrika kıtası, 1955 yılı itibarı ile DSÖ tarafından başlatılan "Küresel Sıtma Eradikasyon Programı" içine altyapı yetersizliği ve lojistik zorluklar bahane edilerek dahil edilmemiş, program Avrupa ve Kuzey Amerika'da sür-

dürülmüştür. Hem bu yüzden hem de Klorokiné ilacına karşı Afrika'da meydana gelen dirence bağlı olarak 1980'lerden sonra sıtmaya bağlı ölümler giderek artmıştır. Parazitin ilaçlara, sivrisineklerin ise ilaçlamaya karşı geliştirdiği direnç, günümüzde Afrika'yı sıtma ile mücadelenin merkez üssü haline getirmiştir.

Son yıllarda kıtada sıtma önleyici tedbirlerde artış sağlanmıştır. Böcek ilacıyla işlem görmüş cibinlik kullanım oranları 2021'de %46'dan 2023'te %59'a yükselmiştir, 18 ülkede mevsimsel sıtma kemoprofilaksisine erişen çocuk sayısı 2012'de 200.000'den 2023'te 53 milyona ulaşmıştır.

Afrika'da sıtmanın en büyük yükünü beş yaş altı çocuklar taşımaktadır. 2024 yılında kıtada yaklaşık 438.000 çocuk sıtma nedeniyle hayatını kaybetti. Bu da tüm dünya üzerindeki sıtmaya bağlı ölümlerin yaklaşık %72'sine tekabül etmektedir.

Afrika genelinde sıtma aşısının kullanıma girmesi ile yüksek çocuk ölümleri oranlarında az da olsa düşmeler gözlenmeye başlamıştır. 2019 yılı itibarı ile pilot olarak Malavi'de akabinde de Gana ve Kenya'da başlayan Sıtma aşısı, Şubat 2026 itibarı ile Benin, Burkina Faso,

Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Fildişi Sahili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Güney Sudan, Sudan, Togo, Uganda ve Zambiya olmak üzere Afrika'nın 25 ülkesinde 5 yaş altı çocuklardaki rutin aşılama programına dahil edilmiştir.

Temmuz 2025'e kadar 20 ülkede yaklaşık 6 milyon çocuk sıtma aşısı olmuştur. Hedef yılda 10 milyon çocuğun aşılansması ve bu sayede 2035 senesine kadar 500.000 çocuk ölümünün önüne geçilmesidir. 2019 ve 2023 yılları arasında Malavi, Gana ve Kenya'da 2 milyondan fazla çocuk aşılansmış ve üç ülkede bu dönemdeki 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarında sevindirici bir sonuçla %13'lük azalma gerçekleşmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Afrika Bölge Komitesi'nin 75. oturumu için 25-27 Ağustos 2025 tarihlerinde Zambiya'nın Lusaka kentinde bir araya gelen Afrikalı sağlık bakanları, kıtadaki sıtmayla mücadelede ilerlemenin önemli ölçüde yavaşlaması nedeniyle sıtma önleme ve kontrolünü hızlandırmak için acil eylem çağrısında bulundu. 2015'ten bu yana vakalarda sadece %5'lik bir düşüş, ölüm oranlarında ise %16'lık bir azalma kaydedildiğini ki, bu oranların 2025 yılında ulaşılması hedeflenen %75'lik azalmanın çok gerisinde kaldığını, 2030 yılı için hedeflenen %90 oranındaki azalmanın da gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir hedef olduğunu belirttiler.

Afrika'da sıtmanın tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bazı ilerlemeler görmekteyiz. Cezayir 2019, Cabo Verde ise 2024 senesinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sıtmadan arındırılmış ülke olarak sertifikalandırılmıştır. Bu ülkelere başkalarının da katılması ve Afrika'nın Sıtma belasından kurtulup, "Sıtmadan Arındırılmış Kıta" sertifikası alması en büyük temennimiz.

KAYNAKLAR

1. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malaria>
2. Heinikoye, H. B. (2025), Nijer Niamey'de birinci basamak sağlık merkezlerine başvuranların sıtmaya karşı bilgi, tutum ve uygulamalarının değerlendirilmesi (Doktora Tezi), Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.
3. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/zoontik-ve-vektorel-hastaliklar/sitma.html>
4. Sibomana O, Bukuru J, et al. Routine malaria vaccination in Africa: a step toward malaria eradication? Malar J. 2025 Jan 5;24(1):1. doi: 10.1186/s12936-024-05235-z. PMID: 39757179; PMCID: PMC11702236.
5. <https://www.afro.who.int/news/african-health-ministers-call-urgent-action-progress-against-malaria-stalls>
6. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/q-a-on-rts-s-malaria-vaccine>

SONUÇ

Sıtma, Afrika'daki en önemli halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir. Son yıllarda sevindirici gelişmeler olsa da kadim kıta tüm dünyanın sıtma yükünü neredeyse tek başına yüklenmektedir. Afrika'da sıtma azaldıkça refah artacaktır. Sıtma ile savaş, sadece yerel çabalarla değil, ülke, kıta, hatta küresel ölçekteki doğru ve ayakları yere basan projelerin hayata geçirilmesi ile başarıya ulaşacaktır. 20. yüzyılın ilk yarısında kapsamlı bir sıtma eradikasyon programı ile bu melun hastalığı Türkiye topraklarından kazımış bir ülke olarak, sıtma ile mücadele konusunda Afrikalı kardeşlerimizin yeterince yanında olmadığımızı, birçok kez gerçekleştirdiğimiz Afrika gönüllü sağlık organizasyonları esnasında üzülerken müşahede etmiş bulunuyoruz. Bu konuda Sağlık Bakanlığımız ile TİKA'nın ortaklaşa gerçekleştireceği kapsamlı ve uzun vadeli projelerin kıtada sıtmanın insidans ve prevalansının azalmasına katkıda bulunacağı muhakkaktır.

Yazımızı DSÖ Afrika Bölge Direktörü Dr. Mohamed Janabi'nin sözleri ile bitirmek istiyoruz; "Sıtmayı sona erdirmek sadece hayat kurtarmakla ilgili değil, insan potansiyelini ortaya çıkarmak, ekonomik büyümeyi sağlamak, Afrika'nın istikrarını ve geleceğini güvence altına almakla da ilgilidir. Hükümetler, uluslararası ortaklar, sivil toplum kuruluşları ve topluluklar hep birlikte olursa sıtmayı tarih kitaplarına gönderebilir." ■

Dr. Serhat ONUR

Üroloji (MD), Halk Sağlığı (PhD)

1970 yılında Burdur'da doğdu. 1991 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu. 2012 yılında, Sağlık Bakanlığı tarafından Afrika'da gerçekleştirdiği gönüllü sağlık hizmetleri sebebiyle "Yılın Doktoru" seçildi. 2022 yılında devlet görevinden emekli olarak özel sektörde çalışmaya başladı. Ocak 2025'te, "Somali Özelinde Afrika'da Kadın Sünneti" temalı teziyle halk sağlığı alanında doktora çalışmasını tamamladı.

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD) ve Canveren Eller Derneğinde Başkan Yardımcılığı görevini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Dersaadet Derneği Yönetim Kurulu üyesi olup Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Türk Üroloji Derneği ve Ürolojik Cerrahi Derneği üyesidir.

Gönüllü sağlık yardımları kapsamında toplamda 33 kez birçok Afrika ülkesine seyahat etmiştir. Ayrıca, Afrika'daki gönüllü sağlık çalışmalarıyla ilgili sempozyum ve çalıştaylarda aktif rol almakta, orta ve yükseköğretim kurumlarında söyleşiler gerçekleştirmektedir.

Aylık olarak yayımlanan *Şehir ve Kültür Dergisi*'nde "Afrika'nın Şehirleri" isimli yazı dizisini sürdürmektedir. "Afrika ve Sağlık" konusunda birçok platformda makaleleri yayımlanmış olup *Afrika'nın Sağlık Görünümü* adlı kitapta editör ve yazar olarak yer almıştır. *Üsküdar'ın Mecuzları* ve *Üsküdar'ın Esnafları* isimli kitapların yazarıdır. Evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

Güneş Fatma EROĞLU
Hemşire / Nefes Terapisti

AFRİKA'DAKİ MİSTİK İNANÇLAR

Inanç, insanlığın en eski ve en güçlü yapı taşlarından biridir. Yalnızca kutsal kabul edilen bir varlığa yönelmek değil; dünyayı anlamlandırma biçimidir. İnsan, varoluşunu, korkularını, umutlarını ve bilinmezle kurduğu ilişkiyi inanç aracılığıyla şekillendirir. Bu nedenle inanç sistemleri yalnızca bireysel deneyimler değil aynı zamanda toplumsal hafızanın taşıyıcılarıdır.

Her toplum, yaşadığı coğrafyanın diliyle inanır. Çölün ortasında doğan inançla, ormanın kalbinde filizlenen inanç aynı değildir. Doğa şartları, yaşam biçimi, ölümle ve üretimle kurulan ilişki, kutsalın nasıl algılandığını belirler. İnanç sistemleri bu yüzden evrensel olduğu kadar yereldir de. Hem insanlığın ortak arayışını taşır, hem de bulunduğu toprağın kokusunu.

Toplumlar için inanç; yalnızca metafizik bir kabul değil, aynı zamanda sosyal bir düzenleyicidir. Ahlak kurallarını, dayanışmayı, yas ve kutlama ritüellerini belirler. Doğumdan ölüme kadar uzanan yaşam döngüsüne anlam kazandırır. İnsanlar bir araya geldiklerinde yalnızca fiziksel bir topluluk oluşturmaz, ortak bir görünmez alan da oluştururlar. Bu alan, paylaşılan inançla beslenir.

Mistik inançlar ise bu görünmez alanı daha bilinçli bir şekilde kabul eder. Onlar için gerçeklik yalnızca gözle görülenle sınırlı değildir. Enerji, ruh, atalar, doğa ruhları ve semboller, yaşamın doğal parçalarıdır. Modern dünyanın rasyonel çerçevesi içinde açıklanması zor olan pek çok deneyim, mistik geleneklerde anlamlı ve düzenli bir sistemin parçasıdır.

Afrika kıtası, bu mistik bakış açısının en güçlü şekilde yaşatıldığı coğrafyalardan biridir. Burada inanç, bir dogma değil, bir yaşam pratiğidir. Toprakla, suyla, gökyüzüyle ve atalarla kurulan sürekli bir diyalogdur.

Ve belki de bu yüzden Afrika'da mistisizm bir arayış değil, bir hatırlayıştır. Afrika, bir coğrafya değildir yalnızca. Afrika bir hafızadır. Toprağın altında saklanan ayak izleri, rüzgarın taşıdığı dualar, geceleri yıldızlara fısıldanan niyetlerdir Afrika.

Afrika kıtasında çoğunluğun inandığı İslam ve Hristiyanlık dışarıdan gelen dinler olarak sınıflandırılırken, geleneksel Afrika dinleri geniş ve çeşitli olup, nesiller boyunca geleneklerle aktarılan yaşanmış inançlardır. Animist inancın ağırlıklı olduğu bu topluluklarda birçok şeyin ruhlar tarafından yönetildiğine inanırlar. Ya da her nesnenin bir ruhu olduğuna...

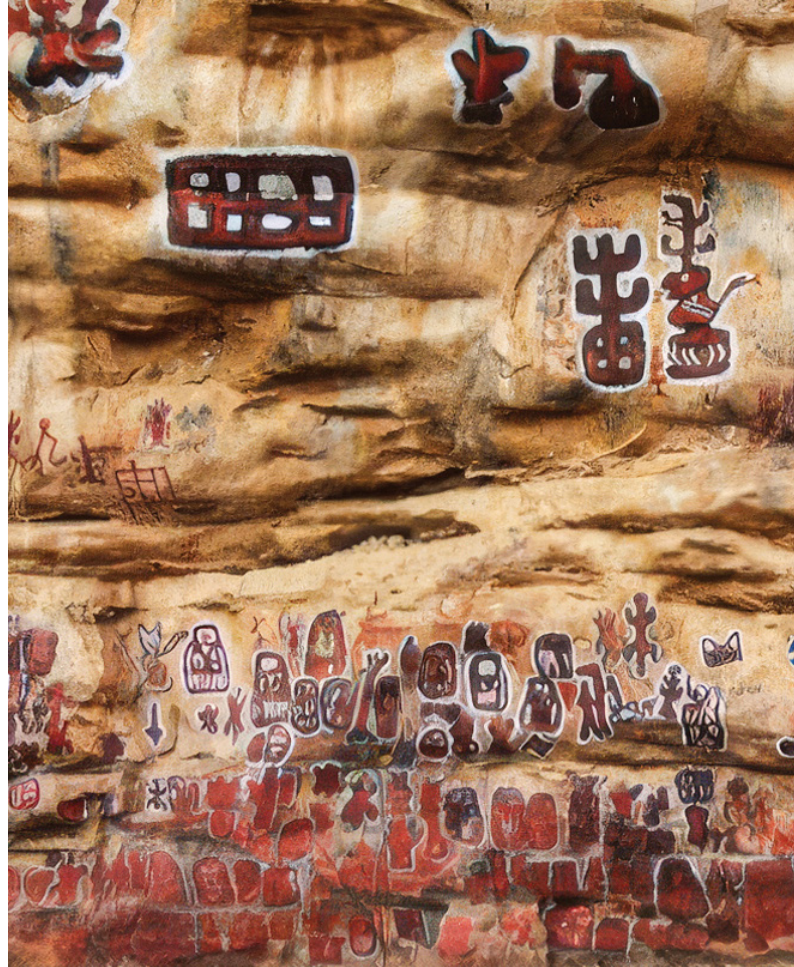
Modern dünya görünene tutunurken, Afrika görünmeyen merkezine alır. Çünkü burada hayat, yalnızca gözle görülenle sınırlı değildir. Her taşın, her ağacın, her nehrin bir ruhu vardır. Ve insan bu büyük canlı organizmanın yalnızca bir parçasıdır.

KOZMİK BİLGELİK VE YILDIZLARLA BAĞ

Mali'de bir gece, gökyüzü karanlık ama yıldızlarla dolu. Dogon halkından bir yaşlı, genç bir çocuğa gökyüzünü işaret ederek anlatıyor: "Nommo, evrenin düzenini getiren ruhsal varlıklar, suyla ve yıldızlarla konuşur."

Afrika mistizmi yalnızca yeryüzüne değil gökyüzüne de uzanır. Mali'de yaşayan Dogon halkının kozmolojisi, evren anlayışıyla dikkat çeker. Sirius yıldız sistemiyle ilgili sözlü anlatımları, modern astronomi tarafından daha sonra doğrulanan bilgiler içerir.

Her Dogon kabilesinin dini bir lideri vardır. Hogon ismi verilen bu dini lider, kabilenin yaşlıları tarafından seçilir. Sirius yıldız sistemini ve uzayı bu denli detaylı bilen Dogonlar, onlara bu bilgileri uzaydan gelen atalarının öğrettiklerini söylerler. Bu kabile, atalarının Sirius yıldız

Mali'deki Dogon halkının maskeleri, özellikle dama adı verilen cenaze ve anma törenlerinde ölenlerin ruhlarını ölümler dünyasına uğurlamak ve dengeyi sağlamak için kullanılan, ahşaptan yapılan derin anlamlı ritüel nesnelere aittir.

Görseldeki kaya resimleri, Batı Afrika ülkesi olan Mali'de yaşayan Dogon halkına aittir. Bu resimler özellikle Dogon Ülkesi'ndeki (Pays Dogon) Bandiagara Kayalıkları üzerinde ve Songo köyü yakınlarındaki mağaralarda bulunur.

“

*MODERN DÜNYA
GÖRÜNENE
TUTUNURKEN,
AFRİKA
GÖRÜNMEYENİ
MERKEZİNE ALIR.
ÇÜNKÜ BURADA
HAYAT, YALNIZCA
GÖZLE GÖRÜLENLE
SINIRLI DEĞİLDİR.*

”

sisteminden geldiğine inanır. Üstelik Sirius Yıldızı'nın A ve B olmak üzere çift yıldız sistemi olduğunu iyi bilirler. Bu bilgilerin çoğunu taşlara, duvarlara çizerek sembollerle anlatmışlar. Dogonlar Sirius takımyıldızını duvara bir kurt başı olarak tasvir etmişlerdir. Bugün Sirius yıldızının bağlı bulunduğu takım yıldızının adına Büyük Köpek Takımyıldızı deniliyor. Nommoların uzay gemisiyle gelip rahiplerle konuşup, onlara gökyüzü hakkında her şeyi anlattıklarına inanırlar.

Dogonlar için dans ve maske, yalnızca ritüel değil kozmik bir hikayeyi bedenle yeniden yazmaktır. Kutsal törenlerinde yapılan Dama dansında, bedenler yıldızlarla ve atalarla uyum içinde hareket eder. Her adım bir iletişimdir, her ritim bir hatırlayıştır. Bir gözlemci olarak bu sahneyi izlerken, zamanın ve mekanın ötesinde bir bağ hissedersiniz. İnsan yalnızca toprakta değil, evrende de yürür.

Dogon öğretisinde evren canlıdır. Yıldızlar ruhsal varlıklardır. İnsan, kozmik bir düzenin parçasıdır. Bu perspektif, insanı küçültmez, aksine anlamlandırır. Çünkü insan yalnızca dünyaya ait değildir; evrene aittir.

Doğu Afrika'da Kenya ve Tanzanya savanlarında yaşayan Maasai halkı için de gökyüzü yalnızca boşluk değildir. Onların inanç sisteminde Enkai hem göğün hem de yağmurun ilahi kaynağıdır.

Yağmur yağdığında bu sadece meteorolojik bir olay değildir. Bu, Enkai'nin lütfudur. Kuraklık ise bir mesajdır. İnsan ile gökyüzü arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu anlayışta doğa olayları tesadüf değildir, iletişimseldir.

YAŞAMIN KATMANLARI: GÖRÜNEN VE GÖRÜNMEYEN

Nijerya'nın batısında küçük bir köyde güneş yavaşça yükseliyor. Toprağın kokusu, sabah rutubetiyle karışıyor. Bir yaşlı kadın elinde küçük bir kase suyla Orisha'ya dua ediyor; gözleri kapalı, dudakları ritmik bir şekilde titreşiyor. Bu küçük ritüel, köyün gününü belirleyen enerji taşır. Yoruba halkı için her söz, her niyet, Ase adı verilen yaratıcı güçle titreşir.

Birçok Afrika geleneğinde insan üç katmanlı bir varlık olarak kabul edilir; beden, ruh ve yaşam enerjisi. Bu anlayış, özellikle Batı Afrika'daki Yoruba dini öğretisinde belirgindir. Yoruba kozmolojisinde Ase olarak bilinen yaşam gücü, her varlıkta akan ilahi enerjidir. Bu enerji sadece insanlarda değil, taşta, suda ve rüzgarda da bulunur.

Burada Orishalar yalnızca tanrı figürleri değil; hayatın yön veren ruhsal haritalardır. Oshun (Yoruba dininde

tanrıça) nehrin kenarında gülümser gibi akar, bereket ve şefkati fısıldar. Shango (Şimşek ve gök gürültüsü tanrısı) ise gökyüzüne gürleyen bir davul gibi güç ve adaletin varlığını hatırlatır. Köyün çocukları, oyun oynarken bile bu figürleri hatırlayarak büyür, çünkü onlar için ruhsal dünya günlük hayatın ayrılmaz parçasıdır.

Ase, niyetle yön bulur, sözle titreşir, ritüelle yoğunlaşır.

Belki de bu yüzden Afrika kültürlerinde söz kutsaldır. Bir dua yalnızca bir cümle değildir, titreşimdir. Bir şarkı yalnızca melodi değildir, enerjinin yön değiştirmesidir.

Bu bakış açısında hastalık, yalnızca fiziksel bir bozulma değil, enerji alanındaki bir düzensizliktir. Ruh ile beden arasındaki uyum kaybolduğunda, beden konuşmaya başlar. Ve şifa, bu konuşmayı duyabilmektir.

“

*BELKİ DE DOĞAYI
KURTARMAYA
ÇALIŞMADAN ÖNCE
ONUNLA YENİDEN
İLİŞKİ KURMAYI
ÖĞRENMELİYİZ.*

”

Fotograf: oldworldpics.com

Fotograf: pekeis.com

ATALAR: GEÇMİŞ DEĞİL YAŞAYAN BİLGELİK

Güney Afrika'da sabah sisinin hafifçe çekildiği bir vadiye bakıyorsunuz. Orada bir genç, bir şifacıya eşlik ediyor. Şifacı ona atalarının mesajlarını nasıl alacağını gösteriyor, rüyaların, sembollerin ve doğadaki işaretlerin önemini anlatıyor. Zulu halkında atalar, yalnızca geçmişin gölgesi değildir. Onlar yaşayanla sürekli diyalog halindedir, rehberdir, uyarandır ve gerektiğinde müdahale eder.

Şifacı, genç öğrencisine: “Bir ağaca dokun, rüzgarın yönünü hisset. Ataların sesi bu dokunuşlarda saklı” der. Burada şifa bireysel bir deneyim değildir, aileyi, soyunu ve köyü kapsayan kolektif bir süreçtir. Gözlemlediğinizde, modern dünyanın bireysel anlayışıyla kıyaslandığında, ne kadar bütünsel bir bakış olduğunu fark edersiniz.

Afrika mistizminin kalbinde atalar vardır. Ölüm burada son değildir, biçim değiştirmektir. Yaşayanlarla ölmüşler arasında görünmez ama güçlü bir bağ bulunur.

Güney Afrika'daki Zulu halkı kültüründe ataların ruhları Amadlozi olarak adlandırılır. Onlar aileyi korur, rehberlik eder ve gerektiğinde uyarır. Bir rüya, ani bir sıkıntı ya da beklenmedik bir olay, ataların mesajı olarak yorumlanabilir.

Atalara sunulan küçük adaklar, yakılan mumlar, yapılan dualar... Bunlar geçmişe bağlılık değil, sürekliliğin kabulüdür.

Bu anlayış insanı köksüzlükten kurtarır. Çünkü modern insanın en büyük krizlerinden biri aidiyet kaybıdır. Afrika bilgeliği ise der ki: “Sen yalnız değilsin. Arkanda yürüyen bir soy var.”

RİTİM VE NEFES: BİLİNCİN KAPILARI

Benin'de bir gece, davullar yavaşça hızlanıyor. Topluluk nefesini senkronize ediyor. Bir genç kadın bedeniyle bir ritme giriyor, ruhun bedene inişi başlamış gibi. Bu, Vodun geleneğinde olağan bir deneyimdir. Loa veya Vodun varlıkları, dans ve ritimle çağrılır. İnsan, yalnızca izleyen değil, ruhla bütünleşen bir aracıdır.

Bu anlarda korku yoktur, yalnızca coşku, saygı ve derin bir bağlantı hissi vardır. Topluluk sessizce izler, çünkü ruh konuştuğunda, tüm köy dinler. Vodun, görünmeyi aktif bir yaşam alanı olarak kabul eder. İnsan pasif değil, enerjilerin bilinçli bir parçasıdır.

Afrika'daki ritüellerde ritim, merkezi bir rol oynar. Davulun tekrarlayan sesi kalp atışına benzer. Nefesle senkronize olduğunda, bilinç doğal olarak değişir. Ritim, zihnin gürültüsünü susturur. Bedenle ruh arasında bir köprü kurar. Belki de bu yüzden Afrika müziği evrenseldir. Çünkü o, zihne değil, doğrudan kalbe hitap eder. Trans halindeki kişi, bireysel kimliğinin ötesine geçer. Topluluğun enerjisiyle birleşir. 'Ben' çözülür, 'biz' başlar.

DOĞA: TAPINAK, ÖĞRETMEN VE AYNA

Afrika'da orman bir mekan değil bilinçtir. Nehir bir kaynak değil hafızadır. Animist geleneklerde her varlık canlı kabul edilir. Batı Afrika'daki Vodun öğretisinde doğa ruhlarıyla kurulan ilişki merkezi bir yere sahiptir. Ağaç kesmeden önce izin istemek, suya teşekkür etmek, toprağa adak sunmak... Bunlar sembolik hareketler değil; gerçek bir diyalogdur.

Bu anlayış insanın egosunu yumuşatır. Çünkü insan doğanın sahibi değil misafiridir. Bugün iklim krizleriyle yüzleşen dünyamız için bu perspektif büyük bir öğretilerdir. Belki de doğayı kurtarmaya çalışmadan önce onunla yeniden ilişki kurmayı öğrenmeliyiz.

ZAMANIN DÖNGÜSEL HAFIZASI: HİMBA HALKI

Namibya'nın kuzeyinde, çöl rüzgarlarının kızıl toprakla dans ettiği yerde yaşayan Himba halkı için zaman, düz

”

*AFRİKA'DA ŞIFACI
OLMAK BİR MESLEK
DEĞİL, BİR ÇAĞRIDIR.*

”

bir çizgi değildir. Onların dünyasında geçmiş, şimdi ve gelecek iç içedir.

Himba inancında her çocuğun doğmadan önce bir şarkısı olduğuna inanılır. Topluluk, anne adayının hamileliği sırasında doğada yalnız kalıp çocuğun ruhunun şarkısını duyduğunu söyler. Bu şarkı çocuğun kimliğidir. Doğduğunda, ergenliğe geçtiğinde, evlendiğinde ve hatta hata yaptığında bu şarkı ona hatırlatılır.

Bu anlayışta kimlik, topluluğun kolektif hafızasında korunur. İnsan hata yaptığında cezalandırılmaz, öz şarkısı hatırlatılır. Şifa, özle yeniden hizalanmaktadır.

RUHUN ÇAĞRISI VE ŞIFACILIK

Afrika'da şifacı olmak bir meslek değil, bir çağrıdır. Bu çağrı çoğu zaman kolay gelmez. Kişi yoğun rüyalar göre-

bilir, bedensel rahatsızlıklar yaşayabilir ya da açıklanamayan ruhsal deneyimler yaşayabilir. Bu süreç, özellikle Güney Afrika'daki Sangoma geleneğinde inisiyasyon olarak kabul edilir.

Sangoma, bitkilerle çalışır. Ama aynı zamanda sesle, ritimle ve sembollerle de çalışır. Davul çalındığında yalnızca bir ritim başlamaz, bir kapı açılır. Bilincin sınırları yumuşar. Trans hali, ruhsal aleme geçişin eşiği olur.

Trans, kontrol kaybı değildir. Aksine, daha derin bir teslimiyettir. Bedenin, ruhun bilgeliğine alan açmasıdır.

Modern dünyada kontrolü kaybetmek korkutucudur. Oysa Afrika mistisizmi öğretir ki bazen iyileşmek için bırakmak gerekir.

SEMBOİZM VE HAYVAN RUHLARI

Afrika kültürlerinde hayvanlar yalnızca biyolojik varlıklar değildir, arketipsel enerjilerdir. Aslan güç ve liderliği, fil bilgelik ve hafızayı, yılan dönüşümü temsil eder.

Maasailer için sığırlar kutsaldır, çünkü Enkai'nin bir armağanıdır. Hatta mitolojik anlatımlarında, Tanrı'nın tüm sığırları gökten bir ip aracılığıyla yeryüzüne indirdiği söylenir. Bu yüzden Maasai kültüründe sığır yalnızca ekonomik bir varlık değil aynı zamanda ilahi bir bağlıdır.

Hayvan maskeleriyle yapılan danslar, yalnızca estetik değil, bilinçli bir kimlik değişimidir. Kişi aslan maskesini taktığında yalnızca bir kostüm giymez, cesaret enerjisini bedenine davet eder.

Bu sembolizm, bilinçaltıyla çalışmanın kadim yollarından biridir.

Netice itibarıyla Afrika mistisizmi; doğa, atalar, ve ruh kavramları etrafında şekillenen bütüncül bir inanç sistemi ortaya koymakta, bireysel varoluşu kolektif ve kozmik bağlam içinde anlamlandırmaktadır. Bu yönüyle söz konusu inanç sistemleri, yalnızca kültürel pratikler değil, alternatif bir varlık ve bilgi anlayışının temsilcileridir. ■

Güneş Fatma EROĞLU

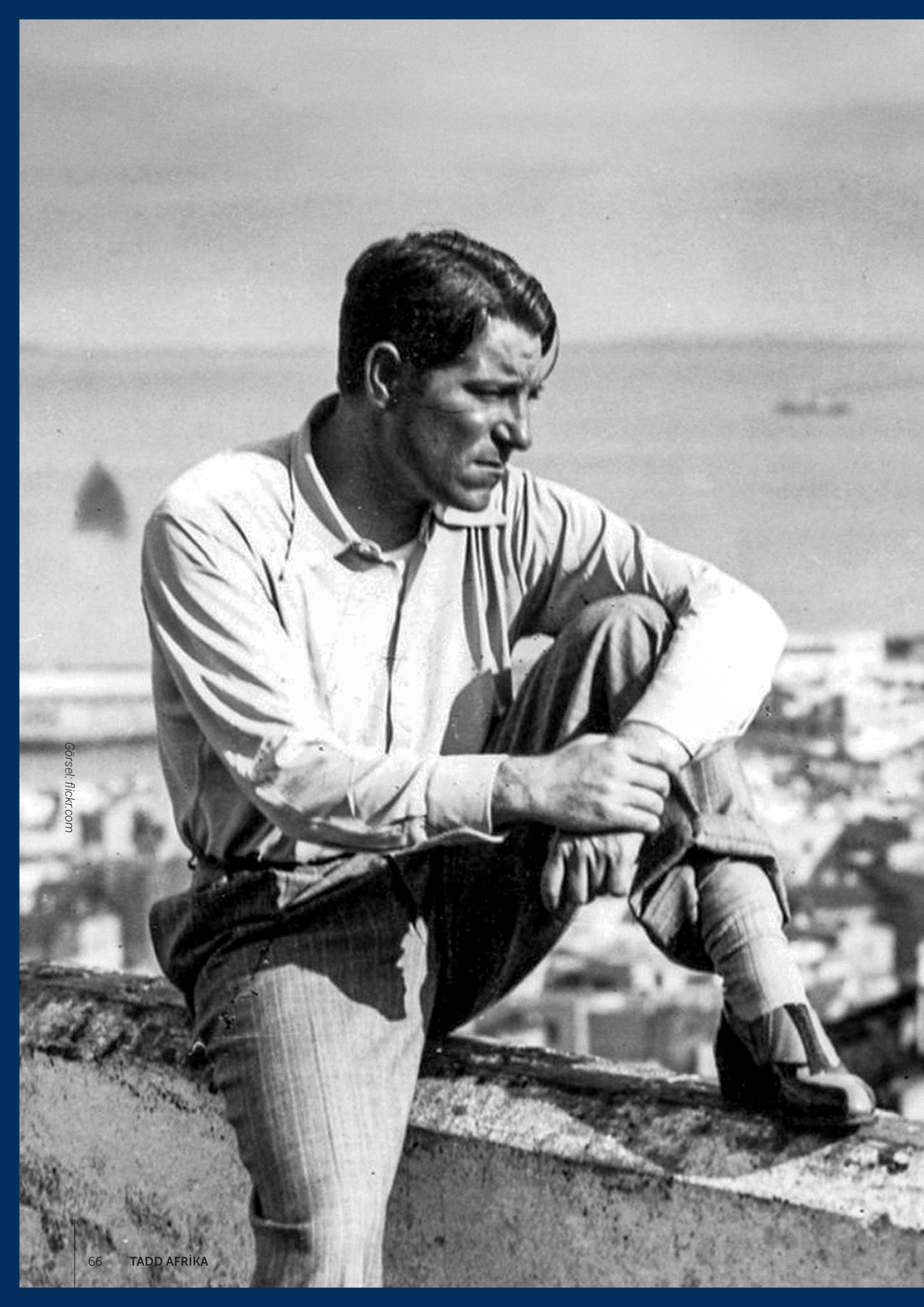
Kırklareli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik bölümünden 2016 yılında mezun olmuştur. Halen Acil Durum ve Afet Yönetimi alanında yüksek lisans çalışmalarına devam etmektedir. Yaklaşık on yıldır Anestezi ve Reanimasyon Yoğun Bakım Ünitesi'nde görev yapmakta olup, bunun yanı sıra afet görevlerinde ve yurt dışındaki gönüllü sağlık organizasyonlarında aktif olarak yer almaktadır.

Müzik Terapi alanına duyduğu ilgi doğrultusunda ses ve titreşim temelli şifa çalışmalarını derinleştirmek amacıyla Peter Hess Institut bünyesinde Sound Healing eğitimi almış, ayrıca Art of Living Foundation ekolünde nefes teknikleri üzerine eğitim görmüştür. Hindistan'da Ayurvedik beslenme ve Yin Yoga alanlarında eğitimlerini tamamlamıştır. Bütüncül sağlık yaklaşımını beden, zihin ve ruhun uyumu üzerinden ele alan Eroğlu, edindiği tüm bilgi ve deneyimleri sağlık alanındaki çalışmalarına entegre ederek uygulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. African Religions & Philosophy. John S. Mbiti. (1969). London: Heinemann.
2. TRT Belgesel, İnsanlar ve İnançlar. (2019)
3. The Yoruba Religious System. Wande Abimbola. (1976). Ibadan: University of Ibadan Press.
4. African Religions: Symbol, Ritual, and Community. Benjamin C. Ray. (2000). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
5. Hopley, C. W. (2025). *Afrika İnançları ve Ritüelleri Üzerine*. Gece Kitaplığı.
6. Nunes, G. (2023). *Animizm: Orta Afrika'nın Gizemli Dinleri ve Ritüelleri*. Gece Kitaplığı.

Görsef: flickr.com

Doç. Dr. Yunus NAMAZ

Fırat Üniversitesi / Radyo,
Televizyon ve Sinema Bölümü
Öğretim Üyesi

KUZEY AFRİKA'DA SİNEMA

*Kuzey Afrika bize hayal edebileceğimizden
daha iyi şaraplar verdi.*

Yarın neden bize en iyi Fransız filmlerini vermesin?

Tüm Afrika'nın sinemalarını anlamak ve açıklamak için kıtayı kendi içinde beş ayrı bölgede ayrı ayrı ele almanın makul olduğu varsayıldığında, ilk olarak Kuzey Afrika'nın sinemalarına, Kuzey Afrika'da sinemanın hikayesine değinilecektir. Ancak bunu tek bir yazıya sığdırmak oldukça güç olacaktır. Öncelikle Kuzey Afrika'da sinemanın başlangıcını, sömürge dönemi etkilerini ve Mağrip (Fas, Cezayir, Tunus) sinemasının gelişimine dair bir giriş yapılmaktadır. Daha sonraki yazılarda bu bölge üzerine daha ayrıntılı değerlendirmeler yapılacaktır. O halde yazıda genel anlamda Kuzey Afrika'da sinemanın başlangıcına ve sömürge sinemasına yer verildiğini hatırlatmak yararlı olacaktır.

GİRİŞ

Kuzey Afrika sinemalarının Mısır ve Mağrip ülkeleri olan Cezayir, Fas ve Tunus sinemalarından oluştuğunu söylenebilir. Kuzey Afrika ve Mağrip sineması, genel olarak Afrika sinemalarında sıklıkla karşı karşıya kaldığımız üzere, sinemanın icadıyla neredeyse eş zamanlı başlayan sömürgeci bir geçmişe haizdir. Bu geçmişin ardından gelen bağımsızlık mücadeleleri ve nihayetinde ulusal kimlik inşasına dayanan, tarihsel katmanları oldukça zengin bir sinema geleneği, Kuzey Afrika'nın sinemalarını anlamak için son derece önem arz eder.

Kuzey Afrika'ya icadından çok kısa bir süre sonra ulaşan sinema, Lumière Kardeşlerin 1895'teki ilk gösteriminden kısa bir müddet sonra, 1896-1897 yıllarında Cezayir, Tunus ve Mısır gibi merkezlerde sinematograf gösterimleri başlar. Lumière operatörlerinden biri olan Cezayir kökenli Félix Mesguich, bölgedeki çekimler ve gösterimler

konusunda öncü bir isim olmuştur. Sinemanın Kuzey Afrika'ya, Avrupa ve Amerika ile neredeyse eş zamanlı olarak ulaştığını belirten Armes, ilk film gösterimlerinin 1896'da Kahire ve İskenderiye'de, 1897'de ise Tunus ve Fas'ta yapıldığını belirtir.

Fransız sinema tarihçisi Georges Sadoul, 1895'te sinemanın icadından bu yana 65 yıl geçmesine karşın gerçek anlamda Afrikalı tarafından yönetilmiş, oynanmış ve yerel bir dille konuşulmuş tek bir kurmaca film olmadığına değinir. Sadoul'un bu değerlendirmesinden anlaşılacağı üzere Afrika'da, Afrikalılar tarafından yapılan bir sinema üretiminin ancak sömürgeciliğin sona ermesinden ve Afrika'daki ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmasından sonra gerçekleşmeye başlar. Batılılar, yani sömürgeciler, sinemanın ilk dönemlerinden itibaren Afrika'da çekimler yapmış veya konusu Afrika'da geçen filmler üretmişlerdir.

SÖMÜRGE SİNEMASINA BAKMAK

İngiltere, Fransa, Hollanda, Portekiz, İspanya, İtalya, Almanya gibi ülkelerin sömürgeleştirdiği Afrika kıtasında sinema, bir sömürge sineması olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram ilk defa Fransız Ciné Journal dergisi tarafından 1913 yılında kullanılmıştır. Sömürge sineması anlayışında, "sömürgelerdeki yaşam biçiminin belgelenmesi, Batı ülkelerindeki gençlerin sömürgelere gitme arzusunun uyandırılması, sömürge halklarının görgü ve bilgilerinin artırılmak istenmesi" yatmaktadır. Roy Armes de bu süreci, sömürgeci bir araçtan, yerel halkın kendi hikayesini anlattığı bir ulusal sinemaya geçiş olarak değerlendirmiştir.

Afrika'nın paylaşımı için Berlin'de bir araya gelen sömürgeci devletler, kendilerini ahlaki olarak haklı çıkarmak için Afrikalıları medenileştirme görevleri olduğunu savunmuşlardır. Afrika'ya film üretimini getiren öncülerin çoğu da medenileştirme argümanını kullanmış, Charlie Chaplin'in filmlerine benzer ticari filmlerin, teknik olarak Afrikalı zihinler için fazla karmaşık olduğu ve onların bu çalışmaları anlayabilecek donanıma sahip olmadıklarını öne sürmüştür. Bu filmlerde Avrupa ve Kuzey Amerika'daki yaşamların olumsuz yönleri anlatılması nedeniyle Afrikalılar için zararlı olabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, Bantu Eğitimsel Sinema Deneyi'nin kurucusu L. A. Notcutt, "gerçek ile yalanı ayırt edemeyen geri kalmış halklarla ilgili, yanlış fikirlerin yayılmasını mümkün olduğunca önlemek bilgeliliğimizin gereğidir. Onlara gerçeği gösterme gücüne

sahipken, milyonlarca Afrikalı tarafindan beyaz ırkın yaşamının çarpıtılmış bir sunumunu görmelerine, kabul etmelerine seyirci kalmamalıyız” demektedir.

Sinemanın ilk dönemlerinde Cezayir’de çekimler ve görüntüler, bölgeyi egzotik veya komik unsurlarıyla yansıtan oryantalist bir bakış açısıyla donatılmıştır. Söz gelimi Promio’nun Fransız hükümeti için propaganda projeleri için çalışması bunun ilk örnekleri arasında yer almıştır. Afrikalı aklın gelişmemişliğini iddia eden gerek sömürge hükümetleri gerekse misyonerler ve antropologlar, Afrikalılara Avrupa ve Amerika’nın ana akım filmlerinden farklı bir sinema mirası vermeye gayret etmişlerdir. İngilizler, 1935’te *Bantu Eğitimsel Sinema Deneyi*’ni oluşturarak filmler yoluyla yetişkin Afrikalıları yeni koşulları anlamaya ve uyum sağlamaya, sıradan sınıf yöntemlerini güçlendirmeye ve Afrika geleneklerini korumaya yöneltmişlerdir. Fakat burada Armes’a göre sinemanın, sömürgecilikle birlikte geldiğini ve temel rolünün, siyasi tahakküm ile ekonomik sömürüye kültürel ve ideolojik bir meşruiyet sağlamak olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Kuzey Afrika gibi Afrika’daki bölgelerin çoğu ‘yabancı yapımların dekoru’ olarak tasvir edilmiştir. Uzun bir dönem boyunca devam eden bu düşünce, Batılı film yapımcıları için Afrika’nın ve özellikle de Kuzey Afrika’nın sadece bir mekân olarak kullanıldığını gösterir. Jacques Feyder’in *L’Atlantide* (1921) ve Julien Duvivier’in *Pépé le Moko* (1936) adlı filmlerinde, bölgenin

egzotik bir fon olarak kullanıldığı, yerel halkın ise ya görmezden geldiği ya da basmakalıp figüranlara indirildiği görülmektedir. Roy Armes, *Pépé le Moko* filminde Cezayir’in meşhur Kasbah’ında geçtiği halde, filmde neredeyse hiçbir Arap karakterin bulunmadığına dikkat çekmektedir. Tabi burada önemli bir istisna olarak Albert Samama Chikli adı yer alır.

Tunuslu yönetmen Chikli, sömürge döneminde bağımsız çalışabilen tek öncü film yapımcısı olarak Chikli, 1897’de Tunus’ta film gösterimleri düzenlemiş, Birinci

Dünya Savaşı’nda Fransız ordusu için çekimler yapmıştır. Onun 1922’de çektiği *Zohra* adlı kısa film ve 1924 yapımı uzun metrajlı *Kartacalı Kız* (Ain El-Ghazel) filmi, Afrika kıtasının ilk yerli kurgusal filmlerini haber vermektedir. Chikli kızı Haydée’nin senaryosunu yazdığı ve oynadığı bu filmler, kırk yıl sonra doğacak Tunus sinemasının habercisi niteliğindedir.

Mağrip sinemasının doğuşu ise bağımsızlık sonrası döneme denk düşer. Mağrip (Cezayir, Fas, Tunus) sinemasının asıl başlangıcı ise ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarını takip eden 1960’ların sonlarına doğru gerçekleşir. Bu dönemde sinema, ulusal kimliği keşfetme ve sömürgeci bakış açısını reddetme aracı olarak görülmeye başlanır. Bu süreçte “Üçüncü Sinema” akımı ve Frantz Fanon’un sömürgecilik karşıtı düşüncelerinin, Afrikalı yönetmenlerin film yapım sürecinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

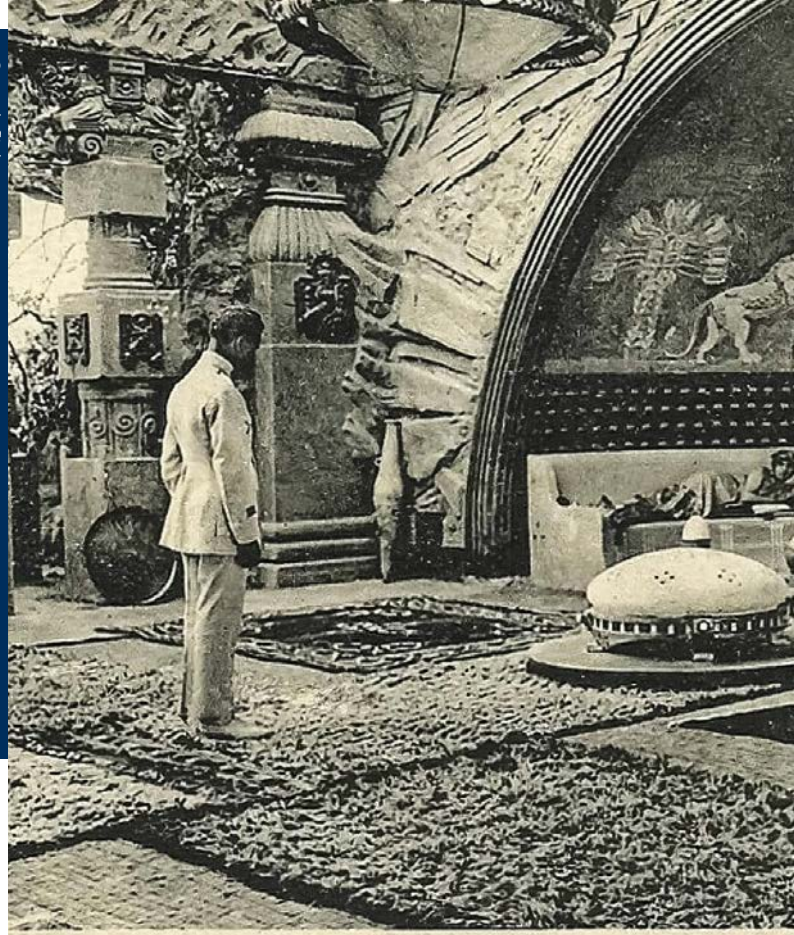

Félix Mesguich

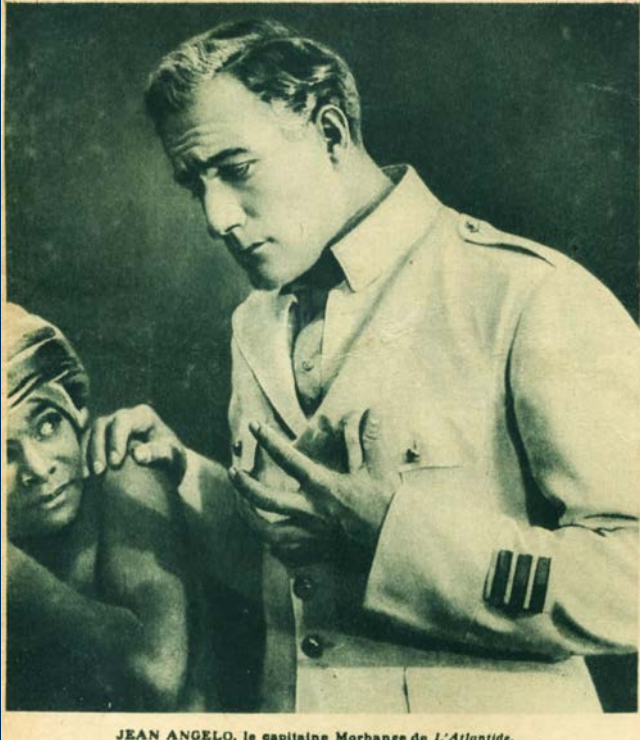

*KARDEŞLERİN 1895’TEKİ İLK GÖSTERİMİNDEN
KISA BİR MÜDDET SONRA, 1896-1897
YILLARINDA CEZAYİR, TUNUS VE MISIR
GİBİ MERKEZLERDE SİNEMATOGRAF
GÖSTERİMLERİ BAŞLAR.*

Le Grand Film Français
... AUBERT ...

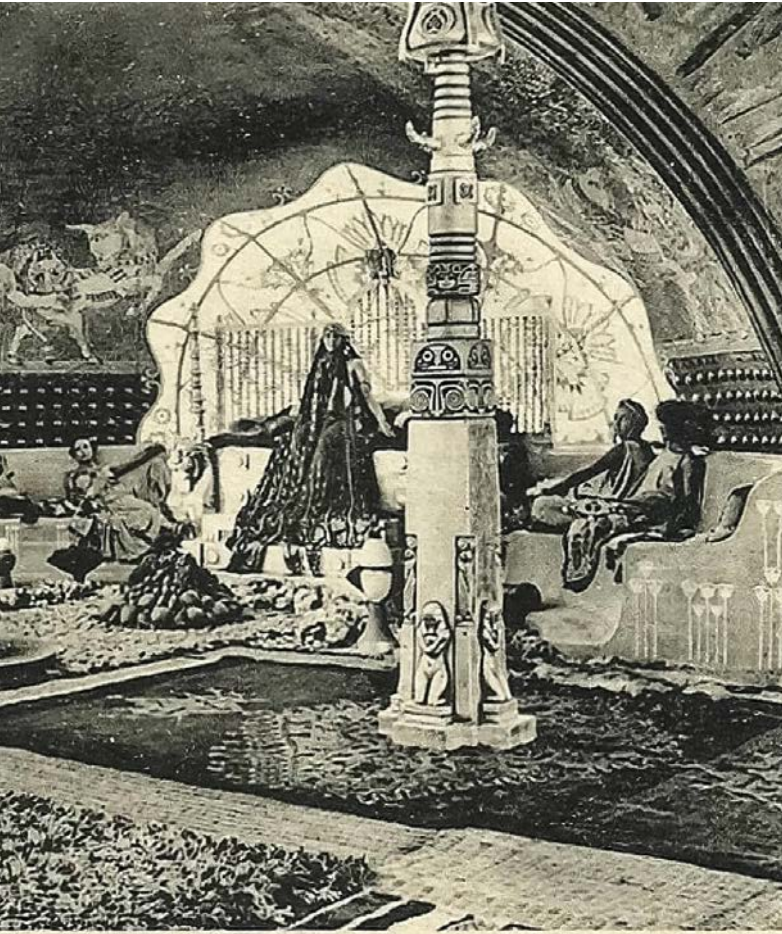
JEAN ANGELO, le capitaine Morhange de L'Atlantide.

“ JACQUES FEYDER'İN
L'ATLANTIDE (1921) VE
JULIEN DUVIVIER'İN PÉPÉ
LE MOKO (1936) ADLI
FİLMLERİNDE, BÖLGENİN
EGZOTİK BİR FON OLARAK
KULLANILDIĞI, YEREL
HALKIN İSE YA GÖRMEZDEN
GELİNDİĞİ YA DA
BASMAKALIP FİGÜRANLARA
İNDİRGENDİĞİ
GÖRÜLMEKTEDİR. ”

SONUÇ

Yazının hemen başında yer alan Fransız oyuncu Baur, esasında Kuzey Afrika'yı sinema alanında büyük bir potansiyel olarak öngördüğü ifade ederek, özellikle Cezayir'in Fransız sömürge yönetimi altında, Fransa'ya kaliteli ve bol miktarda şarap ürettiğine bakışları çekmektedir. Çünkü Baur'un "Hayal edebileceğimizden daha iyi şaraplar" ifadesi, bölgenin beklenenden daha yüksek bir tarımsal/ekonomik başarı sergilediğini açıkça vurguluyor. Kaldı ki, aynı mantığı sinema sanatına uygulamak istemektedir. "Kuzey Afrika şarap gibi somut bir alanda bu kadar başarılı olabildiyse, neden sinema gibi bir sanat dalında ve ileride büyük bir endüstriye dönüşecek alanda da başarılı olmasın, buna bir engel olmamalı" der. "Neden yarın bize en iyi Fransız filmlerini vermesin?" sözü, Kuzey Afrika'daki (Fransız sömürge yönetimi ağırlıklı olarak) stüdyoların, yönetmenlerin ve oyuncuların, Fransa'nın kendi içindekilerden bile daha kaliteli sinema eserlerini üretebileceği beklentisini dile getirmektedir. Dolayısıyla asıl amaç Fransa için sanatın üretimi, başarısıdır.

L'ATLANTIDE

L'ATLANTIDE filminden bir kare (1921)

SON NOTLAR

1. Fransız aktör Harry Baur'un 1937'de söylediği bu söz, Roy Armes'in (2006) eserinin başlangıcında yer alır.
2. Susan Hayward, Sinemanın Temel Kavramları, Es Yayınları, 2012, s. 564.
3. Rekin Teksoy, Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi Cilt 2, 2005, s.703
4. Roy Armes, African Filmmaking: North and South of the Sahara, Edinburgh University Press, 2006
5. Burada Afrika'da, 1960'lı yıllardaki bağımsızlık mücadelelerinin kazanılmasından söz edilir.
6. Rekin Teksoy, 2005, s.699. bu konuyla ilgili Manthia Diawara (1992) African Cinema adlı eserde bilgi vermektedir.
7. Roy Armes, African Filmmaking: North and South of the Sahara, Edinburgh University Press, 2006
8. Manthia Diawara, African Cinema, indiana university press, 1992, s.1-2
9. Armes, 2006, s.22
10. "Sömürgeciliğin Mağrip Sinemasının Kimliğini Şekillendirmedeki Rolü", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021, s.27

Bu ifade, genel anlamda sömürgeciliğin dar çerçevede ise Fransız sömürgeciliğinin 'medenileştirme misyonu' ideolojisine uyumlu bir kullanım içerir. Baur, Kuzey Afrika'nın kendisinin bir değerine atıf yapmamakta, Fransa'nın kültürel ve teknik rehberliği çatısı/koruması altında, Fransız kimliğinin bir parçası olarak sanatsal mükemmelliğe ulaşabileceğine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu ifade, 1930'ların sonunda Kuzey Afrika'da (özellikle Fas ve Cezayir'de) bir film endüstrisinin filizlenmeye başladığı gerçeğini de yansıtarak, sömürge sinemasının bir tür başarı hikayesini buraya çekmeyi arzulamaktadır.

Bugünün perspektifinden Baur'un sömürgeci bakış açısı, Kuzey Afrika'nın başarısının "biz" ile (yani Fransa) mümkün olabileceğinin ölçütüne vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla da bölgenin kendi kültürel kimliğini ve sinemasını oluşturma potansiyelinin önemine, başlangıcına ya da zenginleşmesine değil Fransız sanatı ve endüstrisi için neler üretebileceğine dikkatleri çekerek iyimser bir sömürgeci bakış açısını yansıtmayı amaçlamaktadır. Safae Draoui'nin de belirttiği üzere sömürgecilerin kendi dünya görüşlerini, hakikatlerini, düşünce tarzlarını, yaşam tarzlarını ve davranışlarını dayattıkları ve bunun için ikonik ve sağlam araçları kullandıkları unutulmamalıdır. Fakat bu materyalleri ve oradan neşet eden mesajları eleştirel bir şekilde okumak için çaba sarf edilmelidir. Böylece sömürgeleştirilenin acı gerçeği ortaya çıkarılabilir. ■

Doç. Dr. Yunus NAMAZ

1981 yılında Van'da doğan Doç. Dr. Yunus Namaz, 2009 yılından bu yana Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nde öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır. 2011 yılında, "11 Eylül Sonrası Amerikan Sinemasında Ötekinin Sunumu" başlıklı teziyle yüksek lisans eğitimini; 2018 yılında ise "Ousmane Sembene Sinemasında Postkolonyal Söylemin Çok Katmanlı Analizi" adlı çalışmasıyla doktora eğitimini tamamlamıştır.

Film yapımıyla da ilgilenen Namaz, yapımcılığını üstlendiği "Senin Seçimin" adlı kısa filmle 2014 Türkiye Değer Ödülleri'nde; "Masumiyetin Düşüşü" adlı kısa filmle ise 2015 Alemlere Rahmet II. Kısa Film Yarışması'nda birincilik ödülünü kazanmıştır. Onu aşkın kısa filme imza atan Namaz; çeşitli kısa film yarışmalarında ve festivallerde jüri üyeliği, jüri başkanlığı ve koordinatörlük görevlerinde bulunmuştur.

2021 yılında yayımlanan *Sinematik Söylemler* adlı ilk kitabının ardından, 2022'de Afrika Vakfı yayınları tarafından Afrika Sineması: *Ousmane Sembene Filmografisine Giriş* adlı ikinci kitabı yayımlanmıştır. Akademik ilgi alanları arasında Afrika sinemaları, oryantalizm ve sinema, politik sinema, film eleştirisi, film yapımı ve kısa film yer almaktadır.

Hâlen Fırat Üniversitesinde Sinema Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yapan Namaz, evli ve üç çocuk babasıdır.

İsmâil Hakkı Altunbezer'in tuğra şeklinde Besmelesi

Dr. Savaş ÇEVİK
Hattat

HAT SANATI VE AFRİKA'DAKİ ÇEŞİTLERİ

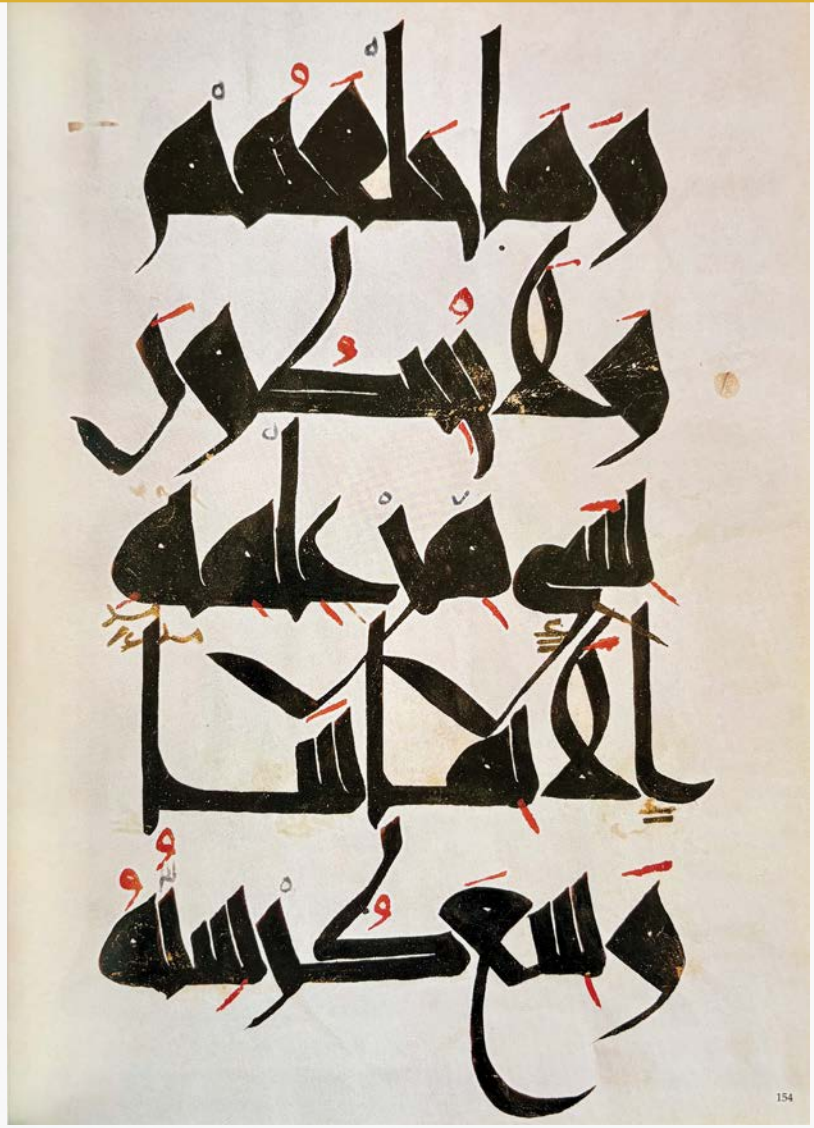

Hat, Arap harfleriyle yapılan bir kaligrafi sanatıdır. Arap Yarımadası'nda başlayan sanat, sonraları bütün Orta-doğu, İran ve Hindistan ile Batı'da Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'ya kadar uzanan bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür. İslâm'ın yayılmasıyla beraber mushaf yazımı gerekliliği de artmış, bu da Arap yazısının gelişimini tetiklemiştir. Kolay ve çabuk yazılması, az yer kaplaması açısından yepyeni bir yazı çeşidi olan Nesih yazısı doğmuş ve günümüze kadar en çok yazılan hat olarak önem kazanmıştır. Nesih yazı dışında ise yapıların iç ve dış mekânlarında, kitabelerde, mezar taşlarında ve abidevi olarak yazılan diğer yazı çeşitleri de zaman içerisinde gelişmiştir. Aklâm-ı Sitte denilen altı temel yazı dışında birçok yazı çeşidi gelişerek, estetik değeri yüksek bir kaligrafi sanatı oluşturmuştur. Hat sanatında Emevîler ile başlayan süreç Abbâsiler ile devam etmiş, büyük Selçuklular ile Anadolu Selçuklularına geçmiş, sonraları Osmanlıların elinde sanat gerçek seviyesini bulmuştur. İslâmiyet'in doğuşu ile birlikte onun yayılması ve benimsenmesine paralel bir yapı gösteren hat sanatı, Doğu'da Hindistan'dan Batı'da İber Yarımadası'na kadar geniş bir coğrafyada hayat bulmuştur.

HAT SANATI VE AFRİKA'DAKİ ÇEŞİTLERİ

Hat, dünya kaligrafi sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Arap Yarımadası'nda doğup gelişen bu yazının kökeni o bölgede yaşayan Nabâti kavmine ulaşmaktadır. Latin harflerinin doğuşuyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Gelişimi zamanla değişerek, Latin alfabesinden oldukça ayrı anatomik ve birleşim kuralları gelişmiştir. Arap Yarımadası'nda bulunan ilk örnekleri incelendiğinde bu yazının tek kalınlıklı çizgisel yapıya sahip olduğu görülür.

Nokta ve harekesiz olarak yazılan yazı zaman içerisinde gelişerek bugünkü haline ulaşmıştır. İslâm öncesi kullanılan yazı uzun yıllar bu primitif özelliğini korumuştur. İslâm'ın ortaya çıkmasıyla birlikte Kur'an ayetlerinin nüzulü ile vahiy katipleri tarafından bu ayetler kayda alınmış ve kalıcılığı sağlanmıştır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir devrinde çeşitli kişilerin ellerinde ve farklı yerlerde bulunan bu ayetler toparlan-

Mağrip Kûfisi, deri üzerine, 1019 yılı

mış ve bir kitap haline getirilmiştir. Arap dilinin özellikleri neticesinde ortaya çıkan farklı okuyuş kaideleri, Kur'an'ın içeriğini değiştirmese de imla olarak yazılan mushafın farklılıkları sakıncalı görüldü. Hz. Osman bu farklı imladaki mushafı tek bir nüsha haline getirerek çoğaltmış ve diğer İslâmiyet'i kabul eden ülkelere göndermiştir. Bugün dünyadaki mevcut mushaf bu ilk orijinalinden çoğaltılmıştır. Resmi Osmanî imlası ile yazılan bu mushaf, sonraları birçok kâtip tarafından istinsah edilmiştir. İlk mushaf, Mekkî ve Medenî denen yazı karakteri ile yazılmıştır. Sonraları Kûfe ve Şam şehirleri adeta bir merkez olmuş ve Emevîler döneminde mushaf çoğaltılma işlemi yaygınlık kazanmıştır. Kûfe'de yazılan bu yazıya da Kûfeli anlamına gelen "Kûfi" denilmiştir.

YAZININ GELİŞEREK ÇEŞİTLENMESİ

Kûfe şehrinde mushafın istinsahı ile başlayan Arap harflerinin gelişimi Şam'da da devam ederek günümüze kadar ilerlemesini sürdürmüştür. Kûfi yazı kalem ile yazılsa da geometrik formlu ve haşmetli görünümü ile hem yazı için büyük zaman gerekiyordu hem de yazı

kâğıdı ve malzemesi bakımından çok yer kapladığı için problemler ortaya çıkıyordu. Ayrıca Emevîler döneminde Arap olmayan kavimlerin de Kur'an'ı doğru okumaları için nokta ve harekeleme sistemi getirilmiştir.

Abbâsi döneminde de halifelerin himayesinde sarayda birçok hattat yetişerek Arap yazısının gelişmesine katkı sağlanmıştır. Meşhur Abbâsî veziri İbn Mukle bu dönemde yazıda en büyük gelişmeyi yapmış ve harflerin anatomisini geliştirerek ölçülemiştir. O zamana kadar irticali olarak yazılan yazı artık daha disiplinli ve ölçülerine riayet ederek yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Aklâm-ı Sitte denilen altı çeşit ana karakter yazılar da belirmeye başlamıştır. Nesih yazı ile birlikte Tevkî ve Rikaa yazıları da gelişmeyi sürdürmüştür. Özellikle Nesih yazısı Arap yazı sanatında bir devrim niteliği taşımaktadır. Zira bu yazı hem çabuk ve kolay yazılmakta hem de az yer tutarak, çok pahalı olan papirüs ve diğer kâğıtlardan tasarruf ettirmiştir. Yine Muhakkak ve Reyhânî yazılarının ilk örneklerini de bu dönemde görmekteyiz. İbn Mukle'den sonra Arap yazısındaki en büyük gelişimi İbn'ül Bevvâb yapmıştır. 64 mushaf yazdığı bilinen hattat, kendinden önce geliştirilen harf anatomileri ve ölçüleri üzerinde daha ince ve sistematik çalışmalar yaparak sanatın estetiğini oluşturmuştur.

Hat sanatının, bugünkü seviyesine ulaşmasındaki en büyük katkıyı ise Yâkut el-Musta'sımî yapmıştır. Yukarıda zikredilen iki büyük hattatın yazılarını inceleyerek yepyeni bir devrin açılmasına vesile olmuştur. İlk defa yazı ucunu meyilli bir biçimde açarak, hat sanatının daha zarif ve kaligrafik bir değere ulaşmasını sağlamıştır.

HAT SANATININ OSMANLI DÖNEMİNDEKİ GELİŞİMİ

Abbâsi döneminin ardından İnan ve Anadolu'da devlet kuran Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu döneminde de yazı gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde özellikle köşeli şekilde yazılan Ma'kılı yazı, yapıların iç ve dış cephelerinde sıkça görülmektedir. Sanatta sadeliği tercih eden Selçuklular bu yazının geometrik ve soyut formlarını benimsemiştir. Anadolu beylikleri döneminde ortaya çıkan, kısa sürede kuvvetlenip büyüyen Osmanoğulları'nın imparatorluğa dönüşmesiyle hat sanatının da sancaktarlığı bu yeni devlete geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in İnan ve doğu ülkelerindeki önemli sanatkârları İstanbul'a getirmesiyle birlikte sanat yeni bir gelişme sürecine girmiştir.

İranlı sanatkârların İstanbul'a çağırılmasıyla Tâlik yazısı da Aklâm-ı Sitte yanında kullanılmaya başlanmıştır. O zamana kadar kullanılan Siyakat yazısı da Fatih döne-

Fas, Mağribî Yazı, 1306 yılı

**ABBÂSÎ VEZİRİ İBN MUKLE
BU DÖNEMDE YAZIDA
EN BÜYÜK GELİŞMEYİ
YAPMIŞ VE HARFLERİN
ANATOMİSİNİ
GELİŞTİREREK
ÖLÇÜLENDİRMIŞTİR.**

Fas Sîhrîc Medresesindeki yazılar

minde yeniden ıslah edilmiştir. II. Beyazıt döneminin en büyük iki hattatı ile hat tarihi inanılmaz bir dönüm noktası yaşamıştır. Padişahın hat hocası Şeyh Hamdullah, Yakut ekolünden gelip, nesih yazıda tamamen farklı bir ekol kurarak Osmanlı Nesih yazısının temelini atmıştır. Onunla çağdaş olan Ahmed Karahisârî ise Celî yazılarda ve İstifli yazılarda yeni bir ekolün başlangıcı olmuştur. Karahisarî'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle yazdığı meşhur mushaf bugün İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu iki ismin açtığı yoldan hattatlar devam ederek Sülüs, Nesih ve Celî yazılarda ilerlemeye devam etmişlerdir. Daha sonra Nesih yazıda çığır açan önemli hattat Hafız Osman olmuştur. Bu yazının estetik seviyesini son duruma getiren ise Mehmed Şevki Efendi'dir.

Osmanlı dönemi, hat sanatının gelişerek zirve yaptığı zamandır. Birbiri ardınca gelen hattatlar, yazıya estetik değerler katarak son şeklini vermişlerdir. 19. yüzyıl başlarındaki Mustafa Râkım bunlardan biridir. Osmanlı hat tarihini Mustafa Rakım'dan önce ve sonra diye ikiye ayırmak mümkündür. Bu hattat Celî olarak isimlendirilen Sülüs yazısının büyük kalemle yazılan cinsinde çok önemli bir aşama kaydederek, harflere yeni bir form vermiştir. Ayrıca padişahın simgesi durumundaki tuğra formunu da ıslah ederek, derli toplu bir hale getirmiştir. Ondandan sonra gelen padişah tuğraları da onun yeni ekolüyle çekilmeye başlamıştır.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı hat sanatında birbirinden değerli sanatkarlar yetişmiştir. İran'dan alınan Tâlik yazısını da Osmanlı sanatkarları farklı bir tarz geliştirerek Osmanlı ekolünü oluşturmuşlardır. Yesâri Mehmed Es'ad ve oğlu Yesarîzâde Mustafa İzzet efendiler, bu ekolün kurucularıdır. Kadıasker Mustafa İzzet Efendi, talebesi Mehmed Şefik Bey, Bakkal Arif Efendi, Sami Efendi, Mehmed Nazif Bey, Hasan Rıza Efendi, İsmail Hakkı Altunbezer, Mehmed Abdülaziz, Ahmed Kâmil, Necmettin Okyay, Hulusi Efendi, Mustafa Halim Özyazıcı, Hamid Aytaç ve daha nice hattat bu sanatın gelişmesinde önemli yapı taşları olmuşlardır.

Günümüzdeki hattatlar, üstatların yolunda çalışmaya, eser vermeye devam etmektedirler. Çağın sanat zevklerinin değişmesiyle de yeni arayışlar, farklı yorumlarla hat sanatı zenginleşmeye devam etmektedir.

HAT SANATINDA ESTETİK VE KUZEY AFRİKA'DA HAT SANATI

İki boyutlu görsel sanat olan hat, optiğin de zirveye ulaştığı sanat olarak karşımıza çıkar. Resim sanatındaki renk ve perspektif kurallarını kullanmayan hat,

OSMANLI DÖNEMİ, HAT SANATININ GELİŞEREK ZİRVE YAPTIĞI ZAMANDIR.

Meşrik Kûfisi, 972 yılı

yalnızca iki boyutlu bir plastik sanattır. Hat, algı ve optik kurallarla oluşumunu tamamlar. Resim ve diğer sanatlardaki gibi kompozisyonunda özgür değildir. Belirli bir metnin kompozite edilmesi söz konusudur. Metnin okunabilmesi esas olduğu için hattat herhangi bir ilave veya eksiltme yapamaz. Bu da hat sanatının ne kadar zor olduğunu gösterir. Bir form ve leke sanatı olarak hat, günümüzdeki modern grafik sanatlarla da çok yakın benzerlikler gösterir.

Renk ve üç boyutu kullanmayan hat sanatı, uygulama sırasında bunlarla desteklenebilir. Ama bu onun özelliğini etkilemez. Kompozisyonun oluşturulmasında denge,

homojen dağılım ve teşrifat denen metnin kelimelerinin okunma sırasının korunması gerektiği gibi, harf anatomilerinin de iyi olması gerekmektedir. Dünya sanat tarihinde muteber bir yeri olan hat, tarih dönemlerinde ve buldukları coğrafyaya göre farklı biçim ve harf karakterleriyle çeşitlenmiştir. Aklâm-ı Sitte denilen altı ana karakterin dışında da birçok yazı çeşidi ortaya çıkmıştır. Mushafın çoğaltılması ihtiyacı neticesinde yerel sanat-kârlar, buldukları coğrafyaya özgün harf tasarımlarıyla hat çeşitleri ortaya koymuşlardır. Bu coğrafyaların en önemlilerinden biri de Kuzey Afrika'dır. 9. yüzyıldan başlayarak Arap yazısı üzerinde yöresel tasarımlar yaparak Kuzey Afrika hat sanatını oluşturmuşlardır. Genellikle Kûfî yazı tarzı üzerinde çalışan bu sanat-kârlar, Kûfî'nin birçok varyasyonunu da geliştirmişlerdir. Bu yazı karakterleri çeşitli bölgelerde ve değişik araştırmacılar tarafından farklı isimlerle tanıtılmıştır. Genelde Meşrik ve Mağrib Kûfîsi, Kayrevan Kûfîsi olarak bilinen bu yazılar, sembolik ve geometrik değerleriyle gerçekten modern görünümlü ve leke değeri yüksek yazılardır. Bu çalışmalar

Fas Attârîn Medresesi avlusundaki Mağribi Yazılar

Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendinin celif Tâlik levhası

çağdaş grafik tasarımcılarını da etkilemiş, Picasso, Har-tung, Klee, Miro ve Kandinsky gibi sanatçıların hayranlığını kazanmıştır. Bu devasa yazılar grafik değerleri çok yüksek olmakla beraber yazılışlarının zor olması, kâğıtta çok yer kaplaması ve okunuşlarının belli bir kültür seviyesi göstermesi bakımından uzun metinlerin yazılmasında elverişli bulunmamış bundan dolayı farklı yazı biçimi arayışları devam etmiştir. Mushaf yazısı için geliştirilen ve Mağribi denen bir yazı cinsi daha ortaya çıkmıştır ki bu yazı kolay yazılmıştır ve az yer kapladığı için de oldukça tasarrufludur.

Hat sanatı tarihinde Kuzey Afrika'nın özel bir yeri vardır. Arap ve yerel kültürlerin karışımıyla yeni bir sanat anlayışının hızla yayıldığını görmekteyiz. Primitif ve sade bir yaşam biçimiyle hayatlarını sürdüren Afrika halkının, İslâm öncesi sanatlarının primitif ama simgesel ve kreatif yönlerinin oldukça kuvvetli olduğu görülmektedir. Sade yaşam biçimlerinin sanatlarına yansıdığını, perspektiften uzak ifadeci yönlerinin kuvvetlendiğini görüyoruz. Grafik olmuş resim öğeleri, sembolik ve leke değeri yüksek stili-

Hafız Osman hattı. Sülüs-Nesih yazı ile hadis-i şerifler

Mağribî hat ile yazılmış Fâtiha ve Bakara Sûresi'nin ilk âyetleri

zasyonları ile orijinal ve özgün bir sanat anlayışını ortaya koymuşlardır. İslâm'ın kabulü ve yayılmasıyla birlikte bu grafik resim anlayışı yazıya da sirayet edip, kadim kültürlerine en yakın olan Kûfî yazı üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu yazının her türlü varyasyonunu kullanmışlar ve sonuçta kalem ile yazılan Kûfî, sayısız varyasyona ulaş-

mıştır. Kuzey Afrika yazılarının tümüne birden "Mağribi Yazı" demek yanlış olmayacaktır. En geometrik ve sert karakterden yumuşak ve naif biçimlerine kadar son derece geniş bir yelpazede yazıyı zenginleştirmişlerdir. Sonraları bu ekol İspanya'ya geçerek Endülüs Emevîlerinin de sanatını etkilemiştir.

Kuzey Afrika'nın Roma hakimiyetinden kurtulmasından sonra milli ve geleneksel yapıya kavuşması ve yeni dinin onlara kazandırdığı ivme ile Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas, hat sanatının bolca kullanıldığı alanlar olmuştur. Fas'ta İslam sanatları açısından önemli olan Merînîler Dönemi (1196-1465) özellikle

de hat açısından çok değerlidir. Bu dönemde birçok dini yapıda yazı kullanılmış, mimari ile bütünleşmiştir. Varyasyonlarının oldukça fazla olması da dikkati çeken bu dönemdeki Mevlây Yezid Camii, Taza Ulu Camii, Fes Hamrâ Camii, Ebu'l Hasan Camii, Şerabliyyîn Camii, Lalla ez-Zhar Camii, Sıhrîc Medresesi, Attârîn Medresesi, Fes Ebû İnâniye Medresesi gibi yapıların iç ve dış mekânlarındaki avlu ve revaklardaki çeşitli yazılar, mimari unsurlarla birleşerek Kuzey Afrika mimarisinin süslemelerini oluşturmuştur. Bu yapılardaki yazılar, Ma'kûlî, Kûfî, Mağribi ana karakterlerinin varyasyonlarıyla da zenginleşerek isimlerini daha sonra sanat tarihçilerin koyacağı birçok yazı üslubu ortaya çıkmiştir.

Kuzey Afrika hat sanatını anlatırken Mısır'da yaşamış önemli bir şahsiyetten bahsetmemiz gerekecek: El-Kalkaşandî (1355-1418). Kahire'nin güneyindeki bir köyde doğmuş olan El-Kalkaşandî, Memlukler döneminde yaşayan Arap tarihçi, coğrafyacı, fıkıh âlimi ve devlet adamıdır. O dönemin hat sanatını büyük bir titizlikle araştırmış, hat malzemeleri, kalem açılışı, mürekkep yapımı ve harf biçimleri ve anatomileri üzerinde çalışmıştır. Hat sanatının manevi yönü ile tasavvufî bağ kurmuş, kendinden sonra gelen hattatlara ve hat araştırmacılarına büyük ufuk açmıştır. Kalkaşandî hat sanatkârlarına ışık tutan muhteşem araştırma ve görüşlerini Subhu'l-Aşâfî Sınâ'atil-İnşâ adlı eserinde kaydetmiştir.

Afrika hat sanatının en çok görüldüğü ülke şüphesiz ki Mısır'dır. Ülkenin başkenti Kahire hem Osmanlı öncesi

hem de sonrasında sayısız güzel ve değerli eserlerin sergilendiği bir şehirdir. Kahire, Afrika'daki hat sanatının Memlükler, Fatimiler ve Osmanlı'nın ortaklaşa oluşturdıkları bir merkezdir. Tam burada hattat Aziz Efendi, Rifâî'den (1872-1934) bahsetmek, Mısır'daki hat sanatının bugünkü durumunu anlamak açısından önemli olacaktır. Osmanlı hat tarihinde önemli yeri olan Aziz Efendi, 1922 yılında Mısır hükümetinin isteği üzerine davet edilerek Kahire'ye gitti. Burada Melik Fuâd Nüshası olarak bilinen mushafı altı ay içerisinde yazdı. Tezhibinin de kendisi tarafından yapılması istenince, izinli geldiği Mısır'da izni beş ay daha uzatıldı. Melik Fuâd'ın isteği üzerine Kahire'de bir hat mektebi açtı. Aziz Efendi ailesini de yanına alarak Kahire'ye yerleşti. Bir süre sonra Melik Fuâd'ın isteği ile ikinci bir hat mektebi açarak her iki mektebin de müdürlüğünü yaptı. 11 yıl Kahire'de yerli ve yabancı öğrencilere hat dersleri vererek Osmanlı hat ekolünün hem Mısır'da hem de İslâm ülkelerinde gelişmesini sağladı. Bugün Mısır ve Kuzey Afrika'daki hattatların yetişmesinde Aziz Efendi'nin çok büyük rolü bulunmaktadır. Mağribi yazı ile birlikte Aklam-ı Sitte yazılarının da artık Kuzey Afrika'da yaygın bir şekilde yazıldığını görmekteyiz.

Şahsen Mağribi yazıları oldukça beğeniyor ve sanatsal açıdan da değerli buluyorum. Maalesef ülkemizdeki Türk hattatları bu yazıyı yazmıyorlar. Esasen Osmanlı ve önceki dönemlerde de Arap hattatları bu yazı üzerinde fazlaca durmamışlardır. Ancak Mağribi yazı artık günümüzde bir sanat yazısı olarak ve genellikle de Kuzey Afrika ülkelerinde yazılmaya devam ediyor. Temennimiz odur ki, estetik değerleri oldukça yüksek bu yazı çeşitlerinin bütün dünya hattatları tarafından tekrar ele alınıp yazılması ve geliştirilmesidir. Nesih yazının uzun metinlerdeki başarısı dolayısıyla bu yazının gelişiminin durduğu söylenebilir. Fakat sanatkârların tekrar üzerinde çalışmalarıyla, ölçülendirilip bir sisteme oturtulması gerekmektedir. Çağımız, çeşitliliğin ve değişimin zirvesini yaşamakta ve her konuda yenilik arayışları devam etmektedir. Bu sürecin hat sanatında da yansımalarını görmek ve hat sanatının, yeni açılımlarını sağlamak gerektiğine inanıyorum. ■

Savaş ÇEVİK

1953 yılında Akseki'de doğdu. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Grafik Bölümü'nden yüksek lisans diplomasını aldığı yıl (1976), hocası Prof. Emin Barın'ın asistanı olarak aynı bölümde öğretim üyeliği görevine başladı. Latin Yazısı konulu doktora çalışmasını 1983'de tamamladı. 1987'de Yardımcı Doçent olarak "Yazı Tasarımı" dalında ihtisaslaştı.

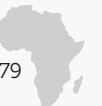
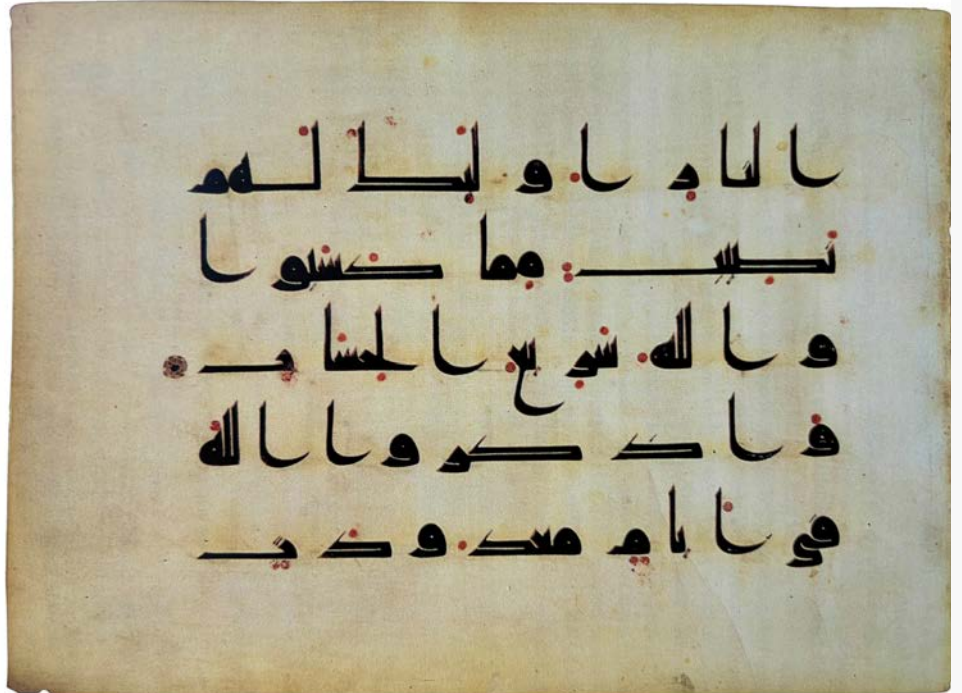
Hat Sanatıyla ilgili çalışmalarına 1974 yılında, son yüzyılın ünlü hattatları olan Kemal Batanay'dan rika ve tâlik, Hâmit Aytaç'tan sülüs ve nesih yazılarını meşk ederek başlamıştır. Sonraları, hattat Prof. Ali Alparslan'dan divânî ve celifî divânî yazılarını meşk etti. 1986'da İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)'nin düzenlediği Uluslararası Hâmit Aytaç Hat Yarışması'nda birincilik ve iki mansiyon aldı. Ayrıca, hat ve grafik konularında yurtiçi ve yurtdışında otuz kadar değişik ödül, Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki çeşitli koleksiyonlarda, levha, hilye, tuğra, câmî yazısı, ferman vb. formlarda çeşitli eserleri bulunmaktadır.

2002 yılında Mimar Sinan Üniversitesi'nden emekli olan Savaş Çevik, Haliç Üniversitesi'nde 2004 yılında Grafik Bölümünü kurmuş, 2019 yılına kadar burada Öğretim üyeliğini sürdürmüş ve bu Üniversiteden de emekli olmuştur.

Hat çalışmalarının yanı sıra, Latin Yazısı ve kaligrafi alanlarında da eserleri vardır. Klasik hat çalışmalarıyla birlikte kendine özgü modern uygulamalar da geliştiren Çevik, "Çapraz Müsennâ", "Dörtlü Müsennâ", "Müselsel Makilî", "Dairesel Makilî" ve "Muttasıl Makilî" kompozisyon biçimlerini hat sanatına kazandırmıştır.

Özel atölyesinde çalışmalarını sürdürmekte ve Zeytinburnu Kültür Merkezi'nde 2015 yılından beri 'Kaligrafi' dersleri vermekte olan Çevik, yurtiçi ve yurt dışında şimdiye kadar 25 kişisel hat sergisi gerçekleştirmiş, ayrıca 137 karma sergiye katılmıştır.

IX-X. Yüzyılda Kûfî hat ile yazılmış El-Bakara

Ziya OKTAY
Araştırmacı

ÇÖL, MODERNİTE VE KİMLİK

Tayeb Salih'in "Kuzeye Göç Mevsimi" isimli romanı, post-kolonyal (sömürgecilik sonrası) edebiyatın dünyadaki büyük başarılarından biri olarak kabul edilir. Romanda Afrikalı bireyin Batı ve modernite ile kurduğu karmaşık ilişki güçlü bir biçimde ele alınır. Roman, yalnızca iki kültürün karşılaşmasını anlatmakla kalmaz, bu karşılaşmanın birey ve toplum üzerinde oluşturduğu psikolojik ve kültürel krizleri de görünür kılar. Modernite ile temas, Afrikalı öznenin kimliğinde bir kırılmaya yol açar, geleneksel yaşam biçimleri ile modern dünyanın değerleri arasında sıkışan bireyler, bu gerilim içinde varlıklarını yeniden tanımlamak zorunda kalırlar.

Kuzeye Göç Mevsimi, Avrupa'da (İngiltere'de) yedi yıl eğitim gördükten sonra Sudan'da, Nil kıyısındaki küçük ve huzurlu köyüne dönen isimsiz bir anlatıcının hikâyesiyle başlar. Anlatıcı, köyde daha önce hiç görmediği, gizemli ve sessiz bir adam olan Mustafa Said ile tanışır. Bir gece sarhoşken İngilizce şiir okuyan Mustafa, anlatıcıya karanlık geçmişi itiraf eder. Mustafa da yıllar önce İngiltere'ye gitmiş, Oxford'da okumuş ve parlak bir ekonomist olmuştur. Ancak orada, "Doğulu" ve "Afrikalı" egzotik kimliğini bir silah olarak kullanıp İngiliz kadınlarını baştan çıkarmış, onları yıkıma, intihara ve cinayete sürüklemiştir. Bir cinayet suçundan hüküm giyip hapis yattıktan sonra bu köye sığınmıştır. Mustafa, bir gün Nil'de gizemli bir şekilde kaybolur (muhtemelen intihar eder) ve karısı Hüsna ile çocuklarını anlatıcıya emanet eder. Anlatıcının zayıflığı ve köye olan yabancılaşması yüzünden Hüsna, zorla yaşlı bir adamla (Wad Reis) evlendirilir. Bu durum, korkunç bir cinayet ve intiharla sonuçlanan kanlı bir trajediye yol açar. Romanın sonunda anlatıcı, kendini Nil'in sularına bırakır, Kuzey (Avrupa) ile Güney (Afrika) arasında sıkışmışlığın verdiği umutsuzlukla boğulmak üzereyken, son anda yaşamayı seçerek "İmdat!" diye bağırır.

Eserde sömürgecilik doğrudan ve sürekli vurgulanan bir tema olarak öne çıkmaya da romanın arka planını belirleyen önemli bir tarihsel bağlam olarak his-

sedilir. Sömürgecilik, anlatının merkezinde yer alan olayların görünür nedeni olmaktan çok, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin zeminini hazırlayan bir tarihsel gerçeklik olarak varlığını sürdürür. Bu nedenle roman, sömürgecilik meselesini doğrudan politik bir söylem üzerinden değil, bireylerin hayatlarında bıraktığı izler aracılığıyla ele alır.

Ancak romanın asıl dikkat çektiği nokta, sorunların yalnızca dışsal bir güç olan sömürgecilikten kaynaklanmadığıdır. Tayeb Salih, toplumun içinde yerleşmiş çelişkilerin ve çatışmaların da bu krizleri derinleştirdiğini gösterir. Böylece anlatı, Afrikalı toplumların yaşadığı dönüşümün yalnızca Batı ile karşılaşmanın sonucu olmadığını, aynı zamanda toplumun kendi iç dinamikleri içinde gelişen gerilimlerle de bağlantılı olduğunu ortaya koyar. Bu yönüyle roman, modernleşme sürecinin oluşturduğu kimlik bunalımını hem tarihsel hem de toplumsal düzeyde tartışmaya açar.

Romanda modernite ile gelen toplumsal kırılmaların en görünür olduğu alanlardan biri kadın-erkek ilişkileridir. Yazar, toplumun yaşadığı kültürel ve kimliksel krizi yalnızca siyasal ya da tarihsel bağlamda ele almakla kalmaz, aynı zamanda bu krizin gündelik hayatın en temel ilişkilerine nasıl yansıdığını da gösterir. Bu bağlamda kadınların toplum içindeki konumu, karşılaştıkları sınırlamalar ve yaşadıkları çelişkiler romanın önemli temalarından biri hâline gelir.

Eserde kadın karakterler, modernleşme sürecinin oluşturduğu gerilimlerin en yoğun biçimde hissedildiği alanı temsil eder. Geleneksel toplumsal düzenin beklentileri ile modern dünyanın sunduğu yeni imkânlar arasında kalan kadınlar, çoğu zaman bu iki farklı değer sistemi arasında sıkışmış bir hayat sürerler. Bu durum, yalnızca bireysel bir sorun olarak değil, toplumun genel dönüşüm sürecinin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Böylece roman, kadın-erkek ilişkilerini yalnızca özel hayatın meselesi olarak değil, modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı toplumsal krizlerin en görünür tezahürlerinden biri olarak ele alır.

*ÇÖL, ANLATININ
BU BÖLÜMÜNDE
SIRADAN
BİR MEKÂN
OLMAKTAN
ÇIKAR, HAYATIN
KENDİSİNİ
TEMSİL EDEN
BİR METAFORA
DÖNÜŞÜR.*

ÇÖLÜN SİMGESEL ANLATIMI: HAYATIN METAFORU

Romanın yedinci bölümünde yer alan çöl tasviri, eserin en etkileyici anlatı parçalarından biri olarak öne çıkar. Anlatıcı, Hartum'a ulaşmak için alışılmış yolu bırakıp daha kısa fakat daha zorlu bir güzergâh olan çölden geçmek zorunda kalır. Bu yolculuk yalnızca coğrafi bir hareket değil, aynı zamanda simgesel bir deneyim olarak kurgulanır. Çöl, anlatının bu bölümünde sıradan bir mekân olmaktan çıkar, hayatın kendisini temsil eden bir metafora dönüşür. Çöl yolculuğu, romanın genel karanlık ve boğucu atmosferi içinde adeta nefes alan, ancak bir o kadar da halüsinatif ve sembolik bir "ara durak"tır. Birçok eleştirmen, bu bölümü romanın en şiirsel ve kilit kısımlarından biri olarak görür.

Anlatıcı, çölü hem zorlukların hem de varoluşun temel gerçekliklerinin görünür olduğu bir alan olarak yorumlar. Çöl yolculuğu boyunca karşılaşılan güçlükler, hayatın kaçınılmaz mücadelelerini çağrıştırırken, yolculuğun içinde yer alan neşe, dostluk ve dayanışma anları ise yaşamın sunduğu anlam ve umut ihtimallerini hatırlatır. Böylece çöl, yalnızca sert ve acımasız bir doğa parçası değil, insan hayatının çok katmanlı deneyimini simgesel bir yoğunlukla yansıtan bir anlatı mekânı hâline gelir.

Çöl, anlatıcının zihnindeki sıkışmışlığın fiziksel bir yansımasıdır. Köy (gelenek, geçmiş, Güney) ile Hartum/Avrupa (modernite, gelecek, Kuzey) arasında kalmış uçsuz bucaksız, tarafsız bir geçiş alanıdır. Anlatıcı ne tam köylüdür ne de tam Avrupalı; tıpkı çöldeki o kamyon yolcu-

luğu gibi, iki dünya arasında sürekli bir yolcu ve sürgün halindedir. Çöl, bu aidiyetsizliği kusursuzca simgeler.

Kavurucu sıcak, seraplar ve kamyonun kuma saplanması, Batı'nın teknolojik ve rasyonel ilerlemesinin Afrika'nın acımasız doğası karşısındaki çaresizliğini gösterir. Anlatıcı sıcaktan sayıklamaya (deliryum) başladığında, Londra'da doktorasını yaptığı İngiliz edebiyatını değil, klasik Arap şiirlerini mırıldanır. Çöl, anlatıcının üzerine giydiği Avrupalı eğitilmiş kimliğini eritip atar ve onu zorla kendi kültürel kökleriyle, bilinçdışıyla yüzleştirir.

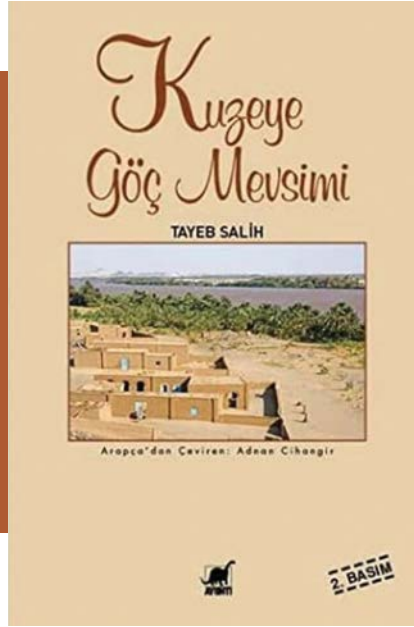
Bölümün en unutulmaz sahnesi, gece çöküp kamyoncuların ve Bedevilerin çölde ateş yakarak şarkı söyleyip dans ettikleri o spontane şenliktir. Bu sahne, romanın geri kalanındaki yıkıcı, bencil ve hastalıklı ilişkilere (Mustafa'nın Londra'daki yatak odası savaşlarına) tam bir tezat oluşturur. Çöldeki bu insanlar, sömürgeciliğin zehrinde uzak, doğayla ve birbirleriyle organik bir bütünlük içindedir. Anlatıcı bu coşkuyu dışarıdan izler, onlara imrenir ama tam anlamıyla aralarına katılamaz. Çünkü o artık "eğitilmiş" ve "yabancılaşmış" bir aydındır.

Yolculuk sırasında aniden beliren ve tek bir sigara içip kriz geçirdikten sonra hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam eden Bedevi ya da kocasını öldüren bir kadını tutuklamaya giden askerlerle karşılaşmaları... Çöl, rasyonel mantığın işlemediği, kendi kuralları ve kendi zaman algısı olan sürreal bir mekân olarak resmedilir. İnsan hayatının hem çok ucuz hem de çok dayanıklı olduğu bir yerdir.

Tayyib Sâlih

Salih, okuyucuyu 8. bölümde bekleyen o korkunç trajediye (Hüsna'nın cinnet geçirip cinayet işlemesi ve intiharı) hazırlamadan hemen önce, ritmi bilerek yavaşlatır. Bu lirik çöl bölümü, fırtına öncesi sessizlik gibidir. Okur, çölün o sonsuz dinginliğinde bir anlığına huzur bulur, ardından şiddet tüm çıplaklığıyla patlak verir.

Yani 7. bölümdeki çöl, sadece coğrafi bir mekân değil, anlatıcının kendi içindeki çoraklığı, yalnızlığı ve Afrika'nın sömürgeciliğe direnen o kadim, dokunulmaz ruhunu temsil eder.

SONUÇ: MODERNİTENİN GÖLGESİNDE KİMLİK VE ÇATIŞMA

Tayeb Salih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* romanı, Afrika toplumunun modernite ile karşılaşma sürecinde yaşadığı çok katmanlı kırılmaları derinlikli bir anlatı üzerinden görünür kılar. Roman, sömürgecilik sonrası dönemi yalnızca tarihsel bir arka plan olarak değil, bireylerin iç dünyalarında süregelen bir çatışma olarak ele alır. Bu bağlamda Doğu ile Batı arasındaki karşılaşma, basit bir kültürel temasın ötesine geçerek kimlik, aidiyet ve varoluş sorunlarını beraberinde getirir. Kadın-erkek ilişkileri, toplumsal yapı içindeki güç dengelerini açığa çıkarırken, çöl metaforu bu dönüşüm sürecinin hem

zorluklarını hem de anlam arayışını simgesel bir yoğunlukla yansıtır. Romanın en dikkat çekici yönlerinden biri, bu krizlerin yalnızca dışsal etkenlerden değil, toplumun kendi iç dinamiklerinden de beslendiğini ortaya koymasındır. Böylece *Kuzeye Göç Mevsimi*, modernleşmenin yalnızca ilerleme değil, aynı zamanda derin bir parçalanma ve yeniden kurulum süreci olduğunu gösteren güçlü bir edebi metin olarak değerlendirilebilir. ■

Ziya OKTAY

Eğitim alanında bir kamu vakfında kıdemli uzman olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini 2004 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde tamamlamıştır. Yüksek lisansını 2008 yılında Selçuk Üniversitesi'nde tamamlayan Oktay, doktora çalışmalarını Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Ana Bilim Dalı'nda sürdürmektedir. Akademik ve entelektüel ilgileri iletişim, postmodern felsefe ve postkolonyal teori ekseninde yoğunlaşan Oktay, özellikle post-Sovyet ülkeleri ve Afrika bağlamında toplumsal yapı, birey, medya ve siyaset ilişkilerini incelemektedir. İletişim ve medya kuramları alanında derinlemesine okumalar ve araştırmalar yapmaktadır.

■ **Bir Yetim** ■
Daha Gülsün

**İYİLİK
PAYLAŞTIKÇA**

Büyür!

